

ลาซัง : พื้นที่พิธีกรรมและความทรงจำทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็ง
ของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้
La Sang : A Ritual Space and Social Memory and Community
Strengthening amidst the Unrest Situation in the Southern Border
Provinces

นุชนาถ นวลไย
Nootchanart Naulyai

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of
Master of Arts in Human and Social Development
Prince of Songkla University

2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ลาซัง : พื้นที่พิธีกรรมและความทรงจำทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็ง
ของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้
La Sang : A Ritual Space and Social Memory and Community
Strengthening amidst the Unrest Situation in the Southern Border
Provinces

นุชนาถ นวลไย
Nootchanart Naulyai

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of
Master of Arts in Human and Social Development
Prince of Songkla University

2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์ ลาซัง : พื้นที่พิธีกรรมและความทรงจำทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็ง
 ของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้
 ผู้เขียน นางนุชนาถ นวลไย
 สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

คณะกรรมการสอบ

.....
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกื้อถวิล บัญญัติการ)

.....ประธานกรรมการ
 (รองศาสตราจารย์ ดร.พรพันธุ์ เขมคุณาศัย)

.....กรรมการ
 (รองศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา เทพสิงห์)

.....กรรมการ
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกื้อถวิล บัญญัติการ)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็น
 ส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และ
 สังคม

.....
 (รองศาสตราจารย์ ดร.ธีระพล ศรีชนะ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(3)

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้เป็นผลมาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และขอแสดงความขอบคุณ
บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ลงชื่อ.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เก็ตถวา บุญปรากฏ)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ.....

(นางนุชนาถ นวลไย)

นักศึกษา

(4)

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้เป็นผลมาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และขอแสดงความขอบคุณ
บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ลงชื่อ.....

(นางนุชนาถ นวลใย)

นักศึกษา

ชื่อวิทยานิพนธ์	ลาซัง : พื้นที่พิธีกรรมและความทรงจำทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้
ผู้เขียน	นางนุชนาถ นวลใย
สาขาวิชา	พัฒนามนุษย์และสังคม
ปีการศึกษา	2558

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความทรงจำทางสังคมผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง การวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม (Group Discussion) การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าไปร่วมในกิจกรรม และไม่มีส่วนร่วม โดยสังเกตสีหน้า ท่าทาง อารมณ์และความรู้สึกต่าง ๆ มาให้ความหมายข้อมูลและสัมภาษณ์เชิงลึกโดยมีประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ มาจัดหมวดหมู่ความหมายของข้อมูล ตีความ วิเคราะห์และสร้างข้อสรุปนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า ความทรงจำทางสังคมเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซังของคนในชุมชน เตราสะแก่นแสดงถึงการเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกับอยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำนา ซึ่งสอดคล้องและตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การรื้อฟื้นวิถีชีวิตชาวนา มาเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน เป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง อยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน นำความทรงจำทางสังคมในเรื่องการประกอบพิธีกรรมลาซังมาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนชุมชนพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งด้านต่าง ๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจมีการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว มิติทางด้านสังคม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก มิติทางด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การดำรงชีวิตของคนที่มีวิถีชีวิตผูกพันและพึ่งพากับธรรมชาติเป็นหลัก ทั้งในเรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ รวมไปถึงการใช้ชีวิต

ชุมชนตราสะแก่นได้นำพิธีกรรมลาซังกลับคืนมาใช้ในชุมชน ก่อให้เกิดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่ในพื้นที่ได้อย่างสงบสุขท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้ความทรงจำร่วมทางสังคมของคนในชุมชนเกี่ยวกับพิธีกรรม ลาซังมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพราะการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชน มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้กัน

(6)

อย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและ
สิ่งแวดล้อม ถือเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของ
ผู้คนที่ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

Thesis Title	La Sang : A Ritual Space and Social Memory and Community Strengthening amidst the Unrest Situation in the Southern Border Provinces
Author	Mrs.Nootchanart Naulyai
Major Program	Human and Social Development
ปีการศึกษา	2015

ABSTRACT

This research aims to study social memory, through rites La Sang. And the strengthening of communities through the ritual goodbye cob. This research study used qualitative research methods (Qualitative Research), using research tools such as observation, in-depth interviews. And discussion groups (Group Discussion) data collection methods to collect data from a document related research. And collection of field data by observing participatory. The researchers involved in the activity. And is not involved by observing facial expression, emotion and a sense of meaning to information and in-depth interviews with the issue in accordance with the objectives. The classification of data interpretation, analysis and conclusions presented findings with descriptive analysis.

The results showed that Memories about La Sang rituals of the TroKaen community show gratitude to the worship of nature who is behind the success of farming. Consistent and responsive to the livelihood of the community. To revive farmers living A mechanism to negotiate the fight against terror and pain, heal people's minds amid unrest in the meantime. The strengthening of communities through the ritual goodbye cob. Based on the participation of the public. Memories bring about social rituals La cob as a tool for community-driven development into areas such as strengthening the economic dimension with the occupation. Generate income for themselves and their families. The social dimension Together with leniency help each other in times of distress. Cultural and environmental dimensions The lives of people with lifestyle commitments and rely on nature-based. In terms of livelihood. Occupations To life.

TroKaen community has brought back rites La Sang in the community. Contributes to the process of the TroKaen community. The people in the community can continue in the area peacefully amid unrest in the three southernmost provinces. The collective memories of the community about the social rituals. La Sang as a tool to strengthen the community. Because of the cooperation for mutual benefits with generosity to the community, there's a learning continues to work to resolve the psychological, social and economic development, culture and the environment. A mechanism to negotiate the fight against terror and pain, heal people's minds amid unrest in the meantime.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยในครั้งนี้ได้ดำเนินการสำเร็จลุล่วงไปได้ ด้วยความกรุณาเป็นอย่างสูง จากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เก็ตถวา บุญปรากฏ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์ผู้ซึ่งมีเวลาให้นักศึกษาเข้าพบขอคำปรึกษาอยู่เสมอ เอาใจใส่ทุกรายละเอียดของงาน อีกทั้งคำชี้แนะแนวทางจากประสบการณ์ของท่าน ทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้จนก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้วิจัย และชิ้นงานทำให้สามารถขับเคลื่อนงานชิ้นนี้จนประสบผลสำเร็จ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.พรพันธุ์ เขมคุณาศัย อาจารย์ประจำจากมหาวิทยาลัยทักษิณ ที่มาเป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และรองศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา เทพสิงห์ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย ธรรมสังการ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำ ชี้แนะ และขมวดประเด็น ตลอดจนการเก็บรายละเอียดของงานทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นวิทยานิพนธ์ที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ และคนในชุมชนตระแกัน ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ทุกท่านที่เสียสละเวลาอันมีค่าเพื่อให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย ผู้วิจัยเชื่อมั่นเหลือเกินว่า หากปราศจากการให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากผู้ให้ข้อมูลทุกท่านความสมบูรณ์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงเป็นไปได้ยาก

ท้ายสุดนี้ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณกำลังใจสำคัญ ข้อคิดดี ๆ จากครอบครัวยอดแก้ว และครอบครัวนวนไล ที่คอยเติมเต็มทั้งกำลังใจ และกำลังใจทำให้ผู้วิจัยมีแรงต่อสู้ อดทนกับอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานวิจัย อีกทั้งความช่วยเหลือในทุก ๆ เรื่องอย่างเต็มที่จนผู้วิจัยประสบความสำเร็จในการศึกษา ขอกราบขอบพระคุณทุก ๆ ท่าน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยใจที่เคารพภักดี

นุชนาถ นวลไย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(5)
ABSTRACT.....	(7)
กิตติกรรมประกาศ.....	(9)
สารบัญ.....	(10)
สารบัญภาพ.....	(11)
รายการผลงานที่ผ่านการนำเสนอ.....	(13)
ใบตอบรับการตีพิมพ์บทความ.....	(14)
บทนำ	
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามการวิจัย.....	3
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
ประโยชน์ของการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
ทบทวนวรรณกรรม.....	6
ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่.....	6
แนวคิดความทรงจำทางสังคม.....	9
แนวคิดพิธีกรรม.....	15
แนวคิดการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.....	20
กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	25
วิธีดำเนินการวิจัย.....	27
ผลการวิจัย.....	31
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	61
สรุปผลการวิจัย.....	61
อภิปรายผล.....	65
ข้อเสนอแนะ.....	68
บรรณานุกรม.....	69
บุคลากร.....	71
ภาคผนวก.....	73

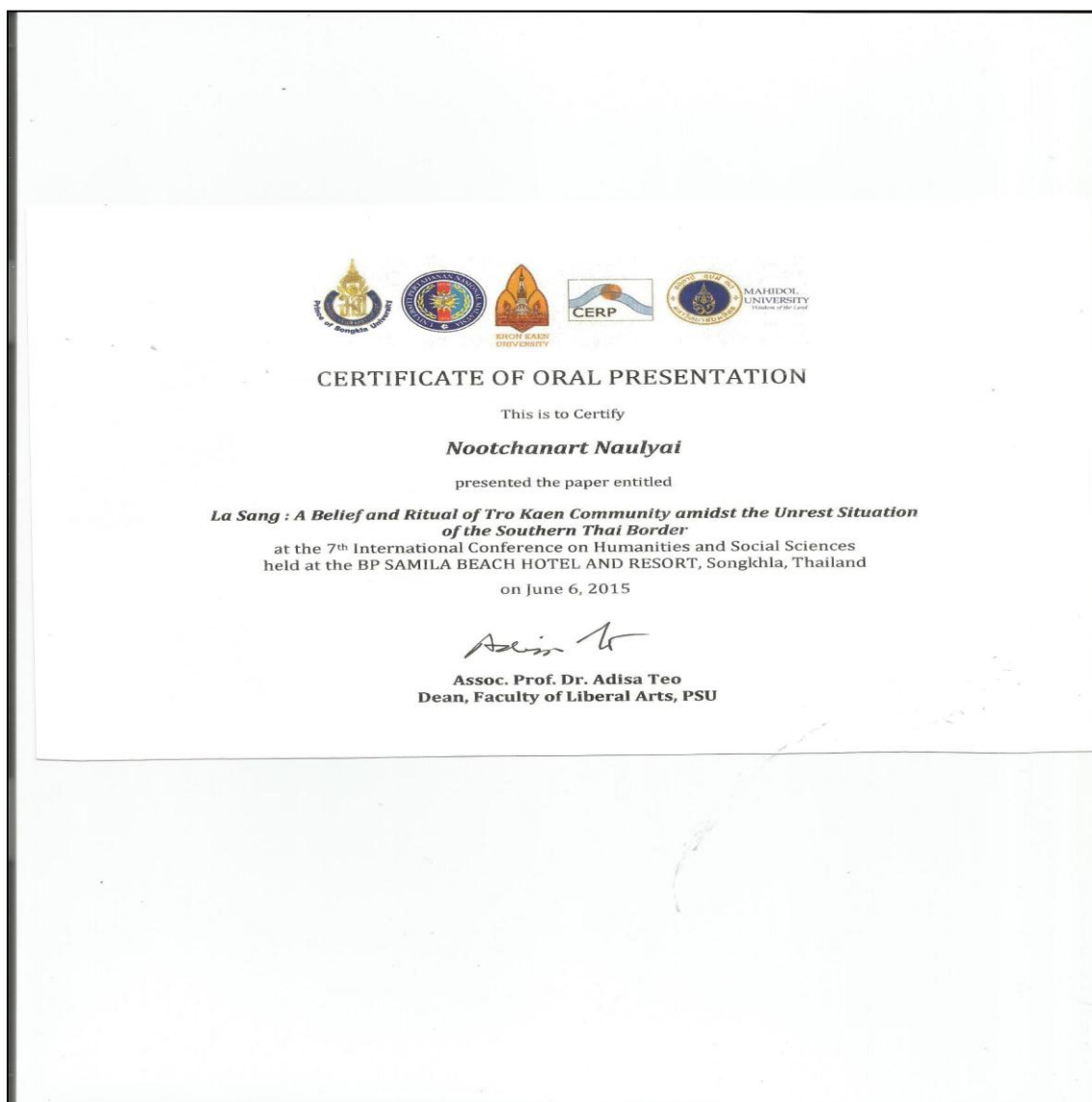
สารบัญญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 แผนที่อำเภอสายบุรี.....	33
2 ภูมิทัศน์ภายในชุมชนตราระแก่น.....	34
3 วัดโบกขรณี.....	34
4 คนในชุมชนตราระแก่นประกอบอาชีพทำนา.....	35
5 บริเวณทุ่งนาในชุมชนตราระแก่น.....	35
6 การรักษาความปลอดภัยของชุดรักษาความสงบหมู่บ้าน (ชรบ.).....	38
7 ซังข้าวแต่ละแปลงนาที่นำมามัดรวมทำหุ้ฟาง.....	40
8 กะลามะพร้าวนำมาทำเป็นหน้าอกของหุ้ฟางผู้หญิง.....	41
9 อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำหุ้ฟาง.....	41
10 การนำซังข้าวของทุกคนนำมามัดรวมกัน.....	42
11 การสวมเสื้อผ้าให้หุ้ฟาง.....	42
12 หุ้ฟางที่เตรียมประกอบพิธีกรรม.....	43
13 วัดโบกขรณี สถานที่สมโภชหุ้ฟาง.....	44
14 ศาลากลางทุ่งนา สถานที่ประกอบพิธี.....	44
15 ขบวนแห่ชั้นหมาก.....	45
16 สิ่งของที่นำมาใส่ในชั้นหมาก.....	46
17 ขบวนชั้นหมากเดินทางมาถึงศาลากลางทุ่งนา สถานที่ประกอบพิธีกรรม.....	47
18 การจัดวางหุ้ฟางเจ้าบ่าว – เจ้าสาว ในการประกอบพิธีกรรม.....	48
19 เครื่องสังเวทยหุ้ฟางเจ้าบ่าว – เจ้าสาว.....	49
20 เครื่องสังเวद्यที่จะตั้งในทุกนาของแต่ละแปลง.....	49
21 ครูหมอผู้ทำพิธีและผู้ช่วยครูหมอ.....	50
22 แหวกท้องหุ้ฟางใส่เครื่องสังเวद्य.....	50
23 การประชุมเพื่อเตรียมประกอบพิธีกรรมลาซัง.....	52
24 การลงแขกเกี่ยวข้าวของคนในชุมชนตราระแก่น.....	53
25 ผู้วิจัยร่วมกิจกรรมการซ่อมบริเวณด้านข้างศาลากลางทุ่งนา.....	53
26 พื้นที่นาในชุมชนตราระแก่น.....	54
27 พื้นที่นาในชุมชนตราระแก่น.....	55
28 ผลผลิตจากการทำนา.....	56
29 อาชีพเสริมหลังจากว่างเว้นจากทำนาของคนในชุมชน.....	56

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
30	ครูหมอและผู้สืบทอดรุ่นต่อไป..... 57
31	การใช้แรงงานคนและสัตว์ในการทำงาน..... 58

รายการผลงานที่ผ่านการนำเสนอ

ใบตอบรับการตีพิมพ์บทความ

หน้าที่ 1

แบบประเมินผลงานวิจัย
(Referee Comments Form)เลขรหัสของนิพนธ์ต้นฉบับ
MS 60/58

ผลงานวิจัยเรื่อง

(ชื่อภาษาไทย)

การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านความทรงจำร่วมของพิธีกรรมลาซัง
ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้

(ชื่อภาษาอังกฤษ)

The strengthening of communities through collective memories of
a La Sang rituals amid the unrest southern borderตอนที่ 1 โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ในช่อง ตามความเหมาะสม

ข้อมูลทางวิชาการ

- ใหม่, สำคัญมาก
- ยืนยันความรู้เดิม, สำคัญมาก
- ใหม่, สำคัญ
- ยืนยันความรู้เดิม, สำคัญ
- มีคุณค่าน้อย (กรุณาให้ความเห็น).....

ความเชื่อถือได้ทางวิชาการ

- ความเชื่อถือได้แน่นอน
- เชื่อถือได้ไม่มากนัก (กรุณาให้ความเห็น).....
- ไม่น่าเชื่อถือ (กรุณาให้ความเห็น).....

การตัดสินใจ

- สามารถรับลงตีพิมพ์ได้
- รับพิจารณาใหม่หลังจากปรับปรุงแก้ไข
- รับลงตีพิมพ์หลังจากแก้ไข (โดยมอบอำนาจให้บรรณาธิการเป็นผู้พิจารณา)
- ไม่ควรรับลงตีพิมพ์

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

คนไทยมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับอาชีพทำนามาช้านาน สังคมไทยจึงมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำนอยู่มากมายแม้กระทั่งที่เป็นราชประเพณี ดังเช่นพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประเพณีนี้มีพิธีกรรม 2 พิธีที่กระทำร่วมกัน คือ พิธีพืชมงคล กับพิธีแรกนาขวัญ พิธีพืชมงคลเป็นพิธีทำขวัญเมล็ดพืชพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ข้าวเปลือกเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวฟ่าง ข้าวโพด ถั่ว งา เผือกและมัน มีจุดมุ่งหมายที่จะให้เมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ ปราศจากโรคภัยและให้ผลอุดมสมบูรณ์ ส่วนพิธีแรกนาขวัญ เป็นพิธีเริ่มต้นการไถนา โดยการหว่านเมล็ดข้าว มีจุดมุ่งหมายเพื่อบอกว่าบัดนี้ฤดูการทำนามาถึงแล้ว ด้วยเหตุนี้ทางราชการจึงจัดให้มีพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญขึ้น โดยกำหนดในเดือนพฤษภาคมของทุกปี (ขวัญหทัย จิตพิทักษ์, 2551, น.4)

ผู้คนในภาคใต้มีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การทำนาของชาวภาคใต้มีการสืบทอดกันมาแต่อดีต ต้องอาศัยแรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก เป็นการทำเพื่อยังชีพมากกว่าเพื่อการค้า วิธีการทำนา เครื่องมือที่ใช้ ตลอดจนความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนามีมากเช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย เพียงแต่ประเพณีบางอย่างอาจจะแตกต่างกันไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น การประกอบอาชีพทำนาในภาคใต้ มีอยู่มากทางภาคใต้ฝั่งตะวันออก เนื่องจากพื้นที่ทางฝั่งนี้มีลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม ซึ่งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็มีการทำนาในพื้นที่อำเภอปะนาเระ มายอ สายบุรี ไม้แก่น เป็นต้น การทำนาส่วนใหญ่อยู่ในวิถีแบบพอเพียงจะเป็นการทำนาหยาบ หรือนาปีอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก นาหยาบหรือนาปี คือการทำนาที่ต้องอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติตามฤดูกาลเป็นหลัก โดยทั่วไปจะเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน หากปีใดฝนมาเร็วก็จะเริ่มทำนาเร็ว หากปีใดฝนแล้ง ก็จะทำให้ไม่สามารถทำนาได้ หรือทำได้แต่ นาแห้งหรือ นาม่าน เสียหายไม่ได้ข้าว หรือหากปีใด น้ำมากเกินไป นาล่ม ข้าวก็จะเสียหาย หรือไม่ได้เก็บเกี่ยว ชะตาชีวิตของชาวนา จึงขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำฝน พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกกับนาปี วิถีความเป็นอยู่ของเกษตรกร โดยเฉพาะชาวนาในภาคใต้ หลังจากการทำนา อาศัยความขยัน ผู้หญิงจะปลูกผักพื้นบ้านไว้กิน ไว้ขายภายในชุมชน ผู้ชายจะขึ้นคาน้ำตาลเคี้ยวน้ำผึ้ง ไว้กิน ไว้ใช้ เหลือนำไปขายเป็นรายได้ของครอบครัว หรือเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย เพื่อเป็นรายได้ หรือใช้แรงงาน ทั้งยังได้มูลเอาไปใช้เป็นปุ๋ยในการทำนา ปลูกผักสวนครัว บางคนหลังเสร็จฤดูกาลทำนาก็ออกทะเลหากุ้ง หาปลา (ขวัญหทัย จิตพิทักษ์, 2551, น.4)

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน แต่ทุกวันนี้ภูมิปัญญาต่าง ๆ ได้เริ่มลดเลือนหายไป อาจจะเป็นเพราะคนไทยในทุกวันนี้ได้มองข้ามอาชีพชาวนาและหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน แต่ก็ยังมีประเพณีบางอย่างที่ยังคงหลงเหลือและปฏิบัติกันมาจนถึงทุกวันนี้ เช่น ภาคกลางมีประเพณีแห่นางแมวขอฝน ประเพณีแขกเกี่ยวข้าว ประเพณีทำบุญลาน ประเพณีทำขวัญ

ข้าวหรือทำขวัญแม่โพสพ ซึ่งคนไทยเชื่อว่าต้นข้าวมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า “แม่โพสพ” สถิตอยู่ ซึ่งแม่โพสพจะช่วยดูแลให้ต้นข้าวออกรวง แข็งแรง เมล็ดเยอะ ชาวนาจึงเคารพกราบไหว้พระแม่โพสพ นอกจากนี้ภาคอีสานก็ยังมีประเพณีโยนครกโยนสาก ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีทำบุญข้าวสาก ประเพณีบุญข้าวจี่ ส่วนภาคเหนือก็มีพิธีแฮกนา พิธีทำขวัญข้าวต้น ประเพณีสู้ขวัญควาย ภาคใต้เองก็มีประเพณีสวดนา ประเพณีแรกปักดำ ซึ่งประเพณีที่กล่าวมานี้ต่างก็แสดงให้เห็นว่าคนไทยเรามีความผูกพันกับอาชีพชาวนามาเนิ่นนานแล้ว (ประสิทธิ์ รัตนมณี และชินศรี ชูเลื่อน, 2551, น. 1)

ชุมชนเตราะแก่น เป็นชุมชนหนึ่งของภาคใต้ ซึ่งอยู่ในตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี และมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับการเกษตร ในพื้นที่สองข้างทางถนนที่เขียวชอุ่มไปด้วยทุ่งนา บ้างก็เป็นสวนมะพร้าว สวนยาง สวนผลไม้ ผสมกันไป ผู้คนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนไทยพุทธ มีการทำนาทำให้วิถีชีวิตมีความผูกพันกับวิถีข้าวที่ช่วยเสริมสร้างปรัชญาในการสอนบุตรหลานให้รู้บุญคุณข้าว บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องแม่โพสพ ความเหน็ดเหนื่อยจากการทำนา การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ จึงเกิดปรัชญาการสร้างความสุขุมการใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติ เป็นบ่อเกิดพิธีกรรมประจำถิ่นขึ้นมาหลายอย่าง เช่น พิธีแรกเก็บ สวดท้อข้าว สระหัววัว เป็นต้น ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่แสดงการเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกอบอยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำนา นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมอื่น ๆ เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี วิญญาณ เช่น พิธีการไหว้ทาง ไหว้ภูมิเจ้าที่นา ภูมิเจ้าที่บ้าน ดังนั้นการเคารพต่อธรรมชาติ ความเชื่อในเรื่องผี วิญญาณ และการนับถือศาสนา กลายเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ประจำถิ่นของกลุ่มชนบริเวณนี้ ซึ่งพิธีกรรมสุดท้ายของการทำนา คือ พิธีกรรมลาซัง ที่สืบทอดมาร้อยปี คำว่า ลาซัง โดยความหมาย คือ การอำลาซังข้าวที่จะถูกไถกลับในการทำนาปีต่อไป ชาวบ้านเก็บข้าวเสร็จแล้วจะจุดไฟเผาทุ่ง จึงต้องมาขอขมาต่อแม่โพสพซึ่งเป็นพิธีกรรมสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำนาซึ่งได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา เพื่อสื่อความหมาย 2 ประเด็น คือการทำขวัญข้าวและการแสดงความกตัญญูทเวที ตอบแทนคุณต่อแม่โพสพ (ประสิทธิ์ รัตนมณี และชินศรี ชูเลื่อน, 2551, น.60)

ลาซัง จัดเป็นพิธีกรรมท้องถิ่นที่มีความผูกพันกับชาวนาในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มาตั้งแต่อดีต มีการเรียกชื่อต่างกันออกไปบ้างคือ แถบอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เรียก ลาซัง ชาวไทยพุทธแถบอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เรียกว่า ลัมซังบ้าง กินขนมจินบ้าง กินข้าวพองบ้าง และชาวไทยมุสลิมเรียกว่า ปูยอมือแน ในอดีตมีการให้คุณค่า เคารพบูชาต่อเทพเจ้าประจำนาข้าว ที่หล่อเลี้ยงชาวบ้านในชุมชนให้มีชีวิตรอดมาได้ เมื่อเสร็จฤดูเก็บเกี่ยวจะรวมตัวกันประกอบพิธีกรรมลาซังขึ้นมา โดยมีกิจกรรมกึ่งบันเทิงเข้ามาหนุนเสริมขับเคลื่อนขบวนการทางสังคมให้เกิดความรัก ความสามัคคี ร่วมมือประสาน เชื่อมผ่านจากความหลากหลายทางวัฒนธรรม ผสมผสานกับวัฒนธรรมพราหมณ์ วัฒนธรรมพุทธ และวัฒนธรรมมลายู ซึ่งในอดีตการประกอบพิธีกรรมลาซังจะมีทั้งหมู่บ้านไทยพุทธและไทยมุสลิม แต่ปัจจุบันความนิยมพิธีกรรมนี้ลดน้อยลง คงเหลือมีทำกันอยู่บ้างบางหมู่บ้านเท่านั้น (ประสิทธิ์ รัตนมณี และชินศรี ชูเลื่อน, 2551, น.1)

การประกอบพิธีกรรมลาซังในชุมชนเตราะแก่น จัดให้มีขึ้นภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวราวเดือนห้า หรือเดือนหก จะมีการทำหุ่นฟางรูปชายหญิงจับคู่กัน แล้วจัดขบวนแห่ไปวางไว้บนศาลเพียงตา พร้อมทั้งเครื่องสังเวย เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวเหนียวห่อต้ม ไข่ต้ม เป็นต้น หลังจากนั้นผู้อาวุโสในหมู่บ้านท่านหนึ่งจะกล่าวคำบวงสรวงแต่งงานให้แก่หุ่นซึ่งข้าว แล้วนำหุ่นดังกล่าวไปเก็บไว้ในนาใกล้ ๆ ศาลเพียงตา จุดประสงค์ของการทำพิธีนี้ คือ ขอบคุณเจ้าแม่โพสพ หรือพระเจ้าที่บันดาลให้พืชผลอุดมสมบูรณ์และเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงหลังเก็บเกี่ยว ต่อมาวัฒนธรรมสมัยใหม่หลังไหลเข้ามาเบียดขับวัฒนธรรมดั้งเดิมให้มีความอ่อนแอลง พร้อมยอมรับวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่มาคู่กับความเจริญทางวัตถุ มุ่งเน้นการยกฐานะความเป็นอยู่ การสร้างงาน สร้างรายได้ ทำให้คนในชุมชนออกไปทำงานนอกบ้าน บ้างก็ทำงานรับจ้างในตัวเมืองปัตตานี บ้างก็ไปทำงานต่างจังหวัด เหลือเพียงผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังคงอยู่ในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพทำนาที่ต้องใช้แรงงาน การประกอบพิธีกรรมลาซังจึงเริ่มเลือนหายไป

หลังจากนั้นในช่วงปีพ.ศ. 2547 เริ่มเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นในปี 2549 (พิชามญญ์ จิระกาญจน์, 2555, น.2) ทำให้คนในชุมชนที่ต้องเดินทางไปทำงานในตัวเมืองปัตตานี ซึ่งต้องเดินทางไปกลับทุกวัน บางคนก็ประสบกับเหตุการณ์ความไม่สงบด้วยตัวเอง ทำให้คนในชุมชนเริ่มหวาดกลัว กังวลต่อชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง ทำให้กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ซึ่งมีวิถีชีวิตอยู่กับการทำนา ที่เคยประกอบพิธีกรรมลาซังได้พูดคุยร่วมกันว่าควรที่จะนำพิธีลาซังกลับคืนมา และรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังขึ้นมาเพื่อให้ทุกคนลุกขึ้นสู้ เรียกขวัญกำลังใจให้ต่อสู้กับความหวาดกลัว ในปี พ.ศ. 2550 กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเตราะแก่นจึงได้นำพิธีกรรมลาซังกลับคืนมาใช้ในชุมชน เพื่อให้คนชุมชนมีการรวมกลุ่มกัน ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ รื้อฟื้นวิถีชีวิตชาวนา พิธีกรรมลาซังจึงเป็นเบื้องต้นของการที่จะนำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชนในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม พิธีกรรมลาซังจึงเป็นกิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

จากปรากฏการณ์ข้างต้น ผู้วิจัยจึงเกิดคำถามว่าพิธีกรรมลาซัง มีส่วนช่วยให้ชาวบ้านในชุมชนมารวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ที่เกิดขึ้นได้อย่างไร และเป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่เรียกคืนความทรงจำทางสังคมของชุมชนที่มีความสำคัญ ที่ทำให้คนในชุมชนสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ภายใต้บริบทเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นรายวัน การจัดการกับความเป็นอยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้น เพื่อเป็นแนวทางรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังกลับคืนมาในพื้นที่ชุมชนอื่น อันจะทำให้ชุมชนอื่นกลับมาใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุขสืบไป

คำถามการวิจัย

1. ชาวบ้านในชุมชนเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี นำพิธีกรรมลาซังมาใช้ในการเรียกคืนความทรงจำทางสังคมอย่างไร
2. พิธีกรรมลาซังนำมาใช้สร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความทรงจำทางสังคมผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง
2. เพื่อศึกษาการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาประเด็นความทรงจำทางสังคมชาวบ้านในชุมชนเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ โดยมองผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง และศึกษาการนำพิธีกรรมลาซังมาเพื่อเรียกคืนความทรงจำทางสังคม และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น มิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ให้คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่ในพื้นที่ได้อย่างสงบสุขท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาพื้นที่พิธีกรรมและความทรงจำทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ ได้เลือกพื้นที่ชุมชนเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ได้มีการประกอบพิธีกรรมลาซัง ชาวบ้านร่วมประกอบพิธีกรรมลาซัง มีบุคคลสำคัญในการประกอบพิธีกรรมทั้งหมด ผู้ดำเนินรายการ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม และชาวบ้านให้ความร่วมมือทั้งชุมชน ซึ่งเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และเป็นชุมชนหนึ่งที่ไม่มีความรุนแรงเกิดขึ้น (ผลการรายงานสถิติการเกิดเหตุการณ์รุนแรง ด้านความมั่นคงภายในพื้นที่อำเภอสายบุรี ปี 2547 - 2557) ทั้งที่ชุมชนดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่อยู่ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเป็นพื้นที่ที่มีความเข้มแข็ง มีการบริหารจัดการชุมชนด้วยชุมชนเอง ทำให้ชุมชนเป็นพื้นที่สีเขียว (พื้นที่ปลอดภัย) ในสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น

3. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยศึกษาพิธีกรรมลาซังในช่วงปี พ.ศ. 2487 - 2559 เพื่อให้เห็นการประกอบพิธีกรรมของคนในชุมชนเตราะแก่นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนระยะเวลาการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ ผู้วิจัยได้จัดเก็บข้อมูลในช่วงปี พ.ศ. 2557 - 2559

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ได้องค์ความรู้ความเชื่อและพิธีกรรมลาซังซึ่งเป็นพิธีกรรมการรวมกลุ่มของคนในชุมชนให้มีความสามัคคี และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบ
2. สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง และร่วมกันสืบทอดพัฒนาต่อไป

3. สามารถนำผลการศึกษาวิจัยไปสู่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนระดับจังหวัดและระดับอำเภอ เป็นต้น อันจะเป็นประโยชน์ทางด้านวิชาการเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซังและเป็นแนวทางในการอนุรักษ์วัฒนธรรมคงอยู่สืบไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

พื้นที่พิธีกรรมลาซัง หมายถึง ชุมชนเตราะเกนที่มีการประกอบพิธีกรรมลาซัง เป็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่คนในชุมชนจัดขึ้นเพื่อแก้บนหรือส่งเวรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคยมีการบนบานมาก่อน เพื่อให้การดำเนินงานในปีต่อไปได้ผลดี การปฏิบัติตามความเชื่ออย่างมีขั้นตอนและมีระเบียบวิธีของพิธีลาซังที่สืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษปฏิบัติ ต่อ ๆ กันมานั้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามความเชื่อ นำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการ คือการดำเนินงานที่ได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์

ความทรงจำทางสังคม (Social Memory) หมายถึง สำนึกร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกัน ซึ่งเป็นความทรงจำถึงเหตุการณ์ในอดีตที่อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ภายใต้วิถีชีวิตของการทำนา ความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ ในชุมชน รวมทั้งพิธีกรรมลาซัง อีกทั้งยังเป็นการดำรงชีวิตประจำวันของชุมชนที่แฝงไว้ด้วยความทรงจำทางสังคมต่าง ๆ เช่น ความทรงจำของกลุ่มทางสังคม ครอบครัว เครือญาติ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา การโหยหาอดีตที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เป็นต้น

การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การรวมกลุ่มในการประกอบพิธีกรรมลาซังและนำพื้นที่พิธีกรรมมาเป็นฐานในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยเรื่อง ลาซัง : พื้นที่พิธีกรรมและความทรงจำทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเนื้อหา ค้นคว้าแนวคิด และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย โดยใช้ ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ แนวคิดความทรงจำทางสังคม แนวคิดพิธีกรรม และแนวคิดการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน มาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนตระแกว่านผ่านพิธีกรรมลาซัง โดยมี รายละเอียดดังนี้

ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ (Structural – Functional Theory)

ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ ทฤษฎีนี้ถือว่าสังคมเหมือนกับสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง (Biological Organism) Herbert Spencer เป็นบิดาทฤษฎีนี้ กล่าวว่า สังคมมนุษย์เสมือนอินทรีย์อย่างหนึ่ง โดยตั้งเป็นสมมติฐานเกี่ยวกับสังคมได้ 3 ประการ

1. สังคมเป็นระบบ ๆ หนึ่ง
2. ระบบนั้นประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
3. ระบบมีขอบเขตแน่นอน พร้อมทั้งมีกระบวนการรักษาบูรณาการของอาณาเขตนั้นไว้เสมอ ต่อจากนั้นก็ได้มีการขยายต่อเติมความคิดนี้ให้ครอบคลุมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นตามแต่ความคิดของนักสังคมวิทยาที่นิยมอินทรีย์อุปมานี้ แบบที่สุดโต่งกว่าแบบอื่นในหมู่นักโครงสร้าง-หน้าที่นิยมมองเห็นสังคมมีลักษณะดังนี้

1. สังคมในฐานะที่เป็นระบบ ที่มีอาณาเขตแน่นอนเป็นสังคมที่วางระเบียบตนเองควบคุมตนเอง (Self-Regulating) โดยมีแนวโน้มที่ส่วนประกอบต่าง ๆ พึ่งพาอาศัยกันและรักษาดุลยภาพไว้ได้

2. ในฐานะที่เป็นระบบที่บำรุงรักษาตนเอง ทำนองเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลาย สังคมมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง (Needs Or Requisites) ซึ่งเมื่อสนองได้แล้ว จะทำให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ ส่วนต่าง ๆ สามารถพึ่งพากันได้ (Homeostasis) และสามารถรักษาสมดุลยภาพไว้ได้

3. เมื่อเป็นดั่งนั้น การวิเคราะห์ระบบที่บำรุงรักษาตนเอง (สังคม) เชิงสังคมวิทยาจึงควรต้องมุ่งสนองความต้องการของส่วนประกอบต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งการทำเช่นนี้จะส่งผลให้เป็นการรักษาความพึ่งพากันและดุลยภาพด้วย

4. ในระบบที่มีความต้องการ สังคมจึงต้องมีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมาเป็นหลักประการให้มีการพึ่งพา (Homeostasis) ดุลยภาพ (Equilibrium) และการมีชีวิต (Survival) อาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างหลายโครงสร้างสามารถสนองความต้องการจำเป็นอันเดียวกันได้ แต่โครงสร้าง

จำนวนจำกัดเท่านั้น ที่สามารถสนองความต้องการจำเป็นใด ๆ หรือความต้องการจำเป็นหลายอย่าง ในขณะเดียวกัน

Emile Durkheim เป็นนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ยึดถือแนวความคิดทั่วไปของ นักวิชาการฝรั่งเศสสมัยของเขา โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องอินทรีย์อุปมาของ August Comte ในหนังสือ เรื่องการแบ่งงานในสังคม ฐานคติสำคัญเกี่ยวกับสังคมของ Durkheim มีดังนี้

1. สังคมมนุษย์เป็นองค์ภาวะ (Entity) โดยตัวของมันเอง สังคมไม่ใช่เป็นส่วนรวมของ องค์ประกอบต่าง ๆ ที่รวมกันขึ้นเป็นสังคมแต่เป็นสิ่งที่มากกว่านั้น สังคมเป็นสิ่งมีชีวิตที่แตกต่างไปจาก ส่วนผสมต่าง ๆ ที่มารวมกัน โดยเน้นว่าสังคมเป็นองค์ภาวะทางสังคม มีเอกลักษณ์ มีความต้องการ มีโครงสร้าง มีชื่อต่างหากไปจากส่วนผสมที่ประกอบขึ้นเป็นสังคม

2. ส่วนประกอบต่าง ๆ ของระบบ หมายถึง สังคมปฏิบัติหน้าที่สนองความต้องการ จำเป็นทั้งหมดที่ระบบพึงมีในฐานะที่เป็นระบบอินทรีย์ระบบหนึ่ง

3. กล่าวถึง สภาพ “ปกติ” และ “ไม่ปกติ” ของสังคม ถ้าระบบ คือสังคมสามารถสนอง ความต้องการจำเป็นของระบบได้แล้ว สังคมหรือระบบก็จะอยู่ในภาวะปกติ แต่ถ้าไม่สามารถสนอง ความต้องการก็ไม่ปกติ คำกล่าวนี้จึงเป็นการยอมรับว่า สังคมต้องมีความต้องการจำเป็นเชิงหน้าที่ จำนวนหนึ่ง สังคมใดมีชีวิตอยู่ได้ส่วนต่าง ๆ จะต้องทำหน้าที่เพื่อขจัดความต้องการเหล่านี้ให้หมดไป

4. ในการอ้างอิงระบบที่ปกติ ไม่ปกติและหน้าที่ของระบบ โดยกล่าวถึงความสมดุลของ ระบบ คือจุดต่าง ๆ ที่สังคมมีความเป็นปกติอันเกิดจากการที่ความต้องการได้รับการตอบสนอง ระดับ ของการตอบสนองกับระดับของความต้องการเท่ากับความสมดุลก็เกิดขึ้น

Radcliffe-Brown ได้อธิบายระบบสังคมประกอบด้วยโครงสร้างและกิจกรรมต่าง ๆ เป็นแบบแผนที่อยู่ได้นาน โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างประชากรและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวแปรสำคัญ โครงสร้างดังกล่าวเกิดจากพฤติกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ในการควบคุม พฤติกรรม หน้าที่ของโครงสร้างทางสังคม คือทำให้เกิดเสถียรภาพทางสังคม ผ่านระบบต่าง ๆ เช่น ครอบครัว ความเชื่อ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง เป็นต้น ซึ่งต่างก็มีหน้าที่ร่วมกันให้ระบบ ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาความสมดุลของสังคมไว้ และ Radcliffe-Brown ได้ สรุปการวิเคราะห์สังคมเชิงหน้าที่มีฐานคติหลายประการ คือ

1. ภาวะจำเป็นในการดำรงอยู่ของสังคมอย่างหนึ่ง คือ บุรณาการของส่วนต่าง ๆ อย่าง น้อยก็จะต้องมีขั้นต่ำที่สุด แต่จะไม่มีบุรณาการไม่ได้หากจะให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ได้

2. คำว่าหน้าที่ หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ที่ดำเนินการไปเพื่อบำรุงรักษาบุรณาการ หรือความมั่นคง

3. ผล คือ ส่วนต่าง ๆ ของโครงสร้างในแต่ละสังคม จะสามารถแสดงให้เห็นว่า ได้มีส่วน อำนาจประโยชน์แห่งบุรณาการหรือความมั่นคงได้อย่างชัดเจน การวิเคราะห์แบบนี้ทำให้เห็นว่า โครงสร้างทางสังคมและภาวะเงื่อนไขที่จำเป็น สิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของสังคม

Malinowski เสนอทฤษฎีหน้าที่นิยมอย่างเป็นสากลว่า วัฒนธรรมตอบสนองความต้องการจำเป็นของปัจเจกบุคคล 3 ด้าน

1. ความจำเป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ดำรงชีวิตที่จำเป็น

2. ความต้องการด้านสังคมและจิตใจ เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานที่ให้ร่างกายได้รับความจำเป็นพื้นฐานได้ เช่น การแบ่งงานกันทำ การแจกจ่ายอาหาร การผลิตสินค้าและการควบคุมทางสังคมด้วยกลไกที่มีประสิทธิภาพ

3. ความต้องการเพื่อความมั่นคงทางจิตใจ เช่น ความสงบทางใจ ความกลมกลืนทางสังคม และการมีระบบสังคมที่ตอบสนองได้ เช่น ความรู้ กฎหมาย ศิลปะ วัฒนธรรม เป็นต้น

ทั้งนี้หน้าที่ของวัฒนธรรมเป็นหลักการสำคัญในการใช้วิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งนำไปสู่การศึกษาระบบวัฒนธรรมทั้งหมด เพื่อบำรุงรักษาของค์การหรือวัฒนธรรมที่สนองความต้องการในสังคมให้มีอยู่และดำรงอยู่ต่อไป

แนวความคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยม ของพาร์สัน

แนวคิดของพาร์สันประกอบด้วย คตินิยมด้านปรัชญา 3 ด้าน คือ

1. อรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) คือ เป้าหมายของการกระทำทั้งหลายอยู่ที่ความสุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมาก

2. ปฏิฐานนิยม (Positivism) อยู่ที่ว่า อะไรที่ทดสอบได้จึงจะเป็นจริง

3. จิตนิยม (Realism) หรืออุดมการณ์นิยม คือ ความเป็นจริงเป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัวเองเป็นมโนคติหรือเป็นจิตก็ได้

แนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของเมอร์ตัน

โรเบิร์ต เมอร์ตัน (Robert Merton) ความคิดของเขาสรุปได้ 3 เรื่อง คือ

1. ความเป็นเอกภาพเชิงหน้าที่ของระบบสังคม (Functional Unity of Social System) บูรณาการเป็นความต้องการจำเป็นพื้นฐานของระบบสังคมจริงหรือไม่ ปัญหาอยู่ที่ว่าบูรณาการระดับไหนที่สังคมต้องการเพื่อให้สังคมอยู่ได้ ปัญหานี้ควรมีการศึกษาตัดสินกันด้วยข้อมูลสนามแต่ละสังคมอาจต้องการบูรณาการระดับต่างกัน

2. ความเป็นสากลเชิงหน้าที่ของสิ่งต่าง ๆ ทางสังคม (Functional Universality of Social Items) มักคิดว่าถ้าวัตถุใดมีอยู่ในระบบสังคมแล้วจะต้องถือได้ว่าสิ่งนั้นมีหน้าที่ คือมีผลทางบวกต่อบูรณาการของระบบสังคม ทำให้เกิดปัญหาความซ้ำซ้อน เมอร์ตันบอกว่าควรศึกษาให้รู้ว่าแต่ละสิ่งทางสังคมมีหน้าที่หรือประโยชน์จริงหรือไม่ เมอร์ตันคิดว่า 1) ของแต่ละอย่างทางสังคมอาจไม่มีหน้าที่ต่อสังคมก็ได้ 2) ของทางสังคมบางอย่างอาจมีหน้าที่หรือไม่มีหน้าที่ชัดเจน ของบางอย่างอาจมีหน้าที่หรือไม่มีหน้าที่อย่างแอบแฝงก็ได้ สรุปได้ว่า สิ่งทางสังคมอาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

1) มีหน้าที่ชัดเจน 2) มีหน้าที่แฝง 3) ไม่มีหน้าที่ชัดเจน 4) ไม่มีหน้าที่อย่างแอบแฝงต่อบุคคล กลุ่มบุคคล สังคมและวัฒนธรรม

3. ความขาดไม่ได้ของสิ่งต่าง ๆ เช่นหน้าที่ในสังคม สิ่งทางสังคมบางอย่างเป็นสิ่งที่ไม่ขาดไม่ได้สำหรับสังคม ถ้าขาดแล้วทำให้สังคมแตกสลาย เมอร์ตันจึงชี้ให้เห็นว่านั่นเป็นความเชื่อที่ผิด เพราะสังคมอาจใช้สิ่งทางสังคมอื่นมาทดแทนได้ เขาจึงเสนอความคิดเรื่อง ตัวเลือกหน้าที่และตัวทดแทนหน้าที่ สรุปข้อคิดใหม่ของเมอร์ตัน ที่เพิ่มเติมให้กับทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ ในส่วนนี้ก็คือ สิ่งทางสังคมบางอย่างอาจมีสิ่งที่เหมาะสมกันมาทำหน้าที่ได้ บางอย่างเอาสิ่งอื่นมาทดแทนที่เดิมได้

กล่าวโดยสรุป คือ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ช่วยในการอธิบายบริบทของสังคมในมิติขององค์ประกอบของสถาบันต่าง ๆ ที่ปรากฏ ความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนในรูปแบบของวิถีชีวิต การใช้กลไกทางสังคมผ่านระบบความเชื่อและค่านิยมเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนให้สังคมอยู่ในภาวะสมดุลและมีระเบียบ

ผู้วิจัยนำทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ มาอธิบายถึงการทำหน้าที่ของพิธีกรรมลาซังในชุมชนตระแกันในอดีตและปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างและกิจกรรมต่าง ๆ ในการประกอบพิธีกรรมลาซัง ซึ่งมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม เกิดเป็นพฤติกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ในการควบคุมพฤติกรรม ผ่านระบบต่าง ๆ เช่น ครอบครัว ความเชื่อ เศรษฐกิจ เป็นต้น

แนวคิดความทรงจำทางสังคม (Social Memory)

ความทรงจำทางสังคม (Social Memory) เป็นกระบวนการสร้างความเป็นสังคม Tanabe & Keyes (2002) ได้อ้างถึงข้อถกเถียงเรื่องความทรงจำทางสังคม ของ Halbwach (1951) กับนักวิชาการอื่น ๆ เช่น Emile Durkheim ว่าช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ชาติต่าง ๆ พยายามที่จะคัดเลือกความทรงจำทางสังคมให้กับชาติของตน รูปแบบของการคัดเลือกความทรงจำดังกล่าว มักจะถูกทำให้เป็นรูปแบบที่ดำรงอยู่นานภายในบริบทของชีวิตที่ดำรงอยู่ โดยสร้างขึ้นจาก “ความทรงจำ” ของกลุ่มทางสังคม เช่น ครอบครัว กลุ่มศาสนา หรือผู้คนในแต่ละระดับชั้นทางสังคม ความทรงจำดังกล่าวมักจะเป็นแบบเฉพาะ มีองค์ความรู้ที่ถูกเก็บรักษาไว้โดยกลุ่มทางสังคม ความทรงจำเฉพาะตัวเหล่านี้ได้ถูกผลิตซ้ำอย่างอัตโนมัติ ในการระลึกถึงอย่างเป็นเจ้าของ “ความทรงจำทางสังคม” จึงเกิดจากกระบวนการเก็บสะสมความทรงจำ (Collective Memory) ซึ่งแต่ละกลุ่มสังคมได้เก็บสะสมเป็นรากฐานของกลุ่มจากลักษณะเฉพาะตัวของสมาชิกที่มีการปฏิบัติอย่างเป็นอัตโนมัติในสิ่งที่เขาระลึกถึงได้ อย่างไรก็ตาม ความทรงจำทางสังคม จะเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของสังคม ในการที่จะคัดเลือกสิ่งที่จะทำการเก็บรวบรวม จึงมีการเชื่อมต่อกับขบวนการของกลุ่มทางสังคม เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่และถูกเก็บรักษาโดยตัวมันเอง การเชื่อมต่อของประสบการณ์เฉพาะ และการสร้างขึ้นมาใหม่จากจินตนาการในอดีต (Tanabe & Keyes, 2002)

กระบวนการของความทรงจำทางสังคม จะมีความเกี่ยวเนื่องกับความหลากหลายในลักษณะมุมมอง ซึ่งสามารถรวมเป็นกลุ่มก้อนภายใต้การควบคุมชั้นนำของโครงสร้างความทรงจำทางสังคม ความทรงจำเป็นสิ่งที่ไม่ได้สูญหายไปจากอัตลักษณ์ แม้ว่าสังคมจะได้มีการสร้างขึ้นใหม่ผ่านปฏิบัติการที่เป็นปกติวิสัยของสังคม รวมทั้งการจัดการและการประดิษฐ์ใหม่ทางวัฒนธรรม ความหมายโดยนัย ดังกล่าว คือ ความสอดคล้องกลมกลืนกับกระบวนการรวบรวมความทรงจำและการสร้างความทรงจำด้วยเช่นกัน โดยประชาชนได้มีการแลกเปลี่ยนความทรงจำของเหตุการณ์ต่าง ๆ มีการเฉลิมฉลองเพื่อการระลึกถึง และมีการสร้างขึ้นใหม่จากอนาคตของอดีต ด้วยการตีความใหม่ของอดีต ความทรงจำทางสังคมคือ การรวบรวมประสบการณ์ ความรู้สึกในอดีต การจำแนก การฝึกฝน ความทะเยอทะยานของปัจเจกและสังคมสำหรับการเสนอตนเองทั้งปัจจุบันและอนาคต ดังนั้น ความทรงจำทางสังคม คือ แนวทางของการรู้อดีต การแลกเปลี่ยนทางจินตนาการของกลุ่มทางสังคมกลุ่มหนึ่ง เช่น ครอบครัว กลุ่มชาติพันธุ์ และรากฐานของอัตลักษณ์ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับการสร้างแนวคิด หรือความรู้สึกที่เป็นภาพสะท้อนของท่าที ปฏิบัติการและความทรงจำ (Tanabe & Keyes, 2002)

ความทรงจำทางสังคมและการทำให้เกิดความทรงจำขึ้นมา ปัจเจกชนเป็นผู้ที่เก็บและรองรับเอาความทรงจำจากเหตุการณ์ในอดีต มีลักษณะเฉพาะตัวคือจิตใต้สำนึกในการตระหนักของการเกิดขึ้น ลักษณะเฉพาะของระบบของการสำรวจในปฏิบัติการของแต่ละวัน ในการแลกเปลี่ยนของขวัญและพิธีกรรมที่รองรับเกี่ยวกับการผลิตและการถ่ายทอดความทรงจำทางสังคม ซึ่งทำให้เกิดรูปร่างขึ้น ซึ่งทาง Bourdieu ได้เสนอมนทัศน์ “Habitus” ว่าเป็นการหมุนกลับของความทรงจำ ดูว่าอะไรคือช่วงเวลาความทรงจำทางสังคม และการรวมตัวกันเข้าภายในองคัพยพ เป้าหมายในโครงสร้างของสิ่งต่าง ๆ ทางสังคม มีการรวมกันของการปฏิบัติการ ว่าเป็นสิ่งที่ถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง โดยแนวคิด Habitus ได้อธิบายลักษณะนิสัยและความสามารถที่จะปรับตัวให้กลายเป็นสมาชิกอื่นได้ และเป็นสมาชิกที่ไม่มีที่สิ้นสุดของปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับการทำให้เกิดรูปร่าง (Embodiment) ซึ่ง Bourdieu ได้กล่าวอีกว่า การอนุรักษ์ดูแลในตัวบุคคล คือการถ่ายทอดผ่านปฏิบัติการของ การเลียนแบบการกระทำของบุคคลอื่น ๆ ปราศจากการสวดมนต์ การใช้ภาษาหรือภาพตัวแทน สำหรับความทรงจำทางสังคมของ Bourdieu คือความบริสุทธิ์และเป็นธรรมของสังคมที่แท้จริง ซึ่งมีความเป็นธรรมชาติของอดีตที่แย้งไม่ได้ เป็นแม่พิมพ์ในอะไรก็ตามที่ไม่ได้ถูกสร้างเป็นรูปแบบที่ชัดเจน ทิศทางในที่ซึ่งเป็นเป้าหมายของปัจเจก การระลึกถึงอย่างสมัครใจ และความชัดเจนในประสบการณ์ในอดีต ที่มีความซับซ้อนในทฤษฎีทางสังคมวิทยาทฤษฎีหนึ่ง มีความสัมพันธ์ทางสังคมในปฏิบัติการที่เกิดขึ้น ในวิถีชีวิตแต่ละวัน ดังนั้น ปฏิบัติการของการสร้างความเป็นรูปร่างก็คือการผลิตขึ้นมาใหม่ และการส่งต่อผ่านไปยังคนอื่นอย่างเป็นนิสัย แต่ไม่ใช่ความทรงจำที่ถูกก่อสร้างขึ้นทางสังคมทั้งหมด (Tanabe & Keyes, 2002)

ความทรงจำทางสังคม ส่วนเชื่อมต่อความทรงจำ กล่าวถึงการนำเสนอตัวตนหรือสัญลักษณ์ของความทรงจำทางสังคม ว่าเป็นความหมายหนึ่งของการถ่ายทอดและการอนุรักษ์ในมุมมองกว้างของอะไรก็ตาม ซึ่งเป็นที่ระลึกถึงส่วนบุคคล อะไรคือการระลึกถึงในความรู้สึกของปัจเจก คือความชัดเจนในจินตนาการที่เป็นทัศนภาพ ซึ่งอาจจะถ่ายทอดไปยังสังคมส่วนอื่นผ่านการอนุรักษ์ในรูปแบบต่าง ๆ ความทรงจำสามารถที่จะดำรงอยู่ในสังคมได้ง่าย ถ้าสามารถที่จะถ่ายทอดและส่งต่อ

ความทรงจำไปยังคนอื่น ๆ นั้นหมายความว่า ความทรงจำจะต้องมีความชัดเจนและมีข้อต่อเพื่อเชื่อมต่อไปยังส่วนอื่น ในรูปลักษณะที่หลากหลายของความทรงจำในบริบทของสังคม การส่งผ่านอาจอาศัยผ่านรูปแบบของปฏิบัติทางภาษา ที่เชื่อมความทรงจำไว้กับการพูดคุยกันทุก ๆ วัน ผ่านประสบการณ์ในการจดจำ ท่องจำของการฟัง การเล่าเรื่อง การร่วมสัมพันธ์กันภายในชุมชน หรือการจัดงานเฉลิมฉลองเพื่อการระลึกถึง ปฏิบัติการเหล่านี้ได้ถูกจัดการสร้างขึ้นด้วยจินตนาการ และมีความหมายร่วมกันอย่างใกล้ชิด รวมไปถึงการร่วมกันทางความรู้สึกด้านอารมณ์ด้วย (Tanabe & Keyes, 2002)

ความทรงจำของปัจเจกและความทรงจำทางสังคม ต่างได้มีการแลกเปลี่ยนในการประกอบรูปร่าง ของการสร้างความเป็นองค์กรที่สมดุล และความรู้สึกจินตนาการที่ระลึกถึงอดีตผ่านปฏิบัติการทางสังคม ภาพตัวแทนของความสมดุลจากจินตนาการของปัจเจกและสังคม ได้กลายเป็นขบวนการในการสร้างมโนทัศน์ของจินตภาพ และกระบวนการสร้างความทรงจำทางสังคมซึ่งได้ดำเนินการต่อเนื่องด้วยประเพณีพิธีกรรม ที่มีการถ่ายทอดความทรงจำเหล่านั้นสืบต่อกัน ดังนั้นจึงเกิดขบวนการในการเชื่อมต่อความทรงจำอยู่เสมอ ต่างเพียงว่า การเชื่อมต่องกล่าวจะมีความซับซ้อน หรือรายละเอียดแตกต่างกันเพียงใด ซึ่งต่างโน้มเอียงไปสู่การกลายเป็นมโนทัศน์ที่สูงขึ้น และได้แผ่ขยายสู่การสร้างบริบทใหม่ ๆ ให้กับประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมา การเลือกสรรพิธีกรรมที่ยังคงอยู่ ไม่เปลี่ยนแปลง และการเคารพนับถือสิ่งที่แย้งไม่ได้ในอดีต แต่มันก็เป็นส่วนสำคัญในการรองรับปัจจัยการปกครอง การกำหนด และการควบคุมทางศาสนาและศีลธรรม การถกเถียงด้านอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นอยู่บ่อย ๆ คือการที่มันเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับความเป็นรัฐชาติ ความทรงจำทางสังคมทั่วไปได้ถูกทำให้เกื้อหนุนต่อความเป็นชาติ ภายใต้วาทกรรมของชาตินิยม รูปปั้น และอนุสรณ์สถาน กลายเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นอย่างรวดเร็ว พร้อมกับการถอดออกของประสบการณ์จากเหตุการณ์เฉพาะตัวที่เกี่ยวข้องกัน ไม่เพียงเท่านั้นเขามีความจำเป็นที่จะต้องติดต่อกับปฏิบัติการในความทรงจำของผู้อื่น พวกเขาได้บันทึกความทรงจำจากความทรงจำเหล่านี้ มีความแตกต่างด้านการเก็บรักษาไว้โดยปฏิบัติการทางพิธีกรรมและพิธีกรรมทั่ว ๆ ไป อาทิ วัฒนธรรมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นชาติ ขบวนการนี้เกี่ยวข้องกับการสร้างขึ้นทางสังคมและความทรงจำ (Tanabe & Keyes, 2002)

ความทรงจำส่วนบุคคล (Individual Memory)

นักคิดเรื่องความทรงจำอย่าง Connerton (2009) อธิบายว่า ความทรงจำส่วนบุคคล (Personal Memory) เป็นการจัดวางหรืออ้างอิงถึงอดีตของปัจเจกบุคคลซึ่งมักกล่าวถึงสิ่งที่ตนเองกระทำในเวลาและสถานที่ที่แตกต่างกัน ดังนั้น การจดจำเหตุการณ์ต่าง ๆ ของปัจเจกก็คือ การรับรู้เกี่ยวกับตนเองอย่างชัดเจน การพูดถึงความทรงจำในอดีตของปัจเจกจึงเป็นการอธิบายการรับรู้ลักษณะและศักยภาพของตนเองในปัจจุบัน การรับรู้ตนเองของปัจเจกจึงมีความสำคัญ เพราะจะทำให้ปัจเจกสามารถเข้าถึงข้อเท็จจริงและอัตลักษณ์ของตนเองในอดีตที่แตกต่างจากคนอื่นได้ (Tanabe & Keyes, 2002)

พิธีกรรมกับความทรงจำร่วม

สมบัติ จันทรวงศ์ (2549) อธิบายว่ามนุษย์จดจำอดีตด้วยถ้อยคำและภาพลักษณ์ผ่านพิธีกรรมเฉลิมฉลองวาระต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่เป็นทั้งการคงรักษาดั้งเดิม และเป็นเครื่องเตือนความจำสิ่งที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ ในแห่งหนึ่งนั้น พิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้มีรูปแบบแน่นอนและเป็นทางการ และมีการแสดงออกอย่างเป็นทางการเฉพาะเจาะจง จึงเป็นการนำเอาเหตุการณ์ในอดีตมา “แสดง” ใหม่อีกครั้งหนึ่งนั่นเอง การเข้าร่วมในพิธีกรรมใดก็คือการทำให้อดีตเป็นจริงขึ้นมาอีกครั้ง เป็นการเชื่อมโยงแสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของบุคคลกับบรรพบุรุษของตน การเข้าร่วมในพิธีกรรมจึงเป็นการแสดงความตั้งใจที่จะจดจำ เพราะพิธีกรรมทั้งหลายเป็นการทำซ้ำแล้วซ้ำอีก โดยเฉพาะพิธีกรรมที่มีการกำหนดวันเวลาที่แน่นอนตามปฏิทินซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการย้อนกลับไปมองอดีตอย่างชัดเจนที่สุด

แต่ Connerton อธิบายความหมายของพิธีกรรมว่า พิธีกรรมเป็นการกระทำที่เป็นทางการ มีรูปแบบและมีแนวโน้มจะกลายเป็นแบบแผนซึ่งถูกผลิตซ้ำอย่างสม่ำเสมอ ผู้ที่เข้าร่วมในพิธีกรรมรู้สึกและตีความความหมายไปตามที่เนื้อหาที่พิธีกรรมต้องการจะสื่อ แต่ในความเป็นจริง เราเข้าใจ/รู้สึกต่อพิธีกรรมตามที่ผู้จัด/ควบคุมพิธีกรรมนั้น ๆ ต้องการ พิธีกรรมจึงเป็นการครอบงำให้คนยอมรับความหมายที่อยู่ในพิธีกรรม และพิธีกรรมไม่ได้จำกัดความหมายของพิธีกรรมให้อยู่ในวาระโอกาสของงานพิธีเท่านั้น แต่พิธีกรรมยังได้แทรกซึมเข้าไปอยู่ในพฤติกรรมการกระทำที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับงานพิธีได้อีกด้วย

การอธิบายพิธีกรรมของ Connerton ช่วยวิเคราะห์ให้เห็นว่า แม้ว่าตัวพิธีกรรมจะถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ไม่ได้เป็นแค่แบบแผนที่เป็นทางการ ทั้งยังมีความหมายที่เข้าไปอยู่ในชีวิตประจำวันได้อีกด้วย แล้วเหตุใดพิธีกรรมจึงต้องถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง การผลิตซ้ำของพิธีกรรมมีเป้าหมายและบทบาทที่ชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น งานศึกษาพิธีกรรมของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2542) ที่อธิบายพิธีกรรมและระบบความเชื่อว่าเป็นการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมและศีลธรรมของชาวนาทองถิ่นเพื่อตอบสนองและสัมพันธ์กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่พัฒนาขึ้นภายใต้เงื่อนไขด้านเศรษฐกิจสังคมในภาคเหนือเป็นเวลาพร้อมร้อยปีในศตวรรษที่ 20 และได้ผูกโยงสัญลักษณ์ในพิธีกรรมเป็นระดับ 2 ชั้นคือ ความรู้สึกและอุดมการณ์ที่ยังคงมีพลังไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติคาถาและบทสวดหรือบทสวดของพิธีกรรมจำนวนมาก ในอีกด้านหนึ่ง พิธีกรรมของชาวนาทองถิ่นจำนวนมากถูกปรับเปลี่ยนเพียงเล็กน้อยในเชิงสัญลักษณ์ และยังคงถูกใช้เพื่อแสดงออกซึ่งอารมณ์ความรู้สึกและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับระบบศีลธรรมต่อโครงสร้างด้านเศรษฐกิจการเมืองของสังคม ขณะที่สัญลักษณ์และปฏิบัติการพิธีกรรมในระดับปัจเจกบุคคลมีความเฉพาะและได้รับการขยายอย่างต่อเนื่องเป็นผลให้กระบวนการนี้มีความสลับซับซ้อนทั้งในด้านการแพร่หลาย ผสมกลมกลืน การครอบงำ และการผลิตใหม่ เพื่อเข้าไปเปลี่ยนแปลงความจริงทางสังคม

ทั้งนี้ ความซับซ้อนในการเปลี่ยนแปลงความจริงทางสังคมยังถูกนำมาใช้ในการให้ความหมายประวัติศาสตร์ที่แตกต่างออกไปตามที่ผู้มีอำนาจในสังคมนั้น ๆ ต้องการได้ การแย่งชิงความหมายในพิธีกรรมจึงเกิดขึ้นเพื่อทำให้ความหมายของพิธีกรรมตอบสนองต่อแต่ละกลุ่มมากที่สุด เกิดเป็นสงครามแย่งชิงความทรงจำผ่านพิธีกรรมผู้ศึกษาเห็นว่า วันสำคัญต่าง ๆ ที่ปรากฏในปฏิทินราชการนั้นเป็นตัวอย่างของภาพสะท้อนสงครามแย่งชิงความทรงจำผ่านพิธีกรรม ดังนั้น พิธีกรรมในฐานะภาพตัวแทนความทรงจำแบบหนึ่งจึงมีหน้าที่ในการทำให้ความทรงจำและความรู้สึกต่ออดีต

เข้มข้นขึ้น ขณะเดียวกันก็ทำให้ความหมายใหญ่ขึ้นด้วยหมายความว่า การผลิตซ้ำพิธีกรรมหรืองานรำลึกนั้นทำให้เหตุการณ์ในอดีตเป็นเหตุการณ์อันเป็นความทรงจำที่ได้รับการต่อยอดตามแต่ช่วงเวลาของการจัดงานพิธีกรรม เพื่อให้ความรู้สึกที่มีต่อดีตกาลเป็นความทรงจำที่เข้มข้น แม้ว่าเหตุการณ์ในอดีตขณะนั้นอาจจะเป็นเหตุการณ์เพียงช่วงเวลาสั้น ๆ หรือเป็นความทรงจำที่เลื่อนรางเต็มที่ แต่หน้าที่ของพิธีกรรมกลับทำให้ความทรงจำมีความหมายขึ้นมา ทั้งยังถูกใช้เป็นพื้นที่ในการแย่งชิงทางการเมืองอีกด้วย ขณะที่พิธีกรรมเป็นพื้นที่ที่มีความเคลื่อนไหวของความทรงจำอย่างต่อเนื่องและมีการตีความที่หลากหลาย รวมทั้งถูกนำไปใช้อย่างมีเป้าหมาย

วิธีการหนึ่งของการแย่งชิงความทรงจำคือ การผลิตซ้ำและต่อยอดความทรงจำแบบต่าง ๆ ให้ดำรงอยู่ การมีปฏิสัมพันธ์และแสดงบทบาทซึ่งกันและกันระหว่างการบอกเล่าต่อยอด (Repetition) และการหวนรำลึก (Recollection) โดยทั่วไปความทรงจำไม่อาจจะตั้งอยู่ลอย ๆ ได้ อีกทั้งคงไม่ต้องพูดถึงการที่จะดำรงอยู่ได้อย่างไม่เปลี่ยนแปลง ตรงกันข้าม ความทรงจำเป็นสิ่งที่แปรผันอยู่อย่างต่อเนื่อง สิ่งสำคัญจึงอยู่ที่การทำให้ความทรงจำถูกผลิตซ้ำอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น Hutton เห็นว่าการทำให้ประวัติศาสตร์ปรากฏ ทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำอดีต การรื้อฟื้นเรื่องราวขึ้นมา โดยที่การทำให้ประวัติศาสตร์ปรากฏนี้จะสอดคล้องกับปัจจุบันของเรา ทั้งนี้ปัจจุบันของเราก็เป็นการปรากฏอยู่ของอดีตที่มีการบอกเล่าต่อยอดอยู่แล้ว

ที่ทางและความทรงจำที่ขัดแย้ง

ด้วยคุณลักษณะของความทรงจำที่กล่าวไปแล้วข้างต้น บวกความเป็นการเมืองของความทรงจำในยุคสมัยที่ความทรงจำถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อเป้าหมายทางใดทางหนึ่ง ทำให้ความทรงจำรวมอย่างที่เป็นหนึ่งเดียวไม่อาจจะเป็นได้ ตรงกันข้าม เราจะพบว่ามีความขัดแย้งในความทรงจำมากมาย ความขัดแย้งนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นปกติ แต่ความขัดแย้งก็มีทั้งที่เป็นความขัดแย้งโดยตรงหมายความว่า เป็นความขัดแย้งที่เป็นผลมาจากความต่างกันของความทรงจำ เป็นความทรงจำหรืออดีตที่ไม่อาจจะเข้ากันได้ กับความขัดแย้งที่ไม่ใช่เป็นผลมาจากความแตกต่างของความทรงจำโดยปกติ จะพบว่าความทรงจำที่แตกต่างมักจะถูกเล่นงาน ทั้งนี้ สมบัติ จันทรวงศ์ (2549) เห็นว่าในทันทีที่ปัจเจกบุคคลผู้เป็นพยานรู้เห็นแสดง “ความจริง” หรือ “ความจำ” ของตนให้ปรากฏ “ความจริง” ส่วนบุคคลของเขาที่กลายเป็น “ความจริงในที่สาธารณะ” ย่อมเสี่ยงไม่ได้ที่จะถูกนำไปกำหนดตำแหน่งแห่งที่เสียใหม่ เมื่อเปรียบเทียบกับ “ความจริง” ของคนอื่น ๆ “ความจริง” หรือ “ความจำ” ส่วนตัวของบุคคลที่สอดคล้องกับ “ความจริง” หรือ “ความจำ” ของสังคม และโดยเหตุนี้จึงกลายเป็น “ความจริง” ที่มีน้ำหนักยิ่ง ในขณะที่ “ความจริง” หรือ “ความจำ” ส่วนตัวที่ขัดแย้งกับของสังคมอาจกลายเป็นสิ่งที่นำพามาสู่ตัวบุคคลที่ยึดถือใน “ความจริง” หรือ “ความจำ” นั้น ๆ ก็ได้

อย่างไรก็ตาม ชุมชนแห่งความทรงจำ กับ ความทรงจำร่วม มิใช่สิ่งเดียวกัน เพราะจุดเน้นของความทรงจำร่วม อยู่ที่ ความทรงจำ ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกลุ่มทางสังคม/ชุมชน ความทรงจำของแต่ละบุคคลจะถูกจดจำก็ต่อเมื่อมันเข้าไปอยู่ในโครงสร้างที่ถูกนิยามโดยชุมชน/สังคม แม้การจดจำจะเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล แต่กลุ่มทางสังคมจะเป็นคนตัดสินว่าอะไรเป็นสิ่งที่สามารถจดจำได้ แต่ “ชุมชนแห่งความทรงจำ” เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน ประวัติศาสตร์ที่ถูกใช้ร่วมกัน (Shared History) เป็นลักษณะสำคัญของชุมชนแห่งความทรงจำ ประสบการณ์ในอดีตของชุมชนจะทำให้เรามองเห็นตัวตนและรู้ว่าควรจะมีเป้าหมายอย่างไร อาจเรียกว่า เป็นชุมชนแห่ง

ความหวังอีกด้วย ชุมชนแห่งความทรงจำจึงเน้นไปที่ ชุมชนซึ่งมีอดีตร่วมกัน ชุมชนแห่งความทรงจำสำคัญอย่างไร Daniel Bell นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันผู้มีชื่อเสียงอธิบายว่า ชุมชนแห่งความทรงจำมีจารีตทางศีลธรรม (Moral Tradition) ที่ช่วยสร้างเรื่องราวความเป็นหนึ่งเดียวกันของชีวิตเรา อันจะส่งผลให้เกิดระบบระเบียบในการรักษาและส่งเสริมอุดมคติและความปรารถนาที่แฝงฝังอยู่ในประวัติศาสตร์ของเราผ่านความทรงจำและความหวัง หากเราเกิดมาโดยปราศจากชุมชนแห่งความทรงจำ เราจะสูญเสียความหมายและความหวังของชีวิตความทรงจำร่วมกับชุมชนแห่งความทรงจำสัมพันธ์กันอย่างไร ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2551) เห็นว่า ประการแรก ชุมชนแห่งความทรงจำอาจจะมีหรือไม่มี ความทรงจำ “ร่วม” กันก็ได้ ในบางชุมชนแม้จะมีประวัติศาสตร์เรื่องเดียวกัน แต่ไม่ได้หมายความว่า คนในชุมชนจะจดจำอดีตเหมือนกัน ประการที่สอง ชุมชนแห่งความทรงจำใดก็ตามที่มีความทรงจำ “ร่วม” เป็นหนึ่งเดียวกัน จะทำให้ชุมชนมีอัตลักษณ์ร่วมกันและสามารถไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ฉะนั้นเมื่อจะเดินไปสู่อนาคตจำเป็นต้องหยั่งเท้าข้างหนึ่งในอดีตด้วย ประการที่สาม ภารกิจสำคัญของการสร้างความทรงจำ “ร่วม” ของชุมชนหนึ่งคือ การทำให้ความทรงจำดังกล่าวโดดเด่นเป็นหนึ่งเดียว (Unique) ทั้งยังทำให้อดีตนั้นผูกพันหรือพันธนาการ (Chain) ให้อยู่กับคนหรือชุมชน เพื่อให้ความทรงจำดังกล่าวถูกกล่าวถึงหรือถูกยกย่อง (Glorify) เสมอ ปัญหาคือว่า แล้วความทรงจำที่แตกต่างขัดแย้งนั้นจะดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างไร ถูกจัดการอย่างไร หลายครั้งคำตอบของการจัดการกับความทรงจำคือ การใช้เวลาเป็นเครื่องรักษาหรือจัดการให้หายไป การจัดการกับความทรงจำที่แตกต่างจากความทรงจำหลักโดยเฉพาะความทรงจำที่เกี่ยวกับความรุนแรงมักจะถูกทำให้ลืมหรือปล่อยให้กลายเป็นเรื่องเงียบ อย่างไรก็ตาม จะพบว่าเวลาไม่ได้ทำให้ความทรงจำถูกลืมไปได้

ดังที่ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2549) ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างความทรงจำทางสังคมซึ่งได้ดำเนินการต่อเนื่องด้วยประเพณีพิธีกรรม ที่มีการถ่ายทอดความทรงจำเหล่านั้นสืบต่อกัน ดังนั้น ขบวนการในการเชื่อมต่อความทรงจำจะมีความซับซ้อน หรือรายละเอียดแตกต่างกันเพียงใด ก็ได้แผ่ขยายไปสู่การสร้างบริบทใหม่ ๆ ให้กับประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมา การเลือกสรรพิธีกรรมที่ยังคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง และการเคารพนับถือสิ่งที่แย้งไม่ได้ในอดีต เป็นส่วนสำคัญในการรองรับปัจจัยการปกครอง การกำหนด และการควบคุมทางศาสนาและศีลธรรม ความทรงจำทางสังคมทั่วไปได้ถูกทำให้เกื้อหนุนต่อความเป็นชาติ ภายใต้วาทกรรมของชาตินิยม รูปปั้น และอนุสรณ์สถาน กลายเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นอย่างรวดเร็ว พร้อมกับการถอดออกของประสบการณ์จากเหตุการณ์เฉพาะตัวที่เกี่ยวข้องกัน ไม่เพียงเท่านั้นความจำเป็นที่จะต้องติดต่อกับปฏิบัติการในความทรงจำของผู้อื่น ความทรงจำเหล่านี้ มีความแตกต่างด้านการเก็บรักษาไว้โดยการปฏิบัติการทางพิธีกรรมและพิธีกรรมทั่ว ๆ ไป อาทิ วัฒนธรรมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นชาติ ขบวนการนี้เกี่ยวพันกับการสร้างขึ้นทางสังคมและความทรงจำ

ผู้วิจัยนำแนวคิดความทรงจำทางสังคม มาอธิบายถึง ปรากฎการณ์ที่เกิดขึ้น พฤติกรรมการแสดงออกของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมลาซัง สิ่งของที่ทำมาร่วมพิธีกรรม การพูดคุยกันผ่านประสบการณ์ในการจดจำ ท่องจำของการฟัง การเล่าเรื่อง การร่วมสัมพันธ์กันภายในชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคมในปฏิบัติการที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตการทำงานแต่ละวัน เพื่อแสดงออกซึ่งอารมณ์ความรู้สึกและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องความทรงจำทางประวัติศาสตร์และสังคมร่วมกันเกี่ยวกับพิธีลาซัง มีส่วนเชื่อมต่อกับโครงสร้างด้านเศรษฐกิจการเมืองของสังคม เพื่อให้เห็นถึงการนำพิธีกรรมลาซังมาเป็น

พื้นที่ที่มีความเคลื่อนไหวของความทรงจำอย่างต่อเนื่องและมีการตีความที่หลากหลาย รวมทั้งถูกนำไปใช้อย่างมีเป้าหมาย ดังที่ Tanabe & Keyes (2002) ได้อ้างถึงข้อถกเถียงเรื่องความทรงจำทางสังคม ของ Halbwach (1951) ว่าความทรงจำมักจะถูกทำให้เป็นรูปแบบที่ดำรงอยู่นานภายในบริบทของชีวิตที่ดำรงอยู่ โดยสร้างขึ้นจาก “ความทรงจำ” ของกลุ่มทางสังคม ซึ่งเป็นแนวทางของการรู้อดีต แลกเปลี่ยนทางจินตนาการเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซัง ส่งผลต่อความรู้สึกที่เป็นภาพสะท้อนของท่าทีและปฏิบัติการของคนในชุมชนตราจะแก่น

แนวคิดพิธีกรรม

วิถีชีวิตของมนุษย์ต้องต่อสู้กับธรรมชาติเพื่อเอาชีวิตรอด ธรรมชาติมีอิทธิพลทำให้มนุษย์มีความหวาดกลัว สงสัย อยากรู้ความจริง แต่มนุษย์ยังขาดความรู้และความเข้าใจในธรรมชาติอย่างแท้จริง ทำให้มีความเชื่อว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาตินั้นเป็นเพราะมีอำนาจลึกลับหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้เกิด ดังนั้นมนุษย์จึงคิดหาวิธีการที่จะให้ได้รับความปลอดภัยโดยการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้น เพื่อจะให้อำนาจเหล่านั้นเมตตาปราณี แล้วประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงความกตัญญูทเวทเมื่อได้รับประโยชน์จากอำนาจเหล่านั้น ดังนั้นความเชื่อของมนุษย์จึงสามารถศึกษาได้จากพิธีกรรมที่มนุษย์ในสังคมแสดงออก ดังที่ พระยาอนุมานราชชน (ยง เสถียรโกเศศ), (2515) ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันนี้จะแสดงออกให้เห็นในรูปแบบของขนบประเพณี” ความเชื่อจึงหมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่จริง และมีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดผลดีหรือผลร้ายได้ แม้สิ่งนั้นจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่ก็เป็นที่ยอมรับนับถือกันและปฏิบัติตามสืบต่อกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชน

พิธีกรรม (Rituals)

พิธีกรรมนับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่มีอยู่ทุก ๆ สังคมและศาสนาในสังคมนั้นๆ เพราะพิธีกรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงศาสนาให้ดำรงอยู่ อีกทั้งยังเป็นแหล่งก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละสังคมอีกด้วย พิธีกรรมนับว่าเป็นผลมาจากความเชื่อของมนุษย์ เมื่อเชื่อในสิ่งใดก็มักจะให้ความศรัทธาและบนบานเพื่อขอความช่วยเหลือจากสิ่งเหล่านั้น ไม่ว่าจะสิ่งดังกล่าวจะอำนวยประโยชน์ให้หรือไม่ก็ตาม และกลายเป็นพิธีกรรมเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ในสิ่งที่ตนนับถือ

ความหมายของพิธีกรรม

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย (2524, น.314) ให้ความหมายไว้ว่า พิธีกรรม หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำและเพื่อให้มีความขลัง พิธีกรรม หมายถึง การปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่กระทำในโอกาสต่าง ๆ หรือหมายถึงพฤติกรรมทางสังคม อันละเอียดอ่อนที่ถูกกำหนดขึ้นโดยขนบธรรมเนียม กฎหมายหรือระเบียบของสังคม ซึ่งแสดงออกถึงสัญลักษณ์ของค่านิยมหรือความเชื่อ พิธีกรรมเป็นรูปแบบของพิธีการ (Ceremony) แต่ไม่ได้มีความหมายตรงกันนัก ข้อแตกต่างที่สำคัญคือพิธีการเป็นการปฏิบัติในสังคมที่มีคนจำนวนมากว่าหนึ่งคน แต่พิธีกรรมอาจจะปฏิบัติเพียงคนเดียวก็ได้ นอกจากนี้พิธีกรรมมักจะจัดให้มีขึ้นในเหตุการณ์สำคัญๆ ลักษณะสำคัญของพิธีกรรมคือส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา และมักเกี่ยวข้องกับการใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ในการแสดง

ความหมายและมีการแสดงให้เห็นความมหัศจรรย์ หรือความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลเกิดความเกรงขามหรือเคารพนับถือด้วย (อุทัย หิรัญโต, 2526, น.197)

สรุปได้ว่า “พิธีกรรม” คือ วิธีการกระทำอันศักดิ์สิทธิ์ที่นำไปสู่เป้าหมายด้วยการน้อมนำจิตใจให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในขณะที่เดียวกันพิธีกรรมเป็นจุดนัดหมายที่จะทำให้ทุกคนมีการปฏิบัติเป็นเอกภาพ เมื่อพิธีกรรมเริ่มขึ้น ทุกคนก็พร้อมที่จะปฏิบัติในเรื่องนั้น ๆ พิธีกรรม จึงเป็นจุดนับพบ และเป็นจุดนัดหมายโดยเฉพาะ สำหรับชุมชนหรือหมู่ชนในสังคมนั้น ๆ ให้มองเห็นความสำคัญที่จะเริ่มการใด ๆ กันอย่างจริงจัง เพราะการกระทำที่สำคัญของชุมชนหรือของส่วนรวมล้วนแต่เป็นเรื่องพิธีกรรม (Ceremony) ถ้าเกี่ยวกับศาสนาเรียกว่า ศาสนพิธี (Ritual) ในแต่ละศาสนามีลักษณะแตกต่างกันไปตามความเชื่อในศาสนานั้น บางพิธีกรรมเกิดขึ้นเพราะความศรัทธาภักดี แต่บางพิธีกรรมก็เกิดขึ้นตามคำสั่งของผู้เป็นศาสดา เพราะพิธีกรรมเป็นภาคปฏิบัติของศาสนาที่เห็นได้ชัดก็คือ การสวด การปฏิบัติภาวนา การเช่นสรวงสังเวย เป็นต้น

ลักษณะของพิธีกรรม

การกระทำที่จัดไว้ว่าเป็นพิธีกรรม พระยาอนุมานราชธน (ยง เสถียรโกเศศ), (2515) ได้กล่าวไว้ว่าจะต้องมีลักษณะดังนี้

1. เน้นเรื่องจิตใจ ซึ่งแยกออกเป็นความหมายได้ 4 ความหมาย ได้แก่

1.1 การอ้างถึงบุคคลหรือสิ่งที่ใจเท่านั้นสัมผัส หรือพิสูจน์ได้ เช่น อ้างว่าแม่โพสพมีจริง ความจริงนี้เป็นสิ่งที่จิตยอมรับ แต่ถ้าจะให้แม่โพสพมาปรากฏเป็นรูปร่างให้ตาเห็นเหมือนดังเช่นสตรีทั่วไป ก็ไม่ใช่สิ่งที่เป็นไปได้ แม่โพสพจะไม่ใช่ที่ประจักษ์ด้วย หู ตา จมูก ลิ้น กาย แม่โพสพก็เป็นที่ประจักษ์ด้วยใจ การอ้างอิงบุคคลหรือสิ่งที่ประจักษ์ดังกล่าว ทำให้พูดอีกนัยหนึ่งได้ว่า องค์ประกอบของพิธีกรรมคือ ภาวะเหนือธรรมชาติ หรือภาวะเหนือปกติวิสัย

1.2 การแสวงหาผลอันเป็นอารมณ์ที่เกิดกับจิตใจ เช่น ในการประกอบพิธีทำขวัญแม่โพสพ ผู้ประกอบพิธีย่อมหวังผลอันดับแรก คือความสบายใจและความมีกำลังใจ แม้ข้าวจะยังไม่สุกยังเก็บเกี่ยวไม่ได้ก็ตาม แต่การประกอบพิธีจะยังความเชื่อมั่นว่า ข้าวจะสุกและเก็บเกี่ยวได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ในเวลาประมาณสองเดือนถัดไป ความเชื่อมั่นเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงใจและกายอย่างหนึ่ง ถ้าคนเราขาดสิ่งนี้ชีวิตก็คงดำรงอยู่เหมือนป่วยเสียครึ่งหนึ่ง ป่วยเพราะความกังวลและความระแวงเป็นต้น ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมจึงเป็นทั้งอาหารและยาสำหรับปลูกฝังอารมณ์ อันถึงปรารถนาต่าง ๆ

1.3 การยอมรับว่าใจมีอิทธิพลต่อกายและวัตถุภายนอก ชีวิตคนเรามีส่วนประกอบใหญ่อยู่ 2 ประการคือ กายกับใจ ในยามกายป่วยจิตใจก็อ่อนแอ เศร้าหมอง และในขณะที่เดียวกันเมื่อใจอ่อนแอ เศร้าหมอง กายก็พลอยป่วย รับประทานอาหารไม่ได้ เป็นต้น กายกับใจจึงมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันดังนี้ แต่จะอย่างไรก็ตาม การที่จะพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้า จุดสำคัญอยู่ที่การพัฒนาใจ เมื่อใจมีความเข้าใจมีความรู้เห็นที่ถูกต้อง เราต้องให้ความเข้าใจที่ถูกต้องเมื่อเขาเข้าใจแล้ว เขาย่อมยอมรับการเยียวยาที่ถูกต้อง การเสริมสร้างกำลังใจเพื่อความเข้าใจการตัดสินใจและการกระทำที่ถูกต้อง จึงเป็นสิ่งจำเป็นและพิธีกรรมก็เป็นสิ่งหนึ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อการนี้

1.4 การเห็นวัตถุเป็นสาขาของจิต กล่าวคือ มิได้มองวัตถุเป็นเพียงวัตถุ หากแต่เน้นวัตถุนั้นๆ เป็นองค์แห่งการรับรู้ มีชีวิตจิตใจเยี่ยงมนุษย์สัตว์ ฉะนั้นเมล็ดข้าวจึงได้รับการยกย่องนับถือไม่ค่านที่หาบของชายได้รับการปิดทอง เมื่อเจ้าของรู้สึกสำนึกในความดีหรือคุณค่าของสิ่งใดเขาย่อม

แสดงออก ซึ่งความสำนึกด้วยการปรนนิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นเหมือนกับว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ชีวิตที่อาจรับรู้การกระทำของเขา

2. เน้นเรื่องสัญลักษณ์ ซึ่งหมายถึง สิ่งที่ใช้แทนค่าอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ดอกกุหลาบ เมื่อใช้สื่อความรัก เป็นโดยทั่วไปแล้ว สิ่งที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ไม่ใช่สิ่งประเภทเดียวกับสิ่งที่แทนค่า คือ ดอกไม้ย่อมไม่ใช่สัญลักษณ์ของดอกไม้หรือ นางสาว ก. ไม่ใช่สัญลักษณ์ของนางสาว ข. เพียงแต่อาจเป็นตัวแทนของกันและกันได้เท่านั้น

ประเภทของพิธีกรรม

พิธีกรรมโดยทางปฏิบัติ พระยาอนุมานราชชน (ยง เสถียรโกเศศ), (2515) ได้กล่าวไว้ว่า สามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ

1. พิธีมงคล เป็นพิธีที่ทำเพื่อเพิ่มให้งานที่ดีที่เป็นมงคลอยู่แล้ว เป็นสิริมงคลยิ่งขึ้น เช่น งานแต่งงาน งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การทำบุญอายุ งานเช่นนี้ถือเป็นการส่งเสริม เรื่องที่ทำให้เจริญงอกงาม อย่างการแต่งงานก็เพื่อให้คู่บ่าวสาวได้อยู่กินกันไปนาน ๆ จึงมักมีคำอวยพรสรุปย่อว่า ให้อยู่ครองกันจนเฒ่าแก่ ถือไม้เท้ายอดทอง ถือกระบองยอดเพชร การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ก็เพื่อให้บ้านนั้นเป็นที่อยู่สุขร่มเย็นของคนในครอบครัว การทำบุญอายุก็เพื่อขอให้ผู้นั้นมีอายุยืนยาว และในความยืนยาวนั้นก็ให้มีสุขภาพดี แข็งแรง ทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีกำลังภายในเข้มแข็งด้วย เมื่อมีความมุ่งหมายเช่นนี้ การจัดงานมงคลจึงต้องสรรหาแต่เรื่องที่จะก่อสิริสวัสดิ์ เข้ามาในงานเริ่มตั้งแต่เรื่องประกอบพิธี และการแต่งกายของผู้มาร่วมพิธีก็ต้องแต่งด้วยสีสันที่เจริญตาเจริญใจ คำพูดที่เจรจากันระหว่างแขก ก็ให้พูดในเรื่องที่เป็นมงคล ฟังแล้วรื่นหู เช่น ห้ามพูดเรื่องงานศพในงานแต่งงาน ไม่ให้พูดเรื่องอัปมงคลทั้งหลาย เหล่านี้เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป

2. พิธีอวมงคล เป็นพิธีล้างสิ่งที่เรียกว่า เสนียดจัญไรที่เกิดขึ้นมาเอง เช่น งานศพ งานสะเดาะเคราะห์ต่าง ๆ อันสิ่งที่ไม่ดี ไม่เป็นมงคลนั้นไม่มีใครชอบ ไม่มีใครอยากได้ แต่มันก็เกิดขึ้นมาเอง บางอย่างก็ไม่มีทางป้องกันได้เลย เช่น ความตาย เรื่องความตายนี้ถือเป็นเรื่องอวมงคลที่ร้ายแรงมาก เพราะฉะนั้นเมื่อมีการตายเกิดขึ้นในบ้านเรือนใด จึงต้องทำพิธีกันเป็นพิเศษและพิธีเกี่ยวกับการตายนี้ มีกันอยู่ทุกชาติ ทุกภาษา แต่มีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามความเจริญของมนุษย์ในท้องถิ่นนั้น ๆ

องค์ประกอบของพิธีกรรม

พระยาอนุมานราชชน (ยง เสถียรโกเศศ), (2515) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของพิธีกรรมว่ามี 6 อย่าง ดังนี้

1. ประธานของพิธีโดยปกติผู้ที่จะเป็นประธานในพิธีใด ๆ ก็ต้องเป็นผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือในสังคมนั้น ๆ

2. ผู้ประกอบพิธี หมายถึง ผู้ที่เป็นหลักเป็นหัวใจ บันดาลให้พิธีดำเนินไปได้ ซึ่งย่อมแตกต่างกันไปสุดแต่ลักษณะของพิธี พิธีกรรมบางอย่างผู้เป็นประชาชนก็ประกอบพิธีเอง เช่น พิธีรดน้ำแต่งงานผู้เป็นประธานในพิธีนั้นมักจะเป็นผู้สวมมงคลเจิมคู่บ่าวสาว และรดน้ำเป็นคนแรก

3. ผู้ร่วมพิธี หมายถึง ผู้ที่มาร่วมในพิธีเป็นทางการ และจะร่วมในฐานะเป็นองค์ประกอบแท้ ๆ ของพิธี เช่น พิธีสังฆกรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งจำกัดจำนวนสงฆ์อย่างต่ำ 4 รูปหรืออาจจะเป็นผู้ร่วมพิธี โดยได้รับเชิญมาเป็นเกียรติ แต่ในบางพิธีซึ่งเป็นงานใหญ่ เช่น พิธีสาบานของทหาร

ก็มักจะมีผู้มาชมอย่างคับคั่ง ทั้งที่ไม่ได้เชิญเป็นทางการหรือแม้แต่พิธีเล็กๆ บางอย่างหากทำในที่เปิดเผยก็มักจะมีผู้มาร่วมดูร่วมชมอยู่เสมอ เพราะมนุษย์เรามีความอยากรู้อยากเห็นเป็นปรกติวิสัย

4. สถานที่ประกอบพิธี โดยทั่วไปสถานที่ประกอบพิธี มักจะไม่ถือกฎเกณฑ์ตายตัว คงเลือกที่เหมาะสมแก่การจัดงานเป็นสำคัญ เช่น พิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ก็คงใช้บ้านหลังนั้นนั่นเอง แต่ยังมีพิธีกรรมทางศาสนาบางอย่าง ซึ่งจำกัดเรื่องสถานที่ประกอบพิธี เช่น เรื่องการบวชพระ การทำอุโบสถสังฆกรรม ท่านจำกัดให้ทำในที่แห่งเดียว เรียกตามทางพระว่าสีมา เวลานี้ก็คือโบสถ์นั่นเอง พิธีกรรมอย่างนี้ทำที่อื่นไม่ได้ ต้องทำในโบสถ์เท่านั้น

5. วันเวลาประกอบพิธี เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับคนบางคน โดยเฉพาะ คือผู้ร่วมพิธีเป็นทางการ ฉะนั้น การกำหนดวันเวลาจึงเป็นเรื่องสำคัญ และโดยทั่วไปหากพิธีนั้นเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลจัดขึ้นเอง ถ้าเป็นเรื่องของบุคคลนั้น จะกำหนดเอาเองตามที่เห็นว่าเหมาะสม แต่โดยมากเวลานี้เจ้าของพิธีมักจะไม่กล้ากำหนดเอง แต่ชอบไปให้ใครกำหนดวันเวลาให้ เรียกว่าไปหาฤกษ์ ยังมีพิธีสำคัญบางอย่างซึ่งกำหนดวันเวลาไว้แน่นอนตายตัว ทั้งนี้เพราะพิธีที่จะจัดนั้นเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญของบ้านเมือง เช่น พิธีฉลองรัฐธรรมนูญ กำหนดวันที่ 10 ธันวาคมของทุกปี พิธีกรรมอีกอย่างหนึ่งที่ต้องกำหนดวันไว้ตายตัว คือ พิธีทางศาสนา เช่น การทำอุโบสถ ต้องทำทุกกึ่งเดือน คือ ขึ้น 15 ค่ำ แรม 15 ค่ำ วันเข้าพรรษา ต้องทำในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 เป็นต้น

6. อุปกรณ์ในการทำพิธี เรื่องนี้ก็มีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของพิธี พิธีที่มุ่งไปในทางเป็นสิริมงคล ก็จะสรรหาสิ่งที่ถือว่าเป็นสิริมงคลมาเป็นอุปกรณ์ในพิธี เช่น พิธีไหว้ครู นอกจากจะมีอย่างอื่นเหมือนพิธีทั่วไปแล้ว โบราณยังกำหนดให้หาหญ้าแพรก ดอกมะเขือมาใช้ในพิธีด้วย ถือว่าเป็นสิริมงคล พิธีกรรมบางอย่างต้องการความเด็ดขาด ความศักดิ์สิทธิ์ อุปกรณ์ของพิธีก็ต้องใช้สิ่งซึ่งแสดงความเด็ดขาด หรือความศักดิ์สิทธิ์เข้าร่วมในพิธี เช่น พิธีสาบานของทหาร ก็ต้องใช้ธงที่มีลวดลายพิเศษ และคนถืออาวุธและบางที่ก็มีการสวนสนามซึ่งมีทั้งคนถืออาวุธ และอาวุธเต็มรถ ผ่านฝูงชนไปเป็นดับ ๆ หรือพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา นอกจากมีอย่างอื่นแล้ว ก็ยังมีหอกดาบอันศักดิ์สิทธิ์เข้าร่วมในพิธีด้วย

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อตอบสนองความเชื่อ แล้วถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนต่อคนรุ่นต่อ ๆ ไปและผลของความเชื่อที่มนุษย์เรียนรู้จากประสบการณ์จากผู้อื่นประกอบกับความเชื่อของตนเอง ทำให้การประกอบพิธีกรรมพิสดารขึ้นตามลำดับ ซึ่งช่วยให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น พิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ หรือสืบต่อกันโดยไร้เหตุผล แต่พิธีกรรมความเชื่อทั้งหลายที่เกิดขึ้น และดำรงอยู่ได้นั้น ย่อมต้องตอบสนองและสอดคล้องต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มคน ชุมชน สังคม ของผู้มีพิธีกรรมความเชื่อร่วมกันและล้วนแต่ตอบสนองความสอดคล้องกับวิถีชีวิต การทำมาหากินของกลุ่มชุมชน สังคมนั้น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่พิธีกรรมต่าง ๆ จะเป็นพิธีกรรมความเชื่อที่มาจากฐานทรัพยากรในท้องถิ่นที่ชุมชนใช้ร่วมกันแทบทั้งสิ้น (สุภารัตน์ นิมนวล, 2555, น.11-16)

ประสิทธิ์ รัตนมณี และชนิศร์ ชูเลื่อน (2551) ได้ศึกษาประเพณีลาซัง – แต่งงานโต๊ะชุมพุก ตำบลควน อำเภอบางระเจียง จังหวัดปัตตานี พบว่ารูปแบบพิธีกรรม คุณค่าทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์แบ่งออกได้ 3 ยุค ยุคการพึ่งพาธรรมชาติ มองพิธีกรรมว่ามีคุณค่าในแง่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เสริมสร้างขวัญและกำลังใจในการขนานให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ ดลบันดาลให้แปลงนา

ข่าวมีความอุดมสมบูรณ์ ตามรูปแบบวัฒนธรรมตามความเชื่อ ยุคอิทธิพลทางศาสนา มองพิธีกรรมว่า ยกระดับพิธีกรรมให้มีความขลัง ศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณค่าในเชิงสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ ตามรูปแบบวัฒนธรรมความคิด ยุคการจัดการทางสังคม มองการคลี่คลายพิธีกรรมไปตามการบริหารจัดการ มีกิจกรรมหนุนเสริมทางสังคม คุณค่าพิธีกรรมเน้นความสามัคคีในชุมชนตามรูปแบบวัฒนธรรมตามความพึงพอใจ

ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (2553) ได้ศึกษาประเพณีออกปากกินวานในการทำนา พบว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สืบทอดกันมานาน แต่ปัจจุบันประเพณีนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว แม้ว่าเทคโนโลยีจะก้าวหน้าไปมากในปัจจุบัน อีกทั้งมีคุณค่าหลายอย่างที่แฝงอยู่ในกิจกรรมประเพณีออกปากกินวาน ซึ่งก่อให้เกิดความสามัคคี ความเสียสละ ญาติพี่น้องได้มารวมตัวกัน เพื่อนบ้านใกล้เคียงได้มาร่วมกิจกรรมเดียวกัน มีน้ำใจต่อกันและญาติมิตรที่อยู่ต่างถิ่นได้เดินทางมาร่วมในประเพณีออกปากกินวานซึ่งแสดงออกถึงความสามัคคีของกลุ่มชนที่มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และวิถีการปฏิบัติของประเพณีออกปากกินวานที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

พรศักดิ์ พรหมแก้ว (2544) ได้ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีกับบทบาททางสังคมของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ พบว่าความเชื่อเรื่อง “ผี” ของชาวไทยพุทธภาคใต้เป็นมูลเหตุให้เกิด “พิธีกรรม” ที่เกี่ยวข้องในลักษณะต่าง ๆ มากมาย เพื่อเป็นการเช่นสรวงบูชาและวิงวอนให้ผีที่ตนนับถือได้ช่วยเหลือตนให้พ้นจากเหตุร้ายต่าง ๆ และดลบันดาลให้ชีวิตประสบแต่ความสุขความเจริญ สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา เมื่อศึกษาวิเคราะห์โดยภาพรวมแล้วพอจะจำแนกพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยพุทธภาคใต้นิยมปฏิบัติกัน อย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำประมง พิธีกรรมเกี่ยวกับการแสดง เป็นต้น และพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรค พิธีกรรมเกี่ยวกับการแต่งงาน พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย เป็นต้น

ศุภการ สิริไพศาล และอภิเชษฐ กาญจนดิฐ (2550) ได้ศึกษา พิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พบว่าการแสดงออกทางวัฒนธรรมและความเชื่อในรูปแบบของพิธีกรรมตามประเพณีสำคัญ ๆ ทั้งที่เป็น ประเพณีตามนิกายขัณฑุกษัย และประเพณีตามวัฏจักรชีวิตของชาวจีน กระบวนการสร้างครอบครัวและสังคม การสะสมทุนและดำรงรักษาวัฒนธรรมความเป็นจีนได้ดำเนินไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อของท้องถิ่น รวมถึงคนจีนต้องเผชิญกับสภาวการณ์การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของสังคมไทยที่มุ่งเน้นพัฒนาไปสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ ส่งผลให้วัฒนธรรมของชาวจีนโพ้นทะเลปรับเปลี่ยนไปสู่วัฒนธรรมแบบผสมผสานระหว่างจีน – ไทย ขึ้น ซึ่งปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจนในกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งเกิดและเติบโตขึ้นมาท่ามกลางปัจจัยและเงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

รัชฎา คชแสงสันต์ และคณะ (2550) ได้ศึกษาจิตวิญญาณแห่งขุนเขา : ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนรายรอบอุทยานแห่งชาติ น้ำตกโยง กรณีศึกษา อำเภออ่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ชุมชนต้นน้ำอำเภออ่อน

พิบูลย์มีวิถีชีวิตผูกพันและพึ่งพากับธรรมชาติเป็นหลัก ทั้งในเรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ รวมไปถึงการใช้ชีวิต ทำให้การดำเนินชีวิตเกี่ยวโยงไปกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างแยกไม่ออก โดยชุมชนมีความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและ การสั่งสมประสบการณ์ในการใช้ชีวิตซึ่งกลายเป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่จะสามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ป่าต้นน้ำของอำเภอร้อนพิบูลย์ต่อไปได้ เช่น การเลือกที่ทำกินและตั้งบ้านเรือน การทำมาหากิน การสร้างที่อยู่อาศัย การดูแลรักษาสุขภาพ การอนุรักษ์สัตว์ป่า การอนุรักษ์ป่าไม้ การอนุรักษ์ดิน และการใช้ทรัพยากรจากป่า เป็นต้น ซึ่งจากการถ่ายทอดแนวคิดและจิตสำนึกในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำให้กับกลุ่มเยาวชนแล้ว พบว่า เยาวชนได้นำเสนอบทบาทที่จะช่วยกันดูแลผืนป่าต้นน้ำของชุมชน เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสานหรือสวนสมรม การร่วมกันอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในโรงเรียนและชุมชน การปลูกผักสวนครัวไว้กินเอง การแยกประเภทขยะและใช้วัสดุจากธรรมชาติ และการลดใช้สารเคมีในหมู่บ้าน เป็นต้น

จากผลการวิจัยสรุปได้ว่า พิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีคุณค่าในแง่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เสริมสร้างขวัญและกำลังใจในการขนานนให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ ดลบันดาล ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ คุณค่าพิธีกรรมเน้นความสามัคคีในชุมชน แสดงออกถึงความสามัคคีของกลุ่มชนที่มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

ผู้วิจัยนำแนวคิดพิธีกรรม มาอธิบายพฤติกรรมของคนในชุมชน มีการตอบสนองของความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมลาซัง แล้วถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนต่อคนรุ่นต่อ ๆ ไปอย่างไร ดังที่เสถียรโกเศศ ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันนี้จะแสดงออกให้เห็นในรูปแบบของขนบประเพณี และพิธีกรรม” และนำมาอธิบายถึงความเข้าใจถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชนตราเขื่อน เพื่อแสดงให้เห็นถึงพื้นที่ที่สร้างความหมายให้ชุมชน การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยอาศัยพิธีกรรมลาซังที่จัดขึ้นเพื่อแก้บนหรือส่งเวียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคยมีการขนานมาก่อน เพื่อให้การทำงานในปีต่อไปได้ผลดี แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามความเชื่ออย่างมีขั้นตอน และมีระเบียบวิธีของพิธีกรรมลาซังที่สืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษปฏิบัติต่อ ๆ กันมานั้น บรรลุวัตถุประสงค์ นำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการ คือการทำงานที่ได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ของคนในชุมชนตราเขื่อน

แนวคิดการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือมีอาชีพร่วมกันหรือการประกอบกิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน (ไพบูลย์ วัฒนธรรม, 2545) โดยความเป็นชุมชนอาจหมายถึงการที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำมีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน (ประเวศ ละเอียด, 2548)

จากความหมายข้างต้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนมีความหมายมากกว่าการที่คนแต่ละคนมาอยู่ร่วมกัน แต่ได้สร้างความสัมพันธ์กันโดยมีหลักการ เงื่อนไข กติกา ซึ่งเราเรียกโดยรวมว่าระเบียบ บรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ชุมชนจึงมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนอง ความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก และสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้

ความเข้มแข็งของชุมชน จึงหมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบท รวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชน แล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชุมชน สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือ ช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วย ทั้งนี้ องค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มหรือชุมชนหรือสหกรณ์ หรือในชื่ออื่นใด โดยจะมีการจดทะเบียนตาม กฎหมายหรือไม่ก็ตาม อันเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวน หนึ่งที่มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันอย่าง ต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม มี ผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วม ของประชาชนโดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่นมิติ ทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรม ซึ่ง ในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจาก เงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน

องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

จากการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คณะอนุกรรมการเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนด กรอบองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่าจะต้องประกอบด้วย

1. บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของ สมาชิก
3. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รัก ชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ
5. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
6. มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
7. มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
8. มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
9. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญดังนี้ คือ

1. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
2. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
3. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจน เป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ
4. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชนกำหนดวิสัยทัศน์ ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน
5. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
6. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
8. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่น ๆ ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินการเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้มีกิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

1. การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐจากการเป็นผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง
2. การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชนการฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชน

สาวิณี รอดสิน (2554) ได้ศึกษาชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษาชุมชนบ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการก่อกำเนิดชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านปางจำปี เกิดจากการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา ทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชน พึ่งตนเองได้ ชาวบ้านมีความรักและหวงแหนชุมชน มีการตระหนักถึงการเป็นเจ้าของปัญหาของชุมชนเป็นอย่างดี ผู้นำและคณะกรรมการทำงานของชุมชน มีความตระหนักถึงการทำงานเพื่อประโยชน์สุขของชุมชนและการเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกับชาวบ้าน เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและกำหนดทิศทางของชุมชนร่วมกัน

รัชการย์ วิชชุรังศรี (2544) ได้ศึกษา การศึกษาแนวคิดและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชน บ้านนาหว้า ตำบลนาหว้า อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา พบว่า กระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาองค์กรและชุมชนบ้านนาหว้า มีการศึกษาศักยภาพชุมชน ได้แก่ คน ความรู้ และทรัพยากร โดยใช้กระบวนการเรียนรู้และหลักในการวิเคราะห์ 3 ขั้นตอน คือ 1) การเรียนรู้เพื่อรู้จักตัวเอง 2) การเรียนรู้โลกภายนอก (นอกชุมชน) 3) การนำข้อมูลจากการเรียนรู้จากโลกภายนอกมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาองค์กรและชุมชน ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ชุมชนจะเข้มแข็งได้ต้องประกอบไปด้วย 5 ประเด็นหลัก คือ 1) ผู้นำชุมชน 2) การเป็นชุมชนเรียนรู้ สมาชิกในชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกัน 3) การจัดการชุมชนที่ดีโดยมีโครงสร้างบริหารการจัดการตนเอง 4) การพึ่งตนเองได้และมีการพัฒนาแบบยั่งยืน 5) การมีศักยภาพในชุมชน

อนุชาติ ยศปิ่น และคณะ (2547) ได้ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในพื้นที่ตำบลทุ่งกวาว อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง พบว่า ในการพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรในชุมชนและสร้างเครือข่ายให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้แผนชีวิตชุมชน โดยเน้นกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกัน และกระบวนการชุมชนในการทำกิจกรรมโครงการพัฒนาร่วมกัน เป็นการพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในการจัดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในท้องถิ่นของตนเอง โดยใช้กระบวนการแผนชุมชนเป็นเครื่องมือ ซึ่งจะส่งผลทำให้เกิดพลังชุมชน อันเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชน

สมบูรณ์ ธรรมลังกา (2556) ได้ศึกษารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ในจังหวัดเชียงราย พบว่า ในบริบททางด้านสังคมของชุมชนที่เข้มแข็งในจังหวัดเชียงรายเป็นสังคมแบบเครือญาติ มีโครงสร้างทางสังคมเป็นทั้งแนวราบและแนวตั้งทาง ด้านการเมืองมีการกระจายอำนาจแบ่งการปกครองชุมชนเป็นหมวด หรือคุ้มชุมชนต่างๆ ทางด้านวัฒนธรรมชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและทางด้านเศรษฐกิจ มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นต้นทุนในการผลิตมีการรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่ายผลผลิตเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดเชียงราย อาทิเช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผู้นำชุมชน การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง

ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนมีปัจจัยสำคัญคือกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนระบบเครือข่ายระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานได้ใช้ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มากำหนดรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ส่วนกลยุทธ์การนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ได้แก่กลยุทธ์การบริหารจัดการชุมชน กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของชุมชน กลยุทธ์การสร้างกระบวนการเรียนรู้ กลยุทธ์การสร้างเครือข่ายและกลยุทธ์สร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด

อุไรวรรณ ธนสกลิต (2540) ได้ศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน : กรณีศึกษาบ้านพุดาจาน จังหวัดสระบุรี พบว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ปรัชญานี้ประกอบด้วยแกนหลัก 6 ประการ คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน การรู้เท่าทันโลก การมีคุณธรรมและซื่อสัตย์สุจริต และความสมานฉันท์ หมู่บ้านพุดาจาน จังหวัดสระบุรี เป็นกรณีศึกษาของการประยุกต์ใช้ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้เป็นอย่างดี

จากผลการวิจัยสรุปได้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชนมีปัจจัยสำคัญคือกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ระบบเครือข่าย ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน นำปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มากำหนดรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นการพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในการจัดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในท้องถิ่น

ผู้วิจัยนำแนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนมาอธิบายปรากฏการณ์ที่คนในชุมชนมีการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน โดยเกิดจากความสมัครใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตการทำนา เพื่อไปวิเคราะห์และอธิบายให้เห็นถึงการความเชื่อมโยงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรม ดังที่ ประเวศ วะสี ได้กล่าวว่าการที่คนในชุมชนมาอยู่ร่วมกัน ได้สร้างความสัมพันธ์กันโดยมีหลักการ เงื่อนไข กติกา ซึ่งเรียกโดยรวมว่าระเบียบบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ชุมชนจึงมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการดำรงชีวิต และสามารถช่วยให้คนในชุมชนตระหนักรู้สามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้

กรอบแนวคิดในการศึกษา

ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดหลัก 4 แนวคิด เพื่อใช้ในการวิเคราะห์คือ ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่ แนวคิดความทรงจำทางสังคม แนวคิดพิธีกรรม และแนวคิดการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นกรอบความคิดใหญ่ในการทำความเข้าใจความทรงจำทางสังคมท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ โดยมองผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง และแนวคิดการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มาวิเคราะห์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยมองผ่านพิธีกรรมลาซัง

ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่ มาอธิบายถึงการทำหน้าที่ของพิธีกรรมลาซังในชุมชนตระแกว่านในอดีตและปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างและกิจกรรมต่าง ๆ ในการประกอบพิธีกรรมลาซัง ซึ่งมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมเกิดเป็นพฤติกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ในการควบคุมพฤติกรรม ดังที่ Radcliffe-Brown ได้อธิบายหน้าที่ของโครงสร้างทางสังคม คือทำให้เกิดเสถียรภาพทางสังคมผ่านระบบต่าง ๆ เช่น ครอบครัว ความเชื่อ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง เป็นต้น ซึ่งต่างก็มีหน้าที่ร่วมกันให้ระบบดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาความสมดุลของสังคมไว้

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดความทรงจำทางสังคม มาอธิบายถึงสำนึกร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกัน ซึ่งมีความทรงจำทางประวัติศาสตร์และสังคมร่วมกันเกี่ยวกับพิธีลาซัง อีกทั้งยังเป็นการดำรงชีวิตประจำวันของชุมชนที่แฝงไว้ด้วยความทรงจำทางสังคมต่าง ๆ เช่น การทำนา การเก็บเกี่ยวข้าวมีการทำพิธีกรรมในแต่ละขั้นตอน การโหยหาอดีตที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ดังที่ Tanabe & Keyes (2002) ได้อ้างถึงข้อถกเถียงเรื่องความทรงจำทางสังคม ของ Halbwach (1951) ว่าความทรงจำมักจะถูกทำให้เป็นรูปแบบที่ดำรงอยู่นานภายในบริบทของชีวิตที่ดำรงอยู่ โดยสร้างขึ้นจาก “ความทรงจำ” ของกลุ่มทางสังคม ซึ่งเป็นแนวทางของการรู้อดีต แลกเปลี่ยนทางจินตนาการเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซัง ส่งผลต่อความรู้สึกที่เป็นภาพสะท้อนของท่าทีและปฏิบัติการของคนในชุมชนตระแกว่าน

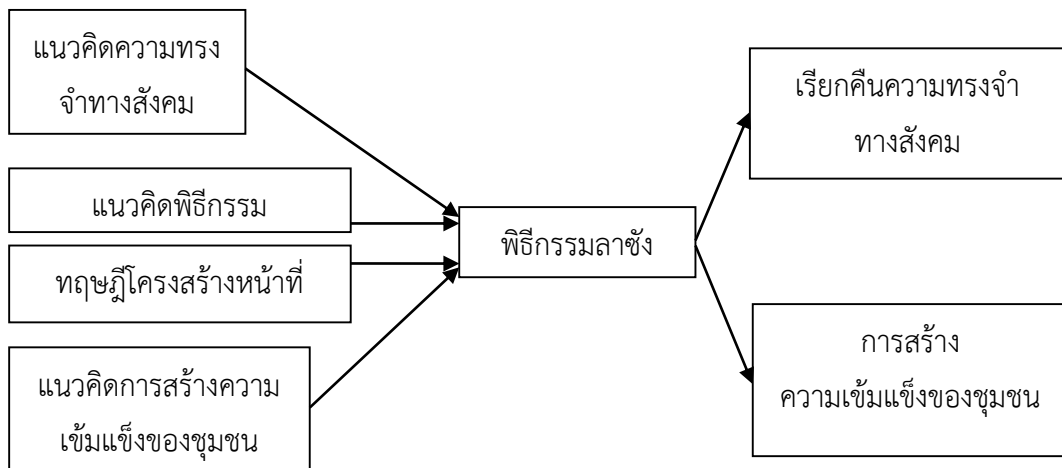
แนวคิดพิธีกรรม มาอธิบายพฤติกรรมของคนในชุมชนเพื่อตอบสนองความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมลาซัง แล้วถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนต่อคนรุ่นต่อ ๆ ไป ดังที่เฮย์ริโกเศศ ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันนี้จะแสดงออกให้เห็นในรูปแบบของขนบประเพณี” นำมาใช้ในการทำความเข้าใจถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชน มีพื้นที่ที่สร้างความหมายให้ชุมชนผ่านพิธีกรรมลาซังที่จัดขึ้นเพื่อแก้บนหรือส่งเวรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคยมีการบนบานมาก่อน เพื่อให้การทำนาในปีต่อไปได้ผลดี การปฏิบัติตามความเชื่ออย่างมีขั้นตอนและมีระเบียบวิธีของพิธีลาซังที่สืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษปฏิบัติต่อ ๆ กันมานั้น เพื่อให้บรรล่วัตถุประสงค์ตามความเชื่อ นำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการ คือการทำนาที่ได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์

แนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนของประเวศ วะสี นำมาวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยในชุมชนซึ่งพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรม การที่คนในชุมชนมาอยู่ร่วมกัน ได้สร้างความสัมพันธ์กันโดยมีหลักการ เงื่อนไข กติกา ซึ่งเรียกโดยรวมว่าระเบียบบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ชุมชนจึงมี

ลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการดำรงชีวิต และสามารถช่วยให้คนในชุมชนตระหนักรู้สามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้

กล่าวโดยสรุปการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดความทรงจำทางสังคม และแนวคิดพิธีกรรม มาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมลาซังเพื่ออธิบายความทรงจำทางสังคมของคนในชุมชนตระหนักรู้ และนำแนวคิดการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนมาวิเคราะห์ผ่านพิธีกรรมลาซังเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงสู่การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ

ดังนั้น การวิเคราะห์เรื่อง ลาซัง : พื้นที่พิธีกรรมและความทรงจำทางสังคมกับการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยอธิบายกรอบแนวคิดของการวิจัยดังนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ลาซัง : พื้นที่พิธีกรรมและความทรงจำทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่มีความชัดเจน คลอบคลุมรอบด้าน ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย
2. ผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย

การกำหนดพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ชุมชนตระแก่น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เป็นบริบทในการศึกษาเนื่องจาก

1. ชาวเหตุการณ์รุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้คนภายนอกจำนวนไม่น้อยที่เข้าใจว่าทุกพื้นที่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จะต้องมีเหตุการณ์ความไม่สงบอย่างรุนแรงในทุกพื้นที่ มีคนส่วนน้อยเท่านั้นที่จะรับรู้ว่าจะยังมีชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ไม่เกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้น ชุมชนตระแก่น เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ไม่เกิดเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้น ทั้งที่ชุมชนดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพราะอยู่ท่ามกลางชุมชนมุสลิม และเป็นพื้นที่ที่มีการบริหารจัดการชุมชนด้วยชุมชนเอง ทำให้ชุมชนเป็นพื้นที่สีเขียว (พื้นที่ปลอดภัย) ในสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ดี สิ่งที่น่าสนใจก็คือชาวคราวสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จะมีผลกระทบต่อความคิด วิถีชีวิตที่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนเนื้อหา และวิธีการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนซึ่งเป็นธรรมดาที่ชาวความรุนแรงจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นย่อมส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันของผู้คนต่างศาสนาและวัฒนธรรมในชุมชนข้างเคียงที่เคยอาศัยอยู่ร่วมกันก่อนจะเกิดเหตุการณ์ความรุนแรง

2. ชุมชนตระแก่น เป็นชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกเป็นศูนย์เรียนรู้การดำรงชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ระดับมั่งมี ศรีสุข ซึ่งจากการได้รับการคัดเลือกให้เป็นพื้นที่ตัวอย่างให้ชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัดปัตตานีมาศึกษาดูงานนั้นย่อมแสดงให้เห็นถึงความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ที่ดีที่เกิดขึ้นท่ามกลางการรับรู้สถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น

3. ชุมชนตระแก่น เป็นชุมชนที่มีปรากฏการณ์ตามประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวิจัย ได้แก่มีชาวบ้านที่ร่วมประกอบพิธีลาซัง มีบุคคลสำคัญในการประกอบพิธีกรรมทั้งครูหมอ ผู้ดำเนินรายการ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม และชาวบ้านให้ความร่วมมือทั้งชุมชน ซึ่งผู้วิจัยสามารถจะเจาะจงเกี่ยวกับพิธีกรรมและความทรงจำทางสังคม

ผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษารั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ ผู้ประกอบพิธีกรรม (ครุหมอ) ผู้ดำเนินรายการ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน (กลุ่มคนเฒ่าคนแก่) ชาวบ้านผู้ร่วมประกอบพิธีกรรม ในชุมชนตระแคะแค้น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี จำนวน 20 ราย และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลรองได้แก่ ชาวบ้านทั่วไปในตำบลแป้น จำนวน 10 ราย รวมทั้งหมด 30 ราย

การเลือกผู้ให้ข้อมูลในการศึกษารั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลที่จะต้องเป็นบุคคลที่มีถิ่นกำเนิด หรือมีการตั้งถิ่นฐานเป็นคนดั้งเดิมในตำบลแป้น ซึ่งเป็นผู้ที่มีความทรงจำทางสังคมเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซัง เพื่อจะได้มองภาพความทรงจำทางสังคมในการประกอบพิธีกรรมลาซังในอดีตจนถึงปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษารั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการวิจัยดังต่อไปนี้ คือ

1. แบบสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นเพียงแนวคำถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยใช้แนวคิด ทฤษฎีมาเป็นกรอบคำถามโดยให้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก
2. แบบบันทึกการสังเกต ผู้วิจัยใช้ควบคู่ไปกับการสังเกต โดยการสังเกตพฤติกรรมบรรยากาศสิ่งแวดล้อม ลักษณะบุคลิกภาพ สัมพันธภาพลักษณะการสื่อสารด้วยภาษาพูดและภาษาท่าทาง
3. บันทึกภาพและเสียง ผู้วิจัยทำการบันทึกภาพและเสียงขณะสนทนา จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทุกราย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วน โดยขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลก่อนเมื่อได้รับความยินยอมจึงดำเนินการบันทึกภาพ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการวิจัย
ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากตำรา บทความ วารสาร งานวิจัย เอกสารทางวิชาการ ประวัติเรื่องราวของพิธีลาซังในพื้นที่อำเภอสายบุรี รวมถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล

2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการดังต่อไปนี้ คือ

2.1 การเข้าสู่สนามของผู้วิจัย

ผู้วิจัยได้ไปกับผู้ที่ได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชนเพื่อให้ข้อมูลเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ในประเด็นที่ต้องการศึกษา โดยระยะเวลาที่ใช้ในการสัมภาษณ์นั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้ให้ข้อมูล

2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยเตรียมคำถามที่เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าถึงประสบการณ์และความคิด ความรู้สึก เพื่อเจาะลึกและสืบค้นในประเด็นที่ต้องการ

2.3 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

ผู้วิจัยสังเกตโดยที่ไม่ได้เข้าไปใช้ชีวิตร่วมหรือทำกิจกรรมร่วมกับผู้ให้ข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยไม่ต้องการรบกวนผู้ถูกสังเกตเพราะอาจทำให้พฤติกรรมผิดไปจากปกติได้ โดยในระยะแรกผู้วิจัยได้สังเกตพื้นที่ทางกายภาพของชุมชน การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน การดำรงชีวิตความเป็นอยู่ สังเกตการเข้าร่วมพิธีกรรมลาซังของคนในชุมชน

2.4 สังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมสังเกตการณ์เก็บข้อมูลในพิธี โดยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของผู้ร่วมพิธีลาซัง โดยสังเกตพฤติกรรม ท่าทาง การแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ของผู้ประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมพิธี เพื่อให้ผู้วิจัยได้เข้าใจความรู้สึกนึกคิดและความหมายที่ผู้ให้ข้อมูลแสดงออกต่อปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผู้วิจัยทำการศึกษา เมื่อสังเกตแล้วจะมีการซักถามและจดบันทึกข้อมูลด้วย

2.5 การสนทนากลุ่ม (Group Discussion)

ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มสนทนาประมาณ 8 -12 คน ซึ่งเมื่อสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการแล้ว พบว่ามีบางประเด็นที่ต้องการตรวจทานคำตอบจากคนหลายฝ่าย เช่น แกนนำชุมชน ผู้ประกอบพิธี คนเฒ่าคนแก่ ปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้ได้ความกระจ่างบางประเด็น ต้องการคำตอบเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซังแต่ละห้วงเวลามีความต่างกันอย่างไร การรื้อฟื้นความทรงจำทางสังคมไปสู่ความเข้มแข็งมีกระบวนการอย่างไร โดยผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันของสมาชิกในวงสนทนา มีการตอบโต้กัน เป็นต้น

2.6 การจดบันทึกภาคสนาม (Field Notes) ครอบคลุมไปกับการสัมภาษณ์ โดยบันทึกสรุปสั้น ๆ ส่วนรายละเอียดนำมาบันทึกในภายหลัง

การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ ภาพเหตุการณ์ ข้อมูลการสัมภาษณ์เรื่องเล่า คติ คำพูด เรื่องราวเหตุการณ์ และข้อมูลจากการสังเกตสีหน้า ท่าทาง อารมณ์ และความรู้สึกต่าง ๆ มาให้ความหมายข้อมูล จัดหมวดหมู่ความหมายของข้อมูล และถอดรหัสความหมาย วิเคราะห์และสรุปผล ซึ่งข้อมูลก่อนการวิเคราะห์ได้ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยมีการตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลแบบสามเส้า คือ ด้านบุคคล โดยผู้วิจัยจะใช้

คำถามในประเด็นเดียวกันกับผู้ให้ข้อมูลหลายรายเพื่อให้ได้คำตอบที่ถูกต้อง ตรงกัน ด้านสถานที่ ผู้วิจัยจะใช้ประเด็นคำถามเดิมกับผู้ให้ข้อมูลรายเดิมแต่เปลี่ยนสถานที่ในการให้ข้อมูล และด้านระยะเวลา ผู้วิจัยจะใช้ประเด็นคำถามเดิมกับผู้ให้ข้อมูลรายเดิมแต่ทั้งช่วงระยะเวลาในการสัมภาษณ์ เพื่อความมั่นใจว่าข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมานั้นมีความถูกต้อง โดยผู้วิจัยจะมีการวิเคราะห์ข้อมูลตลอดทุกขั้นตอนของการวิจัย และมีการวิเคราะห์ย้อนกลับไปกลับมาหลายครั้งจนกว่าจะได้สิ่งที่ต้องการ ศึกษาครบถ้วนจนสามารถเสนอผลการวิจัยได้ และนำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

การนำเสนอวิทยานิพนธ์

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาวิทยานิพนธ์ออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้ คือ

ส่วนที่ 1 บทนำ นำเสนอที่มาและความสำคัญของปัญหา คำถามการวิจัย วัตถุประสงค์ ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ประโยชน์ของการวิจัย และนิยามศัพท์เฉพาะ

ส่วนที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม นำเสนอทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ แนวคิดความทรงจำทางสังคม แนวคิดพิธีกรรม แนวคิดการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และกรอบแนวคิดการวิจัย เพื่อนำมาใช้ในการอธิบายการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนตระแกว่าผ่านการเรียกคืนความทรงจำของพิธีกรรมลาซังกลับคืนมา เพื่อทำหน้าที่รับใช้ชุมชนให้เกิดการรวมกลุ่มหรือฟื้นฟูสิ่งที่หายไป

ส่วนที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย นำเสนอรายละเอียดพื้นที่ที่ศึกษา ผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล และการนำเสนอวิทยานิพนธ์

ส่วนที่ 4 ผลการวิจัย นำเสนอเป็น 2 ประเด็นคือ ประเด็นที่ 1 นำเสนอถึงความทรงจำทางสังคมผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง ซึ่งพิธีกรรมลาซังเคยมีอยู่หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว แต่เมื่อวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามาพร้อมกับความเจริญทางวัตถุ ทำให้คนในชุมชนออกไปทำงานนอกบ้าน หลังจากนั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบจึงได้เรียกคืนความทรงจำทางสังคมของพิธีกรรมลาซังกลับคืนมาเพื่อรวมชุมชนเป็นหนึ่งเดียว ประเด็นที่ 2 นำเสนอถึงการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง สะท้อนถึงพิธีกรรมลาซังที่ถูกรื้อฟื้น นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนตระแกว่า เพื่อให้คนในชุมชนสามารถรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” มีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

ส่วนที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ นำเสนอการสรุปภาพรวมองค์ความรู้ เรื่องพิธีกรรมลาซังซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของคนในชุมชนให้มีความสามัคคี และสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบ เพื่อเป็นการสร้างเสริมความตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง และเป็นแนวทางในการอนุรักษ์วัฒนธรรมคงอยู่สืบไป

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ลาชัง : พื้นที่พิธีกรรมและความทรงจำทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ โดยผู้วิจัยใช้พื้นที่ชุมชนตระละแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เป็นบริบทในการศึกษาและใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่มีความชัดเจน คลอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ 1) เพื่อศึกษาความทรงจำทางสังคมผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง 2) เพื่อศึกษาการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง ผลการวิจัยมีดังนี้

ความทรงจำทางสังคมผ่านพิธีกรรมลาซัง

ผู้วิจัยจะนำเสนอถึงการนิยามความหมายของพิธีกรรมลาซังในอดีตกับความทรงจำของชุมชนตระละแก่นที่นำเอาพิธีกรรมลาซังมารับใช้ชุมชนในฐานะการเคารพบูชาเทพเจ้าประจำนาข้าว หรือเพื่อความเป็นสิริมงคล

1. การเคารพบูชาต่อเทพเจ้าประจำนาข้าว: ลาชังวันวาน

การที่จะอธิบายถึงความทรงจำทางสังคมของชุมชนตระละแก่นในอดีตว่า ได้นำพิธีกรรมลาซังมารับใช้ชุมชนตระละแก่นอย่างไร ในอันดับแรกจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจชุมชนตระละแก่นเสียก่อนว่า มีความเป็นมาอย่างไร และมีลักษณะอย่างไร นั่นคือชุมชนตระละแก่นเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ซึ่งคำว่า “ตระละแก่น” มีที่มาจากพื้นที่ในชุมชนส่วนใหญ่เป็นป่า มีต้นไม้ใหญ่มากมาย และมีลำคลองไหลผ่านชุมชน ในสมัยโบราณคนในชุมชนเข้าไปหาของป่าและได้เห็นว่ามีแก่นไม้ไหลมาทางลำคลอง ติดค้างอยู่บริเวณชุมชนมากมาย จึงได้ตั้งชื่อชุมชนว่า “บ้านตระละแก่น” ซึ่งคำว่า ตะละ นั้นหมายถึงลำธารที่ไหลผ่านชุมชน แก่น หมายถึงชั้นในสุดของไม้ มีเนื้อแน่น จึงเป็นที่มาของชื่อชุมชนแห่งนี้ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นทุ่งนา มีภูเขาอยู่บริเวณด้านหลังของชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่ใช้ภาษาถิ่นคือภาษาเงาะ เป็นภาษาพูด ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอยู่กันเป็นแบบเครือญาติ มีจำนวนครัวเรือน 124 ครัวเรือน ประชากรมีจำนวน 257 คน แยกออกเป็นเพศชายจำนวน 119 คน เพศหญิงจำนวน 138 คน (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2557)

นอกจากนั้นยังพบว่าชุมชนตระละแก่นเสมือนเป็นชุมชนไขว่แดง ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม นั่นคือการที่ชุมชนตระละแก่นมีผู้นับถือ ศาสนาพุทธ ในขณะที่อีกหลายชุมชนในตำบลแป้นผู้นับถือศาสนาอิสลาม (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2557) ดังคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลดังนี้

“...ชาวบ้านในตำบลแป้น นับถืออิสลามและพุทธ คนในหมู่ 1, 2, 3 และ 4 ทุกคน นับถือศาสนาอิสลาม ในหมู่ 5 และหมู่ 6 นับถือพุทธ ส่วนหมู่ 7 กับ 8 มีทั้งพุทธและอิสลาม มีการผสมผสานวัฒนธรรมอยู่ร่วมกัน ตระกูลใหญ่คนตำบลนี้ มี หะยีปือราเฮง ตาเห สาแม แดงวิไล เงิน ราชฎร์และแดงเงิน แล้วก็อื่น ๆ อีกมากมาย ที่พบบ่อยนะ...” (อังคณา หะยีปือราเฮง, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

“วิถีชีวิตของคนตราดแก่น ส่วนใหญ่บรรพบุรุษเข้ามาตั้งรกรากโดยการบุกเบิก ครอบครองที่ดิน สืบทอดมาถึงรุ่นลูก รุ่นหลาน ส่วนใหญ่อยู่แบบครอบครัวเดี่ยว บ้านเรือนก็อยู่สองข้างทางถนน แล้วก็อยู่ในสวนยางพารา ลักษณะบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ผสมปูนซีเมนต์” (ฉัตรพล เงินราชฎร์, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

“เมื่อก่อนสมัยบรรพบุรุษยังมีการใช้รถเข็นเป็นพาหนะในการบรรทุกผลผลิตทางการเกษตรเพื่อไปจำหน่ายยังตลาด” (กฤษณา อยู่สุข, สัมภาษณ์วันที่ 20 เม.ย. 58)

“คนส่วนใหญ่ทำนา ปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงตัวเอง และจำหน่ายเมื่อมีเหลือเก็บ” (กลีบ แดงแจ้, สัมภาษณ์วันที่ 30 มี.ค. 57)

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า วิถีชีวิตของคนตราดแก่น ส่วนใหญ่บรรพบุรุษเข้ามาตั้งรกรากโดยการบุกเบิก ครอบครองที่ดิน สืบทอดมาถึงรุ่นลูก รุ่นหลาน ส่วนใหญ่อยู่แบบครอบครัวเดี่ยว บ้านเรือนเรียงรายอยู่สองข้างทางถนน บางหลังอยู่ในสวนยางพารา ลักษณะบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ผสมปูนซีเมนต์ ผู้คนส่วนใหญ่ทำนา ปลูกข้าวเพื่อบริโภค และนำไปจำหน่ายเมื่อมีข้าวเหลือจากการบริโภค

ภาพที่ 2 ภูมิทัศน์ภายในชุมชนเตราะแก่น

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2559

นอกจากนั้นยังพบว่า คนในเตราะแก่นนับถือศาสนาพุทธ 100% ในการทำกิจกรรมทางศาสนา ก็ทำที่วัดโบกขรณี และวัดจุฬามณี (เจ้าอาวาสดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอ) หรือว่าวัดแป้น การทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีในชุมชนได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานรัฐที่เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาชุมชน หรือหน่วยงานอื่นนะ เห็นได้จากคนส่วนใหญ่ในชุมชนเดินทางมาร่วมกิจกรรมพร้อมเพรียงกัน ให้ความสำคัญกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงยึดอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่และเลี้ยงสัตว์ (ดารุณี ศักดิ์เจริญ ณ นครพนม, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

ภาพที่ 3 วัดโบกขรณี

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2559

ภาพที่ 4 คนในชุมชนตราระแก่นประกอบอาชีพทำนา
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพที่ 5 บริเวณทุ่งนาในชุมชนตราระแก่น
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2557

ในอดีตการประกอบพิธีกรรมลาซังเกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพทำนา เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลกับคนที่ทำนาในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ การประกอบพิธีกรรมลาซังในอดีต เป็นการแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าประจำนาข้าว ที่หล่อเลี้ยงคนในชุมชนให้มีชีวิตรอดมาได้

เมื่อเสร็จฤดูเก็บเกี่ยวจะรวมตัวกันประกอบพิธีกรรมลาซังขึ้นมา โดยมีกิจกรรมกึ่งบันเทิงเข้ามาหนุนเสริมสร้างความสนุกสนานหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการทำนา

การประกอบพิธีกรรมลาซังในชุมชนเตราะแก่น ในอดีตได้จัดให้มีขึ้นภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวราวเดือนห้า หรือเดือนหก จะมีการทำหุ่นฟางรูปชายหญิงจับคู่กัน ซึ่งขนาดของหุ่นฟางจะทำเท่ากับคนจริง ๆ ในสมัยนั้น ซึ่งในอดีตบรรพบุรุษมีรูปร่างสูง ใหญ่ หุ่นฟางทั้งชายและหญิงก็ถูกทำเลียนแบบ เสื้อผ้าที่นำมาสวมใส่ให้หุ่นฟางเมื่อครั้งในอดีตก็เป็นเสื้อผ้าของคนในชุมชน แล้วจัดขบวนแห่ไปวางไว้บนศาลเพียงตา พร้อมทั้งเครื่องสังเวย เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวเหนียวห่อต้ม ไข่ต้ม เป็นต้น หลังจากนั้นครุฑมดจะกล่าวคำบวงสรวงแต่งงานให้แก่หุ่นฟาง แล้วนำหุ่นไปเก็บไว้ในนาใกล้ ๆ ศาลเพียงตา จุดประสงค์ของการทำพิธีนี้ คือ ขอบคุณเจ้าแม่โพสพ หรือพระเจ้าที่บันดาลให้พืชผลอุดมสมบูรณ์และเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว

ส่วนสถานที่ประกอบพิธีกรรมลาซังในอดีตนั้น ผู้เฒ่าผู้แก่ท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่าเมื่อก่อนไฟฟ้าไม่มีใช้ การประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่จะทำช่วงกลางวัน โดยจะมีการสมโภชที่วัดประจำหมู่บ้านเย็นของวันก่อนทำพิธี และในการประกอบพิธีกรรมจะทำบริเวณศาลากลางทุ่งนาของหมู่บ้าน ซึ่งมีศาลาเพียง 1 แห่งเท่านั้น ส่วนผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะประกอบด้วยคนทุกเพศ ทุกวัย เพราะในอดีตมีคนในครอบครัวมีความใกล้ชิดกันมาก มีการจูงลูกจูงหลานมาร่วมพิธีกรรมกันด้วยความสนุกสนาน เป็นการปลุกฝังให้ลูกหลานรู้จักความกตัญญู รั้งบุญคุณของเจ้าแม่โพสพ และมีความกลัวว่าในปีต่อไปการทำนาจะเกิดความเสียหาย หากไม่ได้มาร่วมพิธีกรรมลาซัง

“...การจัดพิธีกรรมขึ้นนั้น ต้องอาศัยการถ่ายทอดจากรุ่นเก่า ๆ แก่ ๆ ให้ลูกหลานได้จัดพิธีขึ้นมาอย่างถูกต้องตามหลัก...” (ชนิดา พรหมเต็ม, สัมภาษณ์วันที่ 4 มี.ค. 57)

“...พิธีนี้จะทำในเดือน 6 ของทุกปีจะเป็นวันข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ แล้วก็ต้องเป็นวันคี่ เช่น วัน 1 ค่ำ 3 ค่ำ หรือ 5 ค่ำ เป็นต้น หรือว่าจะเป็นวันไหนแล้วแต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะตกลงกัน...” (ชาติรี จุลเรือง, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

2. ลมหายใจของชาวนาแผ่วเมื่อนาร้างกับการหายไปของพิธีกรรมลาซัง

การประกอบพิธีกรรมลาซังในชุมชนเตราะแก่น เกิดขึ้นพร้อมกับวิถีชีวิตชาวนาของคนในชุมชน นับตั้งแต่บรรพบุรุษก็ว่าได้ พิธีกรรมลาซังเป็นขั้นตอนสุดท้ายของคนทำนาที่จะต้องมีการประกอบพิธีกรรม เพื่อแสดงออกถึง การทำขวัญข้าวและการแสดงความกตัญญูทดแทนคุณต่อแม่โพสพ โดยมีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ต่อมาพิธีกรรมลาซังเริ่มหายไปจากชุมชนเตราะแก่นเมื่อวิถีชีวิตการทำนาหายไป จึงทำให้ลมหายใจของชาวนาแผ่วลงไปอีก เนื่องด้วยวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่ล้นหลามเข้ามาเบียดขับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนให้มีความอ่อนแอลง คนใน

ชุมชนพร้อมยอมรับวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่มาควบคู่กับความเจริญทางวัตถุ มุ่งเน้นการยกฐานะความเป็นอยู่ การสร้างงาน สร้างรายได้ ทำให้คนในชุมชนออกไปทำงานนอกบ้าน บ้างก็ทำงานรับจ้างในตัวเมืองปัตตานี บ้างก็ไปทำงานต่างจังหวัด เหลือเพียงผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังคงอยู่ในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพทำนาที่ต้องใช้แรงงาน ส่งผลให้พื้นที่นาในชุมชนเกิดเป็นนาร้าง เพราะไม่มีแรงงานในการทำนา ซึ่งในสมัยก่อนยังไม่มีเครื่องจักรช่วยในการทำนา อีกทั้งรายได้จากการทำนาไม่เพียงพอกับความต้องการที่มุ่งเน้นสร้างฐานะด้วยวัตถุ เช่น การซื้อรถ การสร้างบ้านเรือน การซื้อทองคำ เป็นต้น เมื่อไม่มีการทำนา การประกอบพิธีกรรมลาซังจึงเริ่มเลือนหายไปในปี 2535 ความทรงจำของคนในชุมชนเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซังเริ่มเลือนหายไป เพราะขาดการระลึกถึงความชัดเจนในประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต

“...เมื่อก่อนการประกอบพิธีกรรมนี้จะมีขึ้นทุกปี แต่พอช่วงหลัง ๆ เริ่มหาย ๆ ไปก็เพราะว่าคนไม่ค่อยทำนา ส่วนใหญ่จะไปทำงานในเมือง...” (เพชร ทศแก้ว, สัมภาษณ์วันที่ 15 พ.ค. 58)

“...พอหลังจากเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นนั้น ทำให้คนที่เคยไปประกอบอาชีพข้างนอก หันกลับมาทำนาที่บ้าน เพราะมีที่ดินอยู่แล้ว และยังมีความปลอดภัยด้วยเพราะไม่ต้องเดินทางสัญจรไปมาบ่อย ๆ...” (ยุพิน แดงวิไล, สัมภาษณ์วันที่ 15 พ.ค. 58)

3. การเรียกคืนความทรงจำลาซังกลับท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบ

ในช่วงปีพ.ศ. 2547 เริ่มเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นในปี 2549 ทำให้คนในชุมชนที่ต้องเดินทางไปทำงานในตัวเมืองปัตตานี ซึ่งต้องเดินทางไปกลับทุกวัน บางคนก็ประสบกับเหตุการณ์ความไม่สงบด้วยตัวเอง ทำให้คนในชุมชนเริ่มหวาดกลัว กังวลต่อชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง ต่อมาในปี พ.ศ. 2550 ด้วยความห่วงใยของกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ที่มีลูก มีหลานที่ต้องออกเดินทางไปทำงานในตัวเมือง ทำงานในต่างจังหวัด หรือเป็นผู้ที่ประสบเหตุการณ์ความไม่สงบกับตนเอง และเคยมีวิถีชีวิตอยู่กับการทำนา เคยประกอบพิธีกรรมลาซังได้พูดคุยร่วมกันว่าควรที่จะมีการรื้อฟื้นนาร้างให้เป็นผืนนาที่เขียวขจี กลับมามีวิถีชีวิตชาวนามีความพออยู่ พอกิน สงบสุขและที่สำคัญมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากไม่ต้องการเดินทางสัญจร ไป-มา บ่อยมากนัก และรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังขึ้นมาเพื่อให้ทุกคนลุกขึ้นสู้ เรียกขวัญกำลังใจให้ต่อสู้กับความหวาดกลัว กลับมามีวิถีชีวิตแบบเกื้อกูลกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การกลับมาวิถีชีวิตชาวนามีผลให้คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกัน ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ ขั้นตอนการทำนาจึงเริ่มกลับคืนมา พร้อม ๆ กับการรื้อฟื้นพิธีกรรมกรรมลาซังจึงเป็นเบื้องต้นของการที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

4. ลาซังวันนี้กับการเปลี่ยนนาร้างให้เป็นนาของคนหนุ่มสาว

ในปี พ.ศ. 2550 เมื่อกลุ่มผู้เฒ่า ผู้แก่ ในชุมชนเป็นแกนนำในการรื้อฟื้นวิถีชีวิตการทำนาขึ้นมา เปลี่ยนนาร้างให้เป็นนาที่อุดมสมบูรณ์ ให้คนรุ่นหนุ่มสาว วัยทำงานกลับมาประกอบอาชีพ ทำนา หวนคืนชีวิตอันสงบสุข ไม่ต้องคอยหวาดระแวงต่อสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ การรวบรวมความทรงจำพิธีกรรมลาซังจึงเริ่มขึ้นด้วยการพูดคุยถึงเหตุการณ์ความทรงจำในอดีต การรวบรวมประสบการณ์ ความรู้สึกในอดีต เป็นการเล่าสู่กันฟังในวงสนทนา โดยที่แต่ละคนจะเล่าประสบการณ์ของตนเอง บทบาทหน้าที่ของตนเองในการประกอบพิธีกรรมเมื่อครั้งในอดีต มีการเชื่อมต่อของประสบการณ์ในอดีต การแลกเปลี่ยนความทรงจำ ถกเถียงในประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้ระลึกถึงรายละเอียดต่าง ๆ ในการประกอบพิธีกรรมลาซังชัดเจน การเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมของคนในชุมชน หลังจากนั้นจะมีการกำหนดวันเวลาที่แน่นอนตามปฏิทินฤดูกาลทำนา และดำเนินการประกอบพิธีกรรม ถึงแม้จะมีเหตุการณ์ความไม่สงบเข้ามาในพื้นที่ให้ผู้คนหวาดวิตกตั้งคำถามของผู้ให้ข้อมูลดังนี้

“ด้วยความที่เป็นหมู่บ้านคนพุทธ ถึงจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตพระพุทธศาสนาแต่ก็ยังเป็นพื้นที่เฝ้าระวังเรายังมีชุด ชรบ. (ชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน) ไม่ว่าจะเป็นการเฝ้าเวรยาม จัดชุดคุ้มครองหมู่บ้าน (ชคบ.) การฝึกปฏิบัติภาคสนาม เป็นสิ่งสำคัญที่ชาวบ้านร่วมมือร่วมใจกัน การใช้ชีวิตของชาวบ้านในชุมชนอาจจะไม่คึกคักไปไหนมาไหนก็ต้องระแวงระวังภัยอันตรายที่ไม่สามารถคาดเดาได้” (ประดิษฐ์ แดงวิไล, สัมภาษณ์ วันที่ 12 มี.ค. 57)

ภาพที่ 6 การรักษาความปลอดภัยของชุดรักษาความสงบหมู่บ้าน (ชรบ.)

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2559

“เมื่อก่อนอยู่ด้วยกันไม่มีสถานการณ์ ทำงานหากิน เดินทางสะดวก ไม่ต้อง ระวังมัดระวัง แต่ตอนนี้ต้องระวังมัดระวังตัวเอง การเดินทางก็ลำบาก” (จิตต์ แดงพุด, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

จากการพูดคุยกับคนในชุมชนที่ยังคงดำรงชีวิตโดยไม่คิดจะย้ายไปอยู่ที่อื่น บอกว่า “เราไม่รู้จักย้ายไปไหน เพราะบ้านเราอยู่ที่นี้ บรรพบุรุษเราเป็นคนที่นี่ เราขอตายที่นี่ แต่สำหรับรุ่นลูก และรุ่นหลานนั้น อยากให้เขามีการศึกษาและย้ายไปอยู่นอกพื้นที่เพราะไม่รู้ว่าจะ เหตุการณ์ความไม่สงบจะหมดไปเมื่อไหร่” (ผิน จุฬราช, สัมภาษณ์วันที่ 19 ก.พ. 57)

“ความผูกพันกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในชุมชนตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ทำให้ ไม่คิดจะย้ายไปอยู่ที่อื่นเลย” (จิระ จันทรแดง, สัมภาษณ์วันที่ 25 เม.ย. 58)

คนในชุมชนบางคนยอมรับว่าเคยมีความคิดที่จะขายไร่นาเพื่อไปหาซื้อที่ดินนอก พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ก็ยังเป็นเพียงความคิดเพียงเสี้ยวเวลาหนึ่งเท่านั้น เพราะเมื่อ พิจารณาแล้วเห็นว่าการไปเริ่มต้นใหม่ในพื้นที่ใหม่ สังคมใหม่ ไม่รู้ว่าจะไปเป็นเช่นไร และไม่รู้ว่าจะไปทำ มาหากินอย่างไร และถ้าตัดสินใจย้ายไปคนในครอบครัวที่เป็นคนแก่คนเฒ่าก็ยังไม่ยินยอมที่จะอยู่ที่เดิม เพราะเห็นว่าเป็นที่ที่อยู่แล้วมีความสุขที่สุดแล้ว

4.1 ลาซึ่งศูนย์รวมของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ก่อนจะจัดพิธีกรรมลาซึ่งในแต่ละปี คนเฒ่า คนแก่ และผู้นำชุมชน จะมีการ ประชุมเพื่อกำหนดวันที่จะจัดพิธีกรรม ในอดีตจะกำหนดโดยปฏิทินฤดูกาลทำนา เมื่อมีการเก็บ เกี่ยวข้าวเสร็จ จะยึดวันแรม 6 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี เช่นเดียวกับปัจจุบันที่ยังคงยึดการกำหนดวัน จัดพิธีกรรมเช่นในอดีต เมื่อคนเฒ่า คนแก่ และผู้นำชุมชนทั้งในหมู่บ้านและตำบล หรือและกำหนด วันจัดพิธีแล้วยังมีการกำหนดขั้นตอนการดำเนินพิธีกรรม นัดหมายเพื่อเตรียมอุปกรณ์ เตรียมพิธีกรรม และการประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนทราบเพื่อร่วมกิจกรรมด้วย โดยจะมีการแบ่งงานกันทำในแต่ละ ขั้นตอน ผู้เฒ่า ผู้แก่ที่มีประสบการณ์ในการทำหุ่นฟางเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม ก็จะมีหน้าที่ใน การทำหุ่นฟาง โดยจะมีคนวัยหนุ่มสาวและเด็กเข้ามามีส่วนร่วมในการทำหุ่นฟาง เพื่อให้เกิดการ เรียนรู้ การถ่ายทอดวิธีการทำหุ่นฟางให้กับคนรุ่นหลัง

“ปีนี้เราจะจัดงานกันวันไหน ดูท่าว่าจะต้องจัดวันแรม 6 ค่ำ เดือน 6 นี้ตรงกับ วันที่ 19 พฤษภาคมนี้แหละ” (สุวัฒน์ ช่างสอน, สัมภาษณ์วันที่ 4 มี.ค. 57)

“ก่อนจะมีการกำหนดวันในการประกอบพิธีกรรม จะมีการประชุมเพื่อ ปรัชญาหารือกันว่าสมควรจะจัดช่วงไหน” (ทิพย์ แดงประดับ, สัมภาษณ์วันที่ 20 เม.ย. 58)

“การเตรียมพิธีนั้น ไม่ใช่แค่จะประชุมกันภายในชุมชนเท่านั้น จะต้องมีการ
ปรึกษาหารือกันในระดับตำบลด้วย” (บุญแก้ว พรรครักษ์, สัมภาษณ์วันที่ 20 เม.ย. 58)

ส่วนซึ่งข้าวที่นำมามัดรวมกัน เป็นซึ่งข้าวที่มาจากนาแปลงสุดท้ายของแต่ละคน
คนละ 2-3 ต้น นำมามัดรวมเข้าด้วยกัน โดยแบ่งเป็น 2 กอง ช่วยกันมัดด้วยเชือกฟางทำเป็นหุ่นคน
ให้มีหัว คอ ลำตัว แขน ขา ตัวหนึ่งทำเป็นผู้หญิง อีกตัวหนึ่งทำเป็นผู้ชาย แต่งตัวให้อย่างสวยงามโดย
ใช้เสื้อผ้าของคนนำมาบริจาคเพื่อความสวยงาม คนในชุมชนสังเกตเห็นว่าขนาดของหุ่นและเสื้อผ้าได้
เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เนื่องจากในอดีตขนาดหุ่นฟางจะมีขนาดใหญ่เท่ากับลักษณะของบรรพบุรุษที่
มีรูปร่างสูงใหญ่ เสื้อผ้า เครื่องประดับก็จะเป็นขนาดใหญ่เท่ากับตัวหุ่น ต่อมาในปัจจุบันขนาดหุ่นฟาง
และเสื้อผ้าก็จะลดขนาดลงให้เหมือนกับรูปร่างของคนในปัจจุบัน

“สมมุติซื้อหุ่นฝ่ายชายว่าซุ่มพุก หุ่นฝ่ายหญิงว่าสุนทรี่ ซื่อนี้มีมาแต่โบราณ
นับถือว่าเป็นผีเชื่อ เชื้อสายบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ทวด คนที่ดลบันดาลให้ข้าวมี่ความอุดมสมบูรณ์ ไม่มี
ศัตรูพืช ออกผลดี” (บุญศรี แก้วเรือง, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

“หุ่นนั้น จะเป็นหัวใจหลักของการประกอบพิธี” (เชื้อ แม่นย่า, สัมภาษณ์วันที่
20 เม.ย. 58)

ภาพที่ 7 ซึ่งข้าวแต่ละแปลงนาที่นำมามัดรวมทำหุ่นฟาง
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 18 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 8 กะลามะพร้าวนำมาทำเป็นหน้าอกของหุ่นฟางผู้หญิง
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 18 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 9 อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำหุ่นฟาง
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 18 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 10 การนำซึ่งข้าวของทุกคนมามีตรวมกัน
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 18 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 11 การสวมเสื้อผ้าให้หุ่นฟาง
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 18 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 12 หุ่นฟางที่เตรียมประกอบพิธีกรรม
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 18 พฤษภาคม 2557

“การทำพิธีนั้น ต้องเตรียมหลายอย่าง แต่หลายคนก็พอรู้ว่าเป็นแบบไหน”
(สุนีย์ ยกสกุล, สัมภาษณ์วันที่ 4 มี.ค. 57)

“การจัดเตรียมสิ่งต่าง ๆ ที่จะประกอบพิธี ต้องเป็นคนที่ประสบการณ์เคยร่วมพิธีมาก่อน ถึงจะมีความเข้าใจในการจัดเตรียมสิ่งของได้” (บุญแก้ว ชูศรี, สัมภาษณ์วันที่ 20 เม.ย. 58)

ส่วนสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม จะใช้วัดโบกขรณีเป็นสถานที่ในการจัดทำหุ่นฟางรูปชายหญิงและเป็นสถานที่ในการสมโภชหุ่นฟางในวันอาทิตย์ที่ 18 พฤษภาคม 2557 ส่วนในวันทำพิธีกรรมจะใช้ศาลากลางทุ่งนาที่มีเพียงแห่งเดียวในชุมชนตราระแก่น ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

ภาพที่ 13 วัดโบกขรณี สถานที่สมโภชหุ่นฟาง
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 18 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 14 ศาลากลางทุ่งนา สถานที่ประกอบพิธี
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 18 พฤษภาคม 2557

4.2 ขบวนแห่ขันหมาก : ขบวนรวมใจของคนในชุมชน

เมื่อถึงวันประกอบพิธีกรรม คือวันแรม 6 ค่ำ เดือน 6 ตรงกับวันจันทร์ที่ 19 พฤษภาคม 2557 ก็จะมีการนำอุปกรณ์ในการทำพิธีกรรม ซึ่งจะประกอบด้วย หุ่นฟางชายและหญิง เครื่องสังเวย ขันหมาก และการจัดขบวนแห่ขันหมาก

ขบวนแห่ขันหมากทั้งในอดีตและในปัจจุบัน รูปแบบขบวนแห่ขันหมากจะคล้ายคลึงกัน โดยจะประกอบไปด้วยผู้ที่ถือขันหมากจำนวน 9 คน (ตามจำนวนขันหมาก) คุณสมบัติของผู้ที่จะถือขันหมาก จะต้องเป็นเพศหญิงเท่านั้น และจะต้องมีชีวิตครอบครัวที่สมบูรณ์ มีความสุขในชีวิต เพื่อจะได้แสดงออกถึงความเป็นสิริมงคลให้แก่หุ่นบ่าว-สาวที่จะแต่งงานกัน ชีวิตจะได้สมบูรณ์และมีความสุขไปด้วย การแต่งกายของผู้ถือขันหมากจะแต่งกายด้วยชุดผ้าไหมที่มีการตัดเย็บขึ้นมาใหม่เพื่อใช้สวมใส่ในพิธี รูปแบบแตกต่างกันไปตามความชอบของแต่ละคน นอกจากผู้ถือขันหมากแล้วยังมีผู้ที่ถือต้นกล้วย ต้นอ้อย มีกลอง ทับ ฉิ่ง ฉาบ บรรเลงตลอดเส้นทางขบวนแห่จนถึงจุดประกอบพิธีกรรม และผู้ที่แห่หุ่นฟางที่เป็นเจ้าบ่าวจะต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น ส่วนที่แตกต่างจากอดีตก็คือพาหนะที่ใช้ในการเดินทางของหุ่นฟาง ในอดีตจะเป็นการลากเกวียน แต่ในปัจจุบันจะเป็นการใช้รถจักรยานยนต์สามล้อเป็นยานพาหนะให้หุ่นฟาง เนื่องจากเกวียนนั้นไม่ปรากฏการนำมาใช้ในการทำนาในปัจจุบัน แต่ยานพาหนะที่ใช้ในเดินทางจากบ้านไปยังทุ่งนานั้นกลับกลายเป็นรถจักรยานยนต์สามล้อ

ภาพที่ 15 ขบวนแห่ขันหมาก

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

“การแต่งกายของคนที่เข้าร่วมขบวนขันหมากจะต้องมีความสวยงาม สวมชุดที่สวยงามที่สุด แต่งหน้า ทำผม วันนี้ต้องเป็นวันที่สวยที่สุด นุ่งผ้าไหม เสื้อลายลูกไม้ เข็มขัดเงิน” (ประเพณีคองสิพุทธ, สัมภาษณ์วันที่ 20 เม.ย. 58)

ภาพที่ 16 สิ่งของที่นำมาใส่ในขันหมาก
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

4.3 ตอบแทนคุณข้าวและรวมใจเป็นหนึ่งเดียวในวันที่พิธีกรรมอำลาซึ่งมาถึง

วิถีชีวิตของคนในชุมชนตระเถาะแก่นั้น มีความผูกพันกับวิถีข้าวที่ช่วยเสริมสร้างปรัชญาในการสอนบุตรหลานให้รู้บุญคุณข้าว บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องแม่โพสพ ซึ่งพิธีกรรมลงซึ่งคือพิธีกรรมการอำลาซึ่งข้าวที่จะถูกไถกลบในการทำนาปีต่อไป ชาวบ้านเก็บข้าวเสร็จแล้วจะจุดไฟเผาทุ่ง จึงต้องมาขอขมาต่อแม่โพสพซึ่งเป็นพิธีกรรมสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำนา เพื่อสื่อความหมาย 2 ประเด็น คือการทำขวัญข้าวและการแสดงความกตัญญูตเวที ตอบแทนคุณต่อแม่โพสพ

ในปีการประกอบพิธี วันแรม 6 ค่ำ เดือน 6 ตรงกับวันจันทร์ที่ 19 พฤษภาคม 2557 ผู้ที่เข้าร่วมพิธีลาซึ่งในชุมชนตระเถาะแก่น ในอดีตจะมีเพียงผู้ที่มีอาชีพในการทำนา ส่วนใหญ่จะเป็นคนเฒ่า คนแก่ คนวัยทำงาน ส่วนในปัจจุบันผู้ที่เข้าร่วมในพิธีกรรมได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากชุมชนได้มีการประชาสัมพันธ์ให้ทราบโดยทั่วกัน เพื่อเชิญชวนให้มาร่วมในกิจกรรม โดยจะประกอบไปด้วย ประธานพิธี คือกำนันตำบลแป้น ซึ่งเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ผู้ประกอบพิธีกรรม เป็นหน้าที่ของครูหมอและปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้อาวุโสในชุมชนตระเถาะแก่นที่มีความเชี่ยวชาญด้านการประกอบพิธีกรรม บันดาลให้พิธีดำเนินไปได้ ผู้ที่มาร่วมในพิธี ก็จะมีคนในชุมชนตระเถาะแก่นที่มีทั้งหญิงและชาย คนวัยหนุ่มสาว เด็ก ๆ ที่ติดสอยห้อยตามคนเฒ่าคนแก่มาร่วมพิธี นอกจากนี้ยังมีนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแป้น ปลัดอำเภอ ทีมปฏิบัติการระดับตำบลที่ประกอบด้วยส่วนราชการต่าง ๆ มาร่วมพิธีอีกด้วย

“พวกเราจะตื่นแต่เช้า ไปเตรียมที่เตรียมทางที่จะทำพิธี ส่วนพวกผู้หญิงเขาก็แต่งตัวสวย ทำผม นุ่งผ้าไหม งาม ๆ ร่วมขบวนแห่ขันหมากฝ่ายเจ้าบ่าว พวกคนเฒ่า คนแก่ก็ไปรออยู่ศาลากลางทุ่งนา อยู่ฝ่ายเจ้าสาว” (ประเทือง แดงวิไล, สัมภาษณ์วันที่ 4 มี.ค. 57)

ภาพที่ 17 ขบวนขันหมากเดินทางมาถึงศาลากลางทุ่งนา สถานที่ประกอบพิธีกรรม

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

“พอถึงวันที่มีพิธี ทุกคนจะตื่นตื่น ตั้งแต่เช้ามาช่วยเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ที่จะใช้ในการประกอบพิธี หลังจากนั้นก็จะกลับไปอาบน้ำแต่งตัวสวย ๆ กลับมาร่วมพิธีอีกครั้ง” (ผล มณีโชติ, สัมภาษณ์วันที่ 20 เม.ย. 58)

เมื่อถึงวันที่ประกอบพิธีกรรมลาซัง จะมีการแบ่งเป็นฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาว หุ่นฟางที่ทำเป็นหุ่นเจ้าบ่าว และหุ่นเจ้าสาว จะถูกแยกออกจากกัน หุ่นเจ้าสาวจะถูกนำไปรอที่ศาลากลางทุ่งนา ซึ่งเป็นสถานที่จัดพิธี ส่วนหุ่นเจ้าบ่าวจะถูกนำมาจัดขบวนแห่เหมือนกับการทำพิธีแต่งงานทุกประการ เมื่อถึงฤกษ์ยามดีผู้เฒ่า ผู้แก่ในชุมชน ก็จะมายกขันหมากให้กับผู้ถือขันหมาก ซึ่งจำนวน 9 คน (ขึ้นอยู่กับจำนวนขันหมากที่เตรียมไว้) จากนั้นจะมีการกันประตูเงินประตูทองเจ้าบ่าวตามประเพณี และผู้ชายจะอุ้มหุ่นฟางเจ้าบ่าวไปตั้งเคียงคู่กับเจ้าสาว ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวจะโปรยข้าวตอกดอกไม้ต้อนรับขบวนแห่ขันหมาก บนศาลาจะประกอบด้วยหุ่นฟางชายและหญิงตั้งคู่กัน เครื่องสังเวยที่แต่ละครัวเรือนนำมา เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวเหนียวห่อต้ม ไข่ต้ม กับข้าว รูปเทียน เป็นต้น หลังจากนั้นครุหมอมจะกล่าวคำบวงสรวงแต่งงานให้แก่หุ่นฟาง

“สอนให้รู้บุญคุณของพระแม่โพสพ บุญคุณบรรพบุรุษ ที่ทำนามีข้าวให้พวกเรา กิน เมื่อแต่งงานให้หุ่นฟางแล้วก็นำเครื่องสังเวยที่แต่ละครัวเอามา หยิบอย่างละชนิดใส่กระทงใบตองไปวางในแปลงนา และนำไปไหว้เจ้าที่เจ้าเรือนที่บ้านกัน” (สุณี ไกรดำ, สัมภาษณ์วันที่ 4 มี.ค. 57)

ภาพที่ 18 การจัดวางหุ่นฟางเจ้าบ่าว – เจ้าสาว ในการประกอบพิธีกรรม

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 19 เครื่องสังเวยหุ่นฟางเจ้าป่าว – เจ้าสาว
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 20 เครื่องสังเวยที่จะตั้งในทุกราชของแต่ละแปลง
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

“ตอนที่ครูหมอบำทำพิธีอยู่นั้น แต่ละขั้นตอนจะมีการสอดแทรกคำสอน หลักในการดำรงชีวิต การระลึกถึงบุญคุณของข้าว ให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีฟัง” (พรศิริ สุขเสียง, สัมภาษณ์วันที่ 15 พ.ค. 58)

“การประกอบพิธีนั้นต้องอาศัยการเข้าใจในขั้นตอนต่าง ๆ คนที่เคยเข้าร่วมพิธีมาก่อนจะคอยแนะนำให้กับคนรุ่นหลัง ๆ ว่าต้องทำอะไรถึงจะถูกต้อง เพราะถ้าทำผิดกระบวนการผิดขั้นตอนก็อาจจะทำให้ไม่สบายใจว่าไม่ประสบความสำเร็จ” (พร้อม จินเตียง, สัมภาษณ์วันที่ 15 พ.ค. 58)

ภาพที่ 21 ครูหมอผู้ทำพิธีและผู้ช่วยครูหมอ
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

หลังจากนั้นก็ให้นำหุ่นฟางทั้งคู่ไปไว้กลางทุ่งนา แล้วแหวกท้องของหุ่นฟาง ผู้ร่วมพิธีก็จะนำเครื่องสังเวสไนท้องของหุ่นฟาง ถือว่าหุ่นฟางได้รับประทานแล้ว ส่วนเครื่องสังเวสที่เหลือ ผู้ร่วมพิธีจะนำไปไหว้เจ้าที่ เจ้าเรือนที่บ้านต่อไป ถือเป็นอันเสร็จพิธี

ภาพที่ 22 แหวกท้องหุ่นฟางใส่เครื่องสังเวส
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง

1. ชุมชนตระเถาะแก่นกับบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมลาซัง

ชุมชนตระเถาะแก่นในอดีตการประกอบพิธีกรรมลาซังมีบทบาทหน้าที่ในการรวมตัวกันของผู้ที่ประกอบอาชีพทำนา เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลกับคนที่ทำนาในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ และเป็นการแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าประจำนาข้าว ที่หล่อเลี้ยงคนในชุมชนให้มีชีวิตรอดมาได้ เมื่อเสร็จฤดูเก็บเกี่ยวจะรวมตัวกันประกอบพิธีกรรมลาซังขึ้นมา โดยมีกิจกรรมกึ่งบันเทิงเข้ามาเพื่อสร้างความสนุกสนานหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการทำนา

ปัจจุบันชุมชนได้รื้อฟื้นความทรงจำพิธีกรรมลาซังขึ้นมาหลังจากที่ได้หายไป ชุมชนจึงคัดเลือกความทรงจำทางสังคมตามรูปแบบชีวิตที่ดำรงอยู่ โดยสร้างขึ้นจากกลุ่มทางสังคม คือ ครอบครัว ผู้คนในแต่ละช่วงวัย ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรม ชุมชนพยายามให้เกิดการผลิตซ้ำอย่างอัตโนมัติตามวิถีชีวิตการทำนาของคนในชุมชน จึงมีการเชื่อมต่อกับขบวนการของกลุ่มทางสังคม เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่และถูกเก็บรักษาโดยตัวมันเอง การเชื่อมต่อของประสบการณ์เฉพาะและการสร้างขึ้นใหม่จากจินตนาการในอดีตของพิธีกรรม มีการถ่ายทอดความทรงจำสืบทอดกัน ส่งผลให้บทบาทของพิธีกรรมลาซังเปลี่ยนไปจากอดีต นอกจากจะเป็นการรวมตัวกันเพื่อแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าประจำนาข้าวแล้ว ยังมีบทบาทในการหลอมรวมใจคน ทำให้คนในชุมชนเข้ามารวมกลุ่มกันในพิธีกรรมเพื่อสร้างความอบอุ่น ความใกล้ชิดให้กับคนในครอบครัวและในชุมชน มีส่วนช่วยในการเชื่อมความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้น เพื่อปลุกขวัญและกำลังใจการใช้ชีวิตภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น

2. ความทรงจำที่ถูกรื้อฟื้น นำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็ง

ความทรงจำพิธีกรรมลาซังที่ถูกรื้อฟื้น นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนตระเถาะแก่น คือ การที่คนในชุมชนรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” มีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ การร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมโดยมีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตระเถาะแก่นต้องอาศัยพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ คือ มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

2.1 ด้านสังคม

การประกอบพิธีกรรมลาซังในชุมชนเตราะแก่นั้น จากการสัมภาษณ์ก็ทำให้ทราบว่า ในการประกอบพิธีกรรมลาซังในแต่ละปีจะต้องมีการประชุมเพื่อพูดคุย ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นซึ่งกันและกันเพื่อเตรียมงาน เพราะไม่มีใครที่มีประสบการณ์เหมือนกันในเรื่องเดียวกัน ต่างคนต่างมีประสบการณ์และมองสิ่งเดียวกันจากมุมมองและการให้คุณค่าที่แตกต่างกัน ชุมชนจึงเกิดกระบวนการเรียนรู้ และการตัดสินใจที่จะดำเนินตามพิธีกรรมในขั้นตอนต่อไป

ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเตราะแก่น เป็นแบบเครือญาติ การดำรงชีวิตของคนในชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งและกัน ทั้งการประกอบอาชีพและการใช้ชีวิตประจำวัน เช่น การลงแขกดำนา การลงแขกเกี่ยวข้าว อีกทั้งยังให้คนหนุ่มคนสาวได้กลับมาทำงานอยู่กับครอบครัว ทำให้สถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็ง

“ลักษณะเด่นของชุมชนนี้ก็คือวิถีการปฏิบัติของผู้นำที่มีความสัมพันธ์กับคนอื่น ผู้นำได้เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมลาซัง และได้ริเริ่มสร้างสรรค์ตามความรู้ ความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมที่ได้เคยเข้าไปมีส่วนร่วมที่ผ่านมา ผู้นำไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนแต่เพียงผู้เดียว การรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังมาประกอบใหม่จึงเต็มไปด้วยประสบการณ์ ความทรงจำจากผู้คนที่หลากหลาย ที่มีความสามารถต่าง ๆ กัน มีองค์ความรู้ที่สามารถเชื่อมโยงกัน พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล ความคิดเห็นและร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน” (ประดิษฐ์ แดงวิไล, สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2557)

ภาพที่ 23 การประชุมเพื่อเตรียมประกอบพิธีกรรมลาซัง

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 1 พฤษภาคม 2557

“การที่คนในชุมชนมาร่วมกันทำกิจกรรม ในการประกอบพิธีนั้น ช่วยให้เกิดสัมพันธ์ที่ดีแก่คนในชุมชน ได้มีการพบปะ พูดคุย มือก็ทำ ปากก็พูด เล่าสู่กันฟัง ทำให้เกิดการพูดคุยปรึกษาหารือกัน สร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันได้” (วิรัช แดงประดับ, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

“มีลักษณะเป็นครอบครัว ระบบเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก การกลับมาประกอบพิธีกรรมลาซังอีกครั้งทำให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว มีการขอแรงกัน ช่วยกันตามวิถีชีวิตคนทำนา สร้างความสนใจแก่คนในชุมชน ความสัมพันธ์อันอบอุ่นนี้เป็นโครงสร้างที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้” (ฉัตรพลเงินราษฎร์, สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2557)

ภาพที่ 24 การลงแขกเกี่ยวข้าวของคนในชุมชนเตราะแก่น
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 1 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 25 ผู้วิจัยร่วมกิจกรรมการซ่อมบริเวณด้านข้างศาลากลางทุ่งนา
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 1 พฤษภาคม 2557

2.2 ด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนตระระแก่นเป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับค่านิยมสมัยใหม่ที่มาควบคู่กับความเจริญทางวัตถุ มุ่งเน้นการยกฐานะความเป็นอยู่ การสร้างงาน สร้างรายได้ ทำให้

“คนในชุมชนออกไปทำงานนอกบ้าน บ้างก็ทำงานรับจ้างในตัวเมืองปัตตานี บ้างก็ไปทำงานต่างจังหวัด เหลือเพียงผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังคงอยู่ในพื้นที่” (สุวัฒน์ ช่างสอน, สัมภาษณ์วันที่ 4 มีนาคม 2557)

ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพทำนาที่ต้องใช้แรงงาน การประกอบพิธีกรรมลาซังจึงเริ่มเลือนหายไป ภายหลังจากได้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ช่วงปีพ.ศ. 2547 และเหตุการณ์เริ่มมีความรุนแรงมากขึ้นในปี พ.ศ. 2549 ทำให้คนในชุมชนที่ต้องเดินทางไปทำงานในตัวเมืองปัตตานี ซึ่งต้องเดินทางไปกลับทุกวัน บางคนก็ประสบกับเหตุการณ์ความไม่สงบด้วยตัวเอง ทำให้คนในชุมชนเริ่มหวาดกลัว กังวลต่อชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง ทำให้กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ซึ่งมีวิถีชีวิตอยู่กับการทำนา ที่เคยประกอบพิธีกรรมลาซังได้พูดคุยร่วมกันว่าควรที่จะนำพิธีลาซังกลับคืนมา และ “รื้อฟื้นวิถีชีวิตการทำนา เปลี่ยนนาร้างให้กลับมามีชีวิตขึ้นอีกครั้ง” (สุนีย์ ยกสกุล, สัมภาษณ์วันที่ 4 มีนาคม 2557)

ปรากฏการณ์ข้างต้นส่งผลให้คนในชุมชนตระระแก่นกลับมามีวิถีชีวิตทำนาอีกครั้ง ผู้คนวัยหนุ่ม วัยสาว ที่เคยออกไปทำงานนอกบ้าน หันกลับมาทำอาชีพทำนา สร้างงาน สร้างรายได้ ใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย และสงบสุข ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจใน 2 ประเด็น คือ

2.2.1 การประกอบอาชีพ

การรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว โดยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ภายใต้อาณัติของทางสังคมในอดีต ที่มีความสงบสุขตามวิถีชีวิตคนทำนา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รื้อฟื้นวิถีชีวิตชาวนากลับคืนมาอีกครั้ง ส่งผลให้ชุมชนมีความมั่นคงทางด้านอาชีพ และทางด้านอาหาร เป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำแก่คนในชุมชนเองและชุมชนใกล้เคียง

ภาพที่ 26 พื้นที่นาในชุมชนตระระแก่น

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพที่ 27 พื้นที่นาในชุมชนตระระแก่น
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2557

2.2.2 ด้านรายได้

เมื่อคนในชุมชนหันกลับมาทำนา มีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ กลับมาใช้วิถีชีวิตเป็นชาวทุ่งนา เปลี่ยนนาที่เคยร้าง เป็นนาที่มีความอุดมสมบูรณ์ เขียวขจี ผลิดอกออกรวงให้ผลผลิตแก่คนในชุมชน นอกจากได้มีข้าวไว้กินเองเป็นการลดรายจ่ายแทนที่จะซื้อข้าวสารจากที่อื่นมากิน ก็กลายเป็นผู้ผลิตเอง หากเหลือกินก็นำไปจำหน่ายสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนแล้วยังมีการหาผัก หาปลามากิน ในบริเวณทุ่งนาที่มีความอุดมสมบูรณ์ ลดรายจ่ายให้กับคนในชุมชนได้มาก ส่วนในช่วงว่างเว้นจากการทำนา หมุดฤดูการทำนา รายได้ของคนในชุมชนก็จะมาจากการปลูกผัก หาปลา ขึ้นตาลโตนดเพื่อทำเป็นน้ำตาล หรือน้ำส้มโตนด เพิ่มรายได้และยังมีเงินออมอีกด้วย

“การหันกลับมาทำนาของคนในชุมชนตระระแก่นนั้น เป็นการลดรายจ่ายแทนที่จะซื้อข้าวสารจากที่อื่นมากิน ก็กลายเป็นผู้ผลิตเอง ส่วนที่เหลือกินก็ขาย” (ยุพิน มณีโรจน์, สัมภาษณ์วันที่ 15 พ.ค. 58)

“คนในชุมชน เมื่อหันกลับมาทำนา กลับมามีวิถีชีวิตเป็นชาวทุ่งนา มีการหาผัก หาปลามากิน มีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ลดรายจ่ายได้มาก และยังมีเงินเหลือเก็บอีกด้วย” (สามารถ ต่างใจ, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

ภาพที่ 28 ผลผลิตจากการทำนา
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2557

ภาพที่ 29 อาชีพเสริมหลังจากว่างเว้นจากทำนาของคนในชุมชน
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2557

2.3 ด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

2.3.1 ด้านวัฒนธรรม

กระบวนการของพิธีกรรมลาซัง ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนและนำมาเป็นพลังสร้างสรรค์ในการพัฒนา เพราะเป็นถือเป็นทุนที่สำคัญของชุมชน เนื่องด้วยศาสนาและพิธีกรรมนั้นคือ องค์กรของวิถีคิด คุณค่าและอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมขึ้นมาภายใต้ภูมิปัญญาและการแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ การสร้าง

ความเข้มแข็งของชุมชนด้านวัฒนธรรมเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานต่าง ๆ ได้เอง คนในชุมชนรู้จักใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต รู้จักคิด ไม่เป็นคนเชื่ออย่างมง่าย ชีวิตที่มีคุณภาพมีการพัฒนาทั้งทางโลกและทางธรรม มีหลักยึดถือปฏิบัติเพื่อให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างมีแก่นสาร

ดังนั้น การรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังกลับคืนมาในชุมชนตระเถาะแก่น ทำให้คนในชุมชนได้แสดงออกทางด้านความคิด ภูมิปัญญาที่เคยมีในเรื่องการทำนา นำความรู้ที่มีมาเล่าให้คนรุ่นหลัง ๆ ได้ฟัง การประกอบพิธีกรรมลาซังมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การแสดงความกตัญญู ให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโส ผู้ประกอบพิธี คือครูหมอและปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้อาวุโสในชุมชนที่มีความเชี่ยวชาญด้านการประกอบพิธีกรรมบันดาลให้พิธีดำเนินไปได้ สอดแทรกคำสอนให้รู้จักการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน แต่ยังคงรักษาแก่นแท้ของการทำพิธีกรรมลาซังไว้ มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมลาซังจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยผู้ที่รับการสืบทอดที่จะมีหน้าที่เป็นครูหมอในการประกอบพิธีกรรมต่อไป ขึ้นอยู่กับความสมัครของผู้ที่จะสืบทอด พร้อมทั้งจะศึกษารายละเอียดในแต่ละขั้นตอน เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ เพื่อการรักษา สืบสาน และอนุรักษ์ให้คงอยู่สืบไป

“การรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังนี้ ทำให้คนในชุมชนได้แสดงออกทางด้านความคิด ภูมิปัญญาที่เคยมีในเรื่องการทำนา นำมาเล่าให้คนรุ่นหลัง ๆ ได้ฟัง ให้รู้จักการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน แต่ยังคงรักษาแก่นแท้ของการทำพิธีกรรมลาซังไว้ ที่สำคัญนั่นก็คือการกตัญญู” (สุณี ไกรดำ, สัมภาษณ์วันที่ 4 มีนาคม 2557)

“การทำพิธีกรรมลาซังในชุมชนตระเถาะแก่นนี้ ต้องใช้ความรู้ ความเข้าใจของคนที่เคยร่วมพิธีกรรมเมื่อครั้งก่อน ก่อนเกิดเหตุการณ์มาช่วยกันวางแผนว่าจะทำแบบไหนให้ถูกต้อง ตามความเข้าใจที่ตรงกัน” (ผิน จุลราช, สัมภาษณ์วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2557)

ภาพที่ 30 ครูหมอและผู้สืบทอดรุ่นต่อไป
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

2.3.2 ด้านสิ่งแวดล้อม

ความเข้มแข็งของชุมชนที่เกิดจากการรื้อฟื้นวิถีชีวิตการทำนา รื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังทางด้านสิ่งแวดล้อมนั้น เมื่อมีการทำนาในรูปแบบเดิมที่กลับมาใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ แทนการใช้เครื่องจักรกล เป็นการช่วยประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำไฟฟ้าและพลังงาน ซึ่ง การรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังกลับมา ก็ทำให้วิถีชีวิตของคนทำนาก็กลับมาเช่นกัน การใช้แรงงานคน และสัตว์แทนเครื่องจักรกล การร่วมแรงร่วมใจช่วยกันทำให้วิถีชีวิตที่เคยเกิดขึ้นในชุมชนตระกานเมื่อครั้งอดีตกลับมาอีกครั้ง เมื่อนาที่เคยเป็นนาร้างกลับมามีชีวิต ซิวา เป็นนาข้าวที่เขียวขจี ผลิตรวงข้าวเป็นรายได้ให้กับคนในชุมชนแล้ว ระบบนิเวศน์ของพื้นที่นาก็กลับมาอุดมสมบูรณ์ มีปลา มาอาศัยให้คนในชุมชนได้หากิน ต้นตาลที่เคยทิ้งว่างเปล่าก็กลายเป็นแหล่งรายได้เสริมให้กับคนทำนา การทำนาแบบธรรมชาติไม่ใช่เครื่องจักรกล ไม่ใช่สารเคมีในการทำนา ช่วยให้ระบบนิเวศน์มีความสมบูรณ์ ดังคำที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว”

“การรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังกลับมา ก็ทำให้วิถีชีวิตของคนทำนาก็กลับมาเช่นกัน การใช้แรงงานคน และสัตว์แทนเครื่องจักรกล การร่วมแรงร่วมใจช่วยกันทำให้วิถีชีวิตที่เคยเกิดขึ้นในชุมชนตระกานเมื่อครั้งอดีตกลับมาอีกครั้ง” (ดารุณี ศักดิ์เจริญ ณ นครพนม , สัมภาษณ์ วันที่ 12 มีนาคม 2557)

ภาพที่ 31 การใช้แรงงานคนและสัตว์ในการทำนา

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

3. ความทรงจำทางสังคมกับการทำหน้าที่รับใช้ชุมชน

3.1 ปลุกปลอบขวัญและให้กำลังใจ

พิธีกรรมลาซังที่ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นในชุมชนเตราะแก่น ทำให้ระบบของสังคมมีโครงสร้างที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตการทำงาน สามารถสนองความต้องการของคนในชุมชนที่ต้องการความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น พิธีกรรมลาซังจึงมีบทบาทในการปลุกขวัญและกำลังใจให้กับคนในชุมชน สนองความต้องการเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ เช่น ความสงบทางใจ ความกลมกลืนทางสังคม และการมีระบบสังคมที่ตอบสนองได้ โดยกระบวนการรวมตัวกันทำกิจกรรม อำนวยผลประโยชน์ให้แก่กันและกัน แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงในการดำรงชีวิตอยู่ของสังคมได้อย่างชัดเจน

3.2 เชื่อมความสามัคคี

ความทรงจำทางสังคมทำให้ชุมชนเตราะแก่น เกิดความเสียสละและเกิดความสามัคคี ชาวบ้านได้เสียสละเวลาทำงาน กำลังทรัพย์และกำลังกายมาร่วมประกอบพิธีกรรมลาซัง ได้อนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมของชุมชน ได้ปลูกฝังค่านิยมที่ดีงามแก่ลูกหลานทำให้ลดความเห็นแก่ตัวได้ รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักเห็นใจกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกัน มีความอดทน สามารถเปลี่ยนความขัดแย้งกันให้เกิดความสามัคคีกัน เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทำให้เกิดความรักกันฉันพี่น้องและเป็นเครือญาติกัน ได้เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน คนในชุมชนมีความรัก สามัคคีกัน ทำให้เกิดความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและสังคมอื่น ๆ ทำให้สังคมมีความสุข

3.3 ฟื้นฟูวิถีชีวิตการทำงาน

ความทรงจำทางสังคมที่มีการรื้อฟื้นวิถีชีวิตการทำงาน ทำให้คนในชุมชนเตราะแก่น หวนกลับมาทำงาน สร้างความอุดมสมบูรณ์ดังเช่นในอดีต ส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร ในภาวะที่เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและการให้ความสำคัญของการผลิตพืชอาหารลดลงในภาวะปัจจุบัน เน้นการผลิตพืชพลังงานมากขึ้น จึงทำให้ราคาพืชอาหารสูงขึ้น ข้าวเป็นอาหารหลักของคนในชุมชน ซึ่งบางครัวเรือนอาจประสบปัญหาความยากจนทางอาหาร ต้องซื้อข้าวกิน

เมื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตการทำงาน ปริมาณความต้องการข้าวของคนในชุมชนก็เพียงพอ อาจส่งผลช่วยเหลือทางอาหารไปยังชุมชนอื่นได้อีกด้วย ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านอาหารเกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร โดยเฉพาะข้าวที่เป็นอาหารหลักของคนในชุมชน และเมื่อระบบนิเวศน์มีความอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของส่วนรวม

บทสรุป

การที่พิธีกรรมลาซังเคยมีอยู่ในชุมชนเตราะแค้นเมื่อครั้งในอดีต และต่อมาเมื่อความทันสมัยหลังไหลเข้ามาเบียดขับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนหายไป คนในชุมชนพร้อมยอมรับวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่มาควบคู่กับความเจริญทางวัตถุ มุ่งเน้นการยกฐานะ ความเป็นอยู่ การสร้างงาน สร้างรายได้ ทำให้คนในชุมชนออกไปทำงานนอกบ้าน พร้อมกับการทิ้งท้องนาเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม ทำให้นาร้าง ผู้คนทิ้งพิธีกรรมลาซังซึ่งเคยเป็นพิธีกรรมของชุมชน จนกระทั่งเมื่อเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ ทำให้มีการรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังกลับมาอีก เพื่อทำหน้าที่ในชุมชนในการหลอมรวมคนในชุมชน เพื่อให้คนลุกขึ้นสู้ เรียกขวัญกำลังใจให้ต่อสู้กับความหวาดกลัว กลับมามีวิถีชีวิตแบบเกื้อกูลกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การกลับมาวิถีชีวิตชาวนา ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ พร้อม ๆ กับการรื้อฟื้นพิธีกรรมกรรมลาซัง เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งทั้งด้านเศรษฐกิจที่มีการฟื้นฟู การทำนา ทำให้ผู้คนหันกลับมาทำนา สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน มีการจำหน่ายเพื่อนำมาเงินหมุนเวียน ซื้อสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันได้อีก และสามารถพึ่งตนเองได้ ด้านสังคมที่ต้องมีกิจกรรมร่วมกัน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน สร้างความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ เสริมสร้างสถาบันครอบครัวให้มีความเข้มแข็ง ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ ทั้งการประกอบอาชีพ และการใช้ชีวิตประจำวัน ส่วนด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่มีการถ่ายทอดโดยสอดแทรกคำสอน การดำรงวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน และเมื่อนาที่เคยเป็นนาร้างกลับมามีชีวิตชีวา เป็นนาข้าวที่เขียวขจี มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยการใช้แรงงานคนและสัตว์ ส่งผลให้ระบบนิเวศน์ของชุมชนกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง พิธีกรรมลาซังจึงมีหน้าที่ในการฟื้นฟูวิถีชีวิตการทำนา เชื่อมความสามัคคี ปลูกขวัญและกำลังใจสร้างกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของคนในชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความทรงจำทางสังคมผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง การวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ การสังเกตการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม (Group Discussion) การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าไปร่วมในกิจกรรม โดยสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ประกอบพิธีกรรม (ครูหมอ) ผู้ดำเนินรายการ ผู้นำชุมชน ประชาชน ชาวบ้าน (กลุ่มคนเฒ่าคนแก่) ชาวบ้านผู้ร่วมประกอบพิธีกรรม ในชุมชนตระแกว่าน ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี จำนวน 20 คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลรอง ได้แก่ ชาวบ้านทั่วไปในตำบลแป้น จำนวน 10 คน รวมทั้งหมด 30 คน โดยมีประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ มาจัดหมวดหมู่ ความหมายของข้อมูล ตีความ วิเคราะห์และสร้างข้อสรุปนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ความทรงจำทางสังคมผ่านพิธีกรรมลาซัง

1.1 ความทรงจำของพิธีกรรมลาซังในอดีต

การประกอบพิธีกรรมลาซังในชุมชนตระแกว่าน ในอดีตได้จัดให้มีขึ้นภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวราวเดือนห้า หรือเดือนหก จะมีการทำหุ่นฟางรูปชายหญิงจับคู่กัน แล้วจัดขบวนแห่ไปวางไว้บนศาลเพียงตา พร้อมทั้งเครื่องสังเวย เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวเหนียวห่อต้ม ไข่ต้ม เป็นต้น หลังจากนั้นครูหมอจะกล่าวคำบวงสรวงแต่งงานให้แก่หุ่นฟาง แล้วนำหุ่นไปเก็บไว้ในนาใกล้ ๆ ศาลเพียงตา จุดประสงค์ของการทำพิธีนี้ คือ ขอบคุณเจ้าแม่โพสพ หรือพระเจ้าที่บันดาลให้พืชผลอุดมสมบูรณ์และเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว ส่วนสถานที่ประกอบพิธีกรรมลาซังในอดีตนั้น จะมีการสมโภชที่วัดประจำหมู่บ้านเย็นของวันก่อนทำพิธี และในประกอบพิธีกรรมจะทำบริเวณศาลากลางทุ่งนาของหมู่บ้าน ซึ่งมีศาลาเพียง 1 แห่งเท่านั้น ส่วนผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะประกอบด้วยคนทุกเพศ ทุกวัย เพราะในอดีตมีคนในครอบครัวมีความใกล้ชิดกันมาก มีการจูงลูกจูงหลานมาร่วมพิธีกรรมกันด้วยความสนุกสนาน เป็นการปลุกฝังให้ลูกหลานรู้จักความกตัญญู รัฐบาลของเจ้าแม่โพสพ และมีความกลัวว่าในปีต่อไปการทำนาจะเกิดความเสียหาย หากไม่ได้มาร่วมพิธีกรรมลาซัง และเกิดความเป็นสิริมงคลกับคนที่ทำนาในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ การประกอบพิธีกรรมลาซังในอดีต จึงเป็นการแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าประจำนาข้าว ที่หล่อเลี้ยงคนในชุมชนให้มีชีวิตรอดมาได้ เมื่อเสร็จฤดูเก็บเกี่ยวจะรวมตัวกันประกอบพิธีกรรมลาซังขึ้นมา โดยมีกิจกรรมกึ่งบันเทิงเข้ามาหนุนเสริมสร้างความสนุกสนานหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการทำนา

1.2 พิธีกรรมลาซึ่งหายไปจากชุมชนเตราะแก่น

การประกอบพิธีกรรมลาซึ่งในชุมชนเตราะแก่น เกิดขึ้นพร้อมกับวิถีชีวิตชาวนาของคนในชุมชน นับตั้งแต่บรรพบุรุษก็ว่าได้ พิธีกรรมลาซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของคนทำนาที่จะต้องมีการประกอบพิธีกรรม เพื่อแสดงออกถึงการทำขวัญข้าวและการแสดงความกตัญญูทดแทนคุณต่อแม่โพสพ โดยมีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ต่อมาพิธีกรรมลาซึ่งเริ่มหายไปจากชุมชนเตราะแก่นเมื่อวิถีชีวิตการทำนาหายไป เนื่องด้วยวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่หลั่งไหลเข้ามาเบียดขับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนให้มีความอ่อนแอลง คนในชุมชนพร้อมยอมรับวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่มาควบคู่กับความเจริญทางวัตถุ มุ่งเน้นการยกฐานะ ความเป็นอยู่ การสร้างงาน สร้างรายได้ ทำให้คนในชุมชนออกไปทำงานนอกบ้าน บ้างก็ทำงานรับจ้างในตัวเมืองปัตตานี บ้างก็ไปทำงานต่างจังหวัด เหลือเพียงผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังคงอยู่ในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพทำนาที่ต้องใช้แรงงาน ส่งผลให้พื้นที่นาในชุมชนเกิดเป็นนาร้าง เพราะไม่มีแรงงานในการทำนา ซึ่งในสมัยก่อนยังไม่มีเครื่องจักรช่วยในการทำนา อีกทั้งรายได้จากการทำนามีเพียงพอกับความต้องการที่มุ่งเน้นสร้างฐานะด้วยวัตถุ เช่น การซื้อรถ การสร้างบ้านเรือน การซื้อทองคำ เป็นต้น เมื่อไม่มีการทำนา การประกอบพิธีกรรมลาซึ่งจึงเริ่มเลือนหายไปในปี 2535 ความทรงจำของคนในชุมชนเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซึ่งเริ่มเลือนหายไป เพราะขาดการระลึกถึงความชัดเจนในประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต

1.3 พิธีกรรมคืนกลับมาสู่ชุมชนเตราะแก่น

ในช่วงปีพ.ศ. 2547 เริ่มเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นในปี 2549 ทำให้คนในชุมชนที่ต้องเดินทางไปทำงานในตัวเมืองปัตตานี ซึ่งต้องเดินทางไปกลับทุกวัน บางคนก็ประสบกับเหตุการณ์ความไม่สงบด้วยตัวเอง ทำให้คนในชุมชนเริ่มหวาดกลัว กังวลต่อชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง ต่อมาในปี พ.ศ. 2550 ด้วยความห่วงใยของกลุ่มคนเฒ่า คนแก่ที่มีลูก มีหลานที่ต้องออกเดินทางไปทำงานในตัวเมือง ทำงานในต่างจังหวัด หรือเป็นผู้ที่ประสบเหตุการณ์ความไม่สงบกับตนเอง และเคยมีวิถีชีวิตอยู่กับการทำนา เคยประกอบพิธีกรรมลาซึ่งได้พูดคุยร่วมกันว่าควรที่จะมีการรื้อฟื้นนาร้างให้เป็นผืนนาที่เขียวชอุ่มกลับมาวิถีชีวิตชาวนาที่มีความพออยู่ พอกิน สงบสุขและที่สำคัญมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากไม่ต้องมีการเดินทางสัญจร ไป-มา บ่อยมากนัก และรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซึ่งขึ้นมาเพื่อให้ทุกคนลุกขึ้นสู้ เรียกขวัญกำลังใจให้ต่อสู้กับความหวาดกลัว กลับมามีวิถีชีวิตแบบเกื้อกูลกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การกลับมาวิถีชีวิตชาวนา ส่งผลให้คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกัน ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ ขั้นตอนการทำนาจึงเริ่มกลับคืนมา พร้อม ๆ กับการรื้อฟื้นพิธีกรรมกรรมลาซึ่งจึงเป็นเบื้องต้นของ การนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

2. การรวบรวมความทรงจำพิธีกรรมลาซังกลับคืนมา

ในปี พ.ศ. 2550 เมื่อกลุ่มผู้เฒ่า ผู้แก่ ในชุมชนเป็นแกนนำในการรื้อฟื้นวิถีชีวิตการทำงานขึ้นมา เปลี่ยนนาร้างให้เป็นนาที่อุดมสมบูรณ์ ให้คนรุ่นหนุ่มสาว วัยทำงานกลับมาประกอบอาชีพทำนา หวนคืนชีวิตอันสงบสุข ไม่ต้องคอยหวาดระแวงต่อสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ การรวบรวมความทรงจำพิธีกรรมลาซังจึงเริ่มขึ้นด้วยการพูดคุยถึงเหตุการณ์ความทรงจำในอดีต การรวบรวมประสบการณ์ ความรู้สึกในอดีต เป็นการเล่าสู่กันฟังในวงสนทนา โดยที่แต่ละคนจะเล่าประสบการณ์ของตนเอง บทบาทหน้าที่ของตนเองในการประกอบพิธีกรรมเมื่อครั้งในอดีต การเชื่อมต่อของประสบการณ์ในอดีต การแลกเปลี่ยนความทรงจำ ถกเถียงในประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้ระลึกถึงรายละเอียดต่าง ๆ ในการประกอบพิธีกรรมลาซังชัดเจน การเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมของคนในชุมชน หลังจากนั้นจะมีการกำหนดวันเวลาที่แน่นอนตามปฏิทินฤดูกาลทำนา และดำเนินการประกอบพิธีกรรมลาซัง โดยจะจัดขึ้นในวันแรม 6 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี มีการนำเอาซังข้าวซึ่งนำมาจากนาแปลงสุดท้ายของแต่ละคน นำมามัดรวมกันเป็นหุ่นคน 2 ตัว เป็นหุ่นผู้หญิงและหุ่นผู้ชาย หลังจากนั้นจะมีการจัดขบวนแห่คล้ายกับแห่ขันหมาก โดยแห่หุ่นฟางผู้ชายที่เป็นเจ้าบ่าว ส่วนหุ่นฟางเจ้าสาวจะจัดให้นั่งรออยู่ที่ศาลา เมื่อขบวนแห่มาถึงก็จะทำพิธีเหมือนการแต่งงาน เสร็จพิธีจะนำหุ่นฟางไปไว้ที่ทุ่งนา และแหวกท้องของหุ่นฟาง ผู้ร่วมพิธีก็จะนำเครื่องสังเวยใส่ในท้องของหุ่นฟาง ถือว่าหุ่นฟางได้รับประทานแล้ว ส่วนเครื่องสังเวยที่เหลือ ผู้ร่วมพิธีจะนำไปไหว้เจ้าที่ เจ้าเรือนที่บ้านต่อไป

3. การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง

3.1 ชุมชนตระหนักรู้กับบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมลาซัง

ชุมชนตระหนักรู้ในอดีตการประกอบพิธีกรรมลาซังมีบทบาทหน้าที่ในการรวมตัวกันของผู้ที่ประกอบอาชีพทำนา เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลกับคนที่ทำนาในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ และเป็นการแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าประจำนาข้าว ที่หล่อเลี้ยงคนในชุมชนให้มีชีวิตรอดมาได้ เมื่อเสร็จฤดูเก็บเกี่ยวจะรวมตัวกันประกอบพิธีกรรมลาซังขึ้นมา โดยมีกิจกรรมกึ่งบันเทิงเข้ามาเพื่อสร้างความสนุกสนานหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการทำนา

ปัจจุบันชุมชนได้รื้อฟื้นความทรงจำพิธีกรรมลาซังขึ้นมาหลังจากที่ได้หายไป ชุมชนจึงคัดเลือกความทรงจำทางสังคมตามรูปแบบชีวิตที่ดำรงอยู่ โดยสร้างขึ้นจากกลุ่มทางสังคม คือ ครอบครัว ผู้คนในแต่ละช่วงวัย ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรม ชุมชนพยายามให้เกิดการผลิตซ้ำอย่างอัตโนมัติตามวิถีชีวิตการทำงานของคนในชุมชน จึงมีการเชื่อมต่อกับขบวนการของกลุ่มทางสังคม เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่และถูกเก็บรักษาโดยตัวมันเอง การเชื่อมต่อของประสบการณ์ เฉพาะและการสร้างขึ้นใหม่จากจินตนาการในอดีตของพิธีกรรม มีการถ่ายทอดความทรงจำสืบต่อกัน ส่งผลให้บทบาทของพิธีกรรมลาซังเปลี่ยนไปจากอดีต นอกจากจะเป็นการรวมตัวกันเพื่อแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าประจำนาข้าวแล้ว ยังมีบทบาทในการหลอมรวมใจคน ทำให้คนในชุมชน

เข้ามารวมกลุ่มกันในพิธีกรรมเพื่อสร้างความอบอุ่น ความใกล้ชิดให้กับคนในครอบครัวและในชุมชน มีส่วนช่วยในการเชื่อมความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้น เพื่อปลุกขวัญและกำลังใจการใช้ชีวิตภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น

3.2 ความทรงจำที่ถูกรื้อฟื้น นำไปสู่การสร้างความเข้มแข็ง

ความทรงจำพิธีกรรมลาซังที่ถูกรื้อฟื้น นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนตระเถาะแก่น คือ ชุมชนมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา ร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กัน อย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน การเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนตระเถาะแก่นต้องอาศัยพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการ พัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ คือ มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม และมิติ ทางด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

3.2.1 ด้านสังคม

มีการประชุมเพื่อพูดคุยปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นซึ่งกันและกันเพื่อเตรียมงาน เพราะไม่มีใครที่มีประสบการณ์เหมือนกันในเรื่องเดียวกัน ต่างคนต่างมี ประสบการณ์และมองสิ่งเดียวกันจากมุมมองและการให้คุณค่าที่แตกต่างกัน ชุมชนจึงเกิด กระบวนการเรียนรู้ และการตัดสินใจที่จะดำเนินตามพิธีกรรมในขั้นตอนต่อไป ระบบความสัมพันธ์ ของคนในชุมชน เป็นแบบเครือญาติ การดำรงชีวิตของคนในชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งและกัน ทั้งการ ประกอบอาชีพและการใช้ชีวิตประจำวัน สถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็ง

3.2.2 ด้านเศรษฐกิจ

การรื้อฟื้นวิถีชีวิตการทำงาน เปลี่ยนนาไร่ทำให้กลับมาใช้ชีวิต ปรากฏการณ์นี้ ส่งผลให้คนในชุมชนตระเถาะแก่นกลับมาใช้ชีวิตทำนาอีกครั้ง ผู้คนวัยหนุ่ม วัยสาว ที่เคยออกไปทำงาน นอกบ้าน หันกลับมาทำอาชีพทำนา สร้างงาน สร้างรายได้ ใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย และสงบสุข ส่งผลให้ ชุมชนเกิดความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจใน 2 ประเด็น คือ ด้านการประกอบอาชีพและด้านรายได้ นั่น คือพิธีกรรมลาซังช่วยเรียกคืนความทรงจำทางสังคมให้คนรำลึกถึงอดีตที่มีความสงบสุข ให้คนที่ทิ้งนา ไร่ให้หันกลับมาประกอบอาชีพการทำงาน และเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน มีข้าวเก็บไว้กินเอง และยังสามารถนำไปจำหน่ายเพื่อนำมาหมุนเวียนซื้อสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันได้อีก และสามารถพึ่งตนเองได้

3.2.3 ด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

พิธีกรรมลาซังที่ถูกรื้อฟื้น เป็นกลไกสำคัญในการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยมีการแสดงออกทางด้านความคิด ภูมิปัญญาที่เคยมีในเรื่องการทำนา ถ่ายทอดโดยสอดแทรกคำสอนการดำรงวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ส่วน ด้านสิ่งแวดล้อม การรื้อฟื้นวิถีชีวิตการทำงานแบบดั้งเดิม ช่วยประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ โดยการใช้

แรงงานคนและแรงงานสัตว์ แทนการใช้เครื่องจักรกล ไม่ใช่สารเคมี เมื่อนาที่เคยเป็นนาร้างกลับมามีชีวิตชีวา เป็นนาข้าวที่เขียวขจี ส่งผลให้ระบบนิเวศน์ของชุมชนกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

4. หน้าที่ของความทรงจำทางสังคม

4.1 พิธีกรรมปลูกขวัญและกำลังใจ

ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นคนในชุมชนต้องการความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน พิธีกรรมลาซังจึงมีบทบาทในการปลูกขวัญและกำลังใจให้กับคนในชุมชน สนองความต้องการเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ เช่น ความสงบทางใจ ความกลมกลืนทางสังคม และการมีระบบสังคมที่ตอบสนองได้ โดยกระบวนการรวมตัวกันทำกิจกรรม อำนวยผลประโยชน์ให้แก่กันและกัน แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงในการดำรงชีวิตอยู่ของสังคมได้อย่างชัดเจน

4.2 เชื่อมความสัมพันธ์

ชาวบ้านได้เสียสละเวลาทำงาน กำลั้งทรัพย์และกำลั้งกายมาร่วมประกอบพิธีกรรมลาซัง ได้อนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมของชุมชน ได้ปลูกฝังค่านิยมที่ดีงามแก่ลูกหลานทำให้ลดความเห็นแก่ตัวได้ รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักเห็นใจกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกัน มีความอดทน สามารถเปลี่ยนความขัดแย้งกันให้เกิดความสามัคคีกัน เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทำให้เกิดความรักกันฉันพี่น้องและเป็นเครือญาติกัน มีความรัก สามัคคีกัน เกิดการเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและสังคมอื่น ๆ ทำให้สังคมมีความสุข

4.3 ฟื้นฟูวิถีชีวิตการทำนา

เมื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตการทำนา ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านอาหาร เกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร โดยเฉพาะข้าวที่เป็นอาหารหลักของคนในชุมชน และเมื่อระบบนิเวศน์มีความอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของส่วนรวม

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยพบว่า ความทรงจำทางสังคมเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซังในชุมชนตราดเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อ ในการดำเนินการในแต่ละขั้นตอนของพิธีกรรมลาซัง ซึ่งสอดคล้องและตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนตราดแทน ที่มีวิถีชีวิตผูกพันและพึ่งพาวิถีธรรมชาติเป็นหลัก ทั้งในเรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ รวมไปถึงการใช้ชีวิต เพราะคนในชุมชนมีความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและ การสั่งสมประสบการณ์ในการใช้ชีวิตซึ่งกลายเป็นพิธีกรรมลาซังตามความเชื่อต่อ ๆ กันมา ซึ่งสอดคล้องกับประสิทธิ์ รัตนมณี และชนิศร์ ชูเลื่อน (2551) ได้กล่าวว่า พิธีกรรมมีคุณค่าในแง่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เสริมสร้างขวัญและกำลังใจในการขนานให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ ดลบันดาลให้แปลงนาข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ และสอดคล้องกับ

งานวิจัยของ ขวัญหทัย จิตพิทักษ์ (2553) ได้กล่าวว่า วิธีการปฏิบัติของพิธีกรรมจะแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

ประเด็นความทรงจำทางสังคมเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซังหายไปจากชุมชนเตราะแก่น เนื่องด้วยวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่หลั่งไหลเข้ามาเบียดขับวัฒนธรรมดั้งเดิม มุ่งเน้นความเจริญทางวัตถุ การทำนาจึงมีรายได้ไม่เพียงพอกับความต้องการที่มุ่งเน้นการยกฐานะ เกิดนาร้าง พิธีกรรมลาซังจึงหายไป เพราะรูปแบบของการคัดเลือกความทรงจำ มักจะถูกทำให้เป็นรูปแบบที่ดำรงอยู่ภายใต้บริบทของวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ ความทรงจำเรื่องพิธีกรรมลาซังจึงเลือนหายไป ซึ่งสอดคล้องกับชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2551) ได้กล่าวว่า ความทรงจำที่แตกต่างขัดแย้งกับการดำรงอยู่ในปัจจุบัน ถูกจัดการความทรงจำด้วยการใช้เวลาเป็นเครื่องรักษาหรือจัดการให้หายไป

ประเด็นการรวบรวมความทรงจำพิธีกรรมลาซังกลับคืนมา เนื่องด้วยคนในชุมชนเกิดความกังวลต่อชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง จึงมีการรื้อฟื้นวิถีชีวิตการทำนา รื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังขึ้นมา เพื่อให้ทุกคนลุกขึ้นสู้ เรียกขวัญกำลังใจให้ต่อสู้กับความหวาดกลัวเพื่อเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวด ช่วยเยียวยาจิตใจ อยู่อย่างสงบสุข ดังนั้นชุมชนจึงมีการตัดสินใจคัดเลือกสิ่งที่จะทำการเก็บรวบรวม มีการเชื่อมต่อกับขบวนการของกลุ่มทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่และถูกเก็บรักษา มีการเชื่อมต่อของประสบการณ์เฉพาะ และการสร้างขึ้นมาใหม่จากจินตนาการในอดีตของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2549) ได้กล่าวว่า ความทรงจำทางสังคมทั่วไปได้ถูกทำให้เกือหนุนต่อความเป็นชาติ ภายใต้วาทกรรมของชาตินิยมรูปแบบใหม่ และอนุสรณ์สถาน พร้อมกับการถอดออกของประสบการณ์จากเหตุการณ์เฉพาะตัวที่เกี่ยวข้องพันกันและติดต่อกับปฏิบัติการในความทรงจำของผู้อื่น ความทรงจำเหล่านี้ มีความแตกต่างด้านการเก็บรักษาไว้โดยปฏิบัติการทางพิธีกรรม

จากผลการวิจัยพบว่า การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซังโดยชุมชนมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา ร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน มีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ คือ มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

ประเด็นมิติทางด้านเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งของชุมชนเตราะแก่นเกิดจากการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว โดยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ภายใต้ความทรงจำทางสังคมในอดีต ที่มีความสงบสุขตามวิถีชีวิตคนทำนา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รื้อฟื้นวิถีชีวิตชาวนากลับคืนมาอีกครั้ง ชุมชนมีศักยภาพของการจัดการระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับระบบการผลิตเพื่อการค้าความสามารถในการลดต้นทุนการผลิตในเรื่องการใช้เครื่องมือ หรือเครื่องทุ่นแรงในการผลิตความสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า การเพิ่มแหล่งรายได้ให้ความหลากหลาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอนุชาติ ยศปิ่นและคณะ (2547) ได้ศึกษาการพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรใน

ชุมชนและสร้างเครือข่ายให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้แผนชีวิตชุมชนโดยเน้นกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกัน

ประเด็นมิติทางด้านสังคม ด้วยระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนตระเถาะแก่นมีลักษณะเป็นครอบครัว ระบบเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก การกลับมาประกอบพิธีกรรมลาซังอีกครั้งทำให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ชุมชนมีความสามารถในการจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนให้สามารถร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ว่าจะปัญหานั้น จะเกิดจากสมาชิกภายในชุมชนหรือเกิดจากคนภายนอกชุมชน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงแรงเกาะเกี่ยวที่คนในชุมชนมีต่อกัน และสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการสร้างให้ชุมชนดำรงตนได้อย่างมั่นคง มีสันติสุข มีความสามัคคี อันเป็นรากฐานของความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ Tanabe & Keyes (2002) ได้กล่าวไว้ว่า ความทรงจำทางสังคม จะเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของสังคม ในการที่จะคัดเลือกสิ่งที่จะทำการเก็บรวบรวม จึงมีการเชื่อมต่อกับขบวนการของกลุ่มทางสังคม เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่และถูกเก็บรักษาโดยตัวมันเอง การเชื่อมต่อของประสบการณ์เฉพาะ และการสร้างขึ้นมาใหม่จากจินตนาการในอดีต

ประเด็นมิติทางด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การดำรงชีวิตของคนในชุมชนตระเถาะแก่นที่มีวิถีชีวิตผูกพันและพึ่งพากับธรรมชาติเป็นหลัก ทั้งในเรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ รวมไปถึงการใช้ชีวิต สอดคล้องกับงานวิจัยของรัชฎา คชแสงสันต์ และคณะ (2550) ได้ศึกษา ความเชื่อ พิธีกรรม ทั้งในเรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ การใช้ชีวิต รวมทั้งด้านครอบครัวที่มีความผูกพันมีความเอื้ออาทรต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลเห็นอกเห็นใจกัน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสายใยแห่งความรัก

ประเด็นหน้าที่ของความทรงจำทางสังคมเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซัง รื้อฟื้นวิถีชีวิตการทำงาน ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านอาหาร เกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร ปลูกขวัญและกำลังใจให้กับคนในชุมชน เพราะกระบวนการรวมตัวกันทำกิจกรรม อำนวยผลประโยชน์ให้แก่กันและกัน แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงในการดำรงชีวิตอยู่ของสังคมได้อย่างชัดเจน มีการเชื่อมความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทำให้เกิดความรักกันฉันพี่น้องและเป็นเครือญาติกัน เกิดการเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและสังคมอื่น ๆ ทำให้สังคมมีความสงบสุข สอดคล้องกับงานวิจัยของอนุชาติ ยศปิ่น และคณะ (2547) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชนและสร้างเครือข่ายให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เน้นกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกัน

ชุมชนตระเถาะแก่นได้นำพิธีกรรมลาซังกลับคืนมา รื้อฟื้นวิถีชีวิตการทำงาน ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่ในพื้นที่ได้อย่างสงบสุขท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้ความทรงจำทางสังคมของคนในชุมชนมาสร้างความเข้มแข็ง เพราะการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชน มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนา

เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ถือเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนที่ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมกระบวนการสร้างความเข้มแข็งที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณี พิธีกรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะพิธีกรรมลาซังให้นำกลับมาใช้เพื่อทำหน้าที่รวมกลุ่มชุมชน ให้ชุมชนหันมารื้อฟื้นอาชีพการทำนาเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

2. ชุมชนควรมีการจัดทำองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งที่เกิดจากประเพณี พิธีกรรมท้องถิ่น เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ให้แก่ชุมชนอื่นต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมในปัจจุบันที่มีความสัมพันธ์กับการประกอบพิธีกรรมของคนในชุมชน

2. ควรศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่เกิดจากการประกอบพิธีกรรมลาซังในอนาคต

บรรณานุกรม

- ขวัญหทัย จิตพิทักษ์. (2551). *ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, สงขลา.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2551). *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. (2544). *การพัฒนาพลังสร้างสรรค์ขององค์กร*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ประสิทธิ์ รัตนมณี และชนิดร์ ชูเลื่อน. (2551). *ประเพณีลาซัง – แต่งงานโต๊ะชุมพุก ตำบลควนอำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี*. ปัตตานี: สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- พรศักดิ์ พรหมแก้ว. (2544). *ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีกับบทบาททางสังคมของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้*. กรุงเทพฯ: งานวิจัยวัฒนธรรม ส่วนวิจัยและพัฒนา สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- พระยาอนุমানราชชน (ยง เสถียรโกเศศ). (2515). *วัฒนธรรมเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: กรมศาสนา.
- พิชามญชุ์ จิระกาญจน์. (2555). *วิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยพุทธท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในเขตพื้นที่ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.
- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2545). *ภาวะผู้นำของไทยในอนาคต*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- รัชการย์ วิชชุรังศรี. (2544). *การศึกษาแนวคิดและตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษาชุมชน บ้านนาหว้า ตำบลนาหว้า อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา*. กรุงเทพฯ: งานวิจัยวัฒนธรรม ส่วนวิจัยและพัฒนา สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- รัชฎา คชแสงสันต์ และคณะ. (2550). *จิตวิญญาณแห่งชุมชนเขา : ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนรายรอบอุทยานแห่งชาติน้ำตกโยง กรณีศึกษา อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช*. กรุงเทพฯ: งานวิจัยวัฒนธรรม ส่วนวิจัยและพัฒนา สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ศุภการ สิริไพศาล และอภิเชษฐ กาญจนดิฐ. (2550). *พิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา*. กรุงเทพฯ: งานวิจัยวัฒนธรรม ส่วนวิจัยและพัฒนา สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (2549). *ประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก*. กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.
- สมบัติ จันทร์วงศ์. (2549). *กระบวนการจัดการกับความจริง: การศึกษามิติและพลวัตของความเปลี่ยนแปลงของ “ความจริง” ในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: คปไฟ.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สมบูรณ์ ธรรมลังกา. (2556). *รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ในจังหวัดเชียงราย*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา การศึกษาและการพัฒนาสังคม คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, เชียงราย.
- สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา - มานุษยวิทยา. (2526). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สาวิณี รอดสิน. (2554). *ชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชนบ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.
- สุภารัตน์ นิมนวล. (2555). *การสืบสานพิธีกรรมไหว้ผีตายบ้านคลองจิก ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.
- อนุชาติ ยศปิ่น และคณะ. (2547). *การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในพื้นที่ตำบลทุ่งกว่า อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง*. ลำปาง: การวิจัยและพัฒนาศักยภาพและโอกาสของคนจน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน มหาวิทยาลัยลำปาง.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2542). *การวิจัยในมิติวัฒนธรรม*. เชียงใหม่: คณะอนุกรรมการวิจัย วัฒนธรรมภาคเหนือและสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุทัย หิรัญโต. (2524). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.
- อุไรวรรณ ธนสถิต. (2540). *ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน : กรณีศึกษาบ้านพุดาจาน จังหวัดสระบุรี*. กรุงเทพฯ: กลุ่มการวิจัยสนองโครงการ พระราชดำริ สาขาวิชาการศึกษาทั่วไป คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.
- Tanabe, Shigeru & Keyes, Charles F. (2002). *Cultural crisis and social memory modernity and identity in Thailand and Laos*. Canada: Routledge Curzon.

บุคลากรกรม

- กฤษณา อยู่สุข. (2558, 20 เมษายน). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- กลีบ แดงแจ๋ย. (2557, 30 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- จิตต์ แดงพุด. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- จีระ จันท์แดง. (2558, 25 เมษายน). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ฉัตรพล เงินราษฎร์. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ชนิดา พรหมเต็ม. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ชาตรี จุลเรือง. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- เชื้อ แมนย่า. (2558, 20 เมษายน). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ดาร์ฎณี ศักดิ์เจริญ ณ นครพนม. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ทิพย์ แดงประดับ. (2558, 20 เมษายน). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- บุญแก้ว ชูศรี. (2558, 20 เมษายน). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- บุญแก้ว พรรครักษ์. (2558, 20 เมษายน). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- บุญศรี แก้วเรือง. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ประดิษฐ์ แดงวิไล. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ประเทือง แดงวิไล. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ประเพ็ญ คงสีพุทธ. (2558, 20 เมษายน). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ผล มณีโชติ. (2558, 20 เมษายน). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

บุคลากรกรม (ต่อ)

- ผิน จุฬราช. (2557, 19 กุมภาพันธ์). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- พรศิริ สุขเลี้ยง. (2558, 15 พฤษภาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- พร้อม จินเตียง. (2558, 15 พฤษภาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- เพชร ทศแก้ว. (2558, 15 พฤษภาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ยุพิน แดงวิไล. (2558, 15 พฤษภาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ยุพิน มณีโรจน์. (2558, 15 พฤษภาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- วิรัช แดงประดับ. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- สามารถ ต่างใจ. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- สุณี ไกรดำ. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- สุนีย์ ยกสกุล. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- สุวัฒน์ ช่างสอน. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- เสริม ศรีโชติช่วง. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- อังคณา หะยีปือราเฮง. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

ภาคผนวก
บทความที่นำเสนอในที่ประชุมวิชาการและตีพิมพ์ในวารสาร

ลาซัง : ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนเตราะแก่น ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้

1. นุชนาถ นวลใย, นักศึกษาปริญญาโท สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, E-mail: Darimon_09@hotmail.com
2. เก็ดถวา บุญปรากฏ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, E-mail: kettawa@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมลาซังท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ โดยศึกษาพื้นที่ชุมชนเตราะแก่น ซึ่งเป็นชุมชนพุทธท่ามกลางชุมชนมุสลิม ใช้วิธีวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา สัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูล 12 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกหมวดหมู่ ตีความ สร้างข้อสรุป และนำเสนอด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมลาซังก็เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวราวเดือนห้า หรือเดือนหก จุดประสงค์ของการทำพิธีนี้ คือ ขอบคุณเจ้าแม่โพสพ หรือพระเจ้าที่บันดาลให้พืชผลอุดมสมบูรณ์และเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงหลังเก็บเกี่ยว ต่อมาวัฒนธรรมสมัยใหม่หลังไหลเข้ามาเปิดขั้ววัฒนธรรมดั้งเดิมให้มีความอ่อนแอลง การประกอบพิธีกรรมลาซังจึงเริ่มเลือนหายไป ในปี พ.ศ. 2550 กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเตราะแก่นได้นำพิธีกรรมลาซังกลับคืนมาใช้ในชุมชน เพื่อให้คนชุมชนมีการรวมกลุ่มกัน ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ รื้อฟื้นวิถีชีวิตชาวนา และเป็นกิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

คำสำคัญ : ความเชื่อ, พิธีกรรมลาซัง, สถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้

บทนำ

คนไทยมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับอาชีพทำนามาช้านาน สังคมไทยจึงมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำนาอยู่มากมายแม้กระทั่งที่เป็นราชประเพณี ดังเช่นพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประเพณีนี้มีพิธีกรรม 2 พิธีที่กระทำร่วมกัน คือ พิธีพืชมงคล กับพิธีแรกนาขวัญ พิธีพืชมงคลเป็นพิธีทำขวัญเมล็ดพืชพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ข้าวเปลือกเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวฟ่าง ข้าวโพด ถั่ว งา เผือก มัน ฯลฯ มีจุดมุ่งหมายที่จะให้เมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ ปราศจากโรคภัยและให้ผลอุดมสมบูรณ์ ส่วนพิธีแรกนาขวัญ เป็นพิธีเริ่มต้นการไถนา โดยการหว่านเมล็ดข้าว มีจุดมุ่งหมายเพื่อบอกว่าบัดนี้ฤดูการทำนา

มาถึงแล้ว ด้วยเหตุนี้ทางราชการจึงจัดให้มีพระราชพิธีพืชมงคลจรตพระนังคัลแรกนาขวัญขึ้น โดยกำหนดในเดือนพฤษภาคมของทุกปี (ขวัญหทัย จิตพิทักษ์, 2551, น.4)

ภาคใต้เป็นภาคหนึ่งของประเทศไทยที่ผู้คนมีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การทำนาของชาวภาคใต้มีการสืบทอดกันมาแต่อดีต ต้องอาศัยแรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก เป็นการทำให้ยังชีพมากกว่าเพื่อการค้า วิธีการทำนา เครื่องมือที่ใช้ ตลอดจนความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำนามีมากเช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย เพียงแต่ประเพณีบางอย่างอาจจะแตกต่างกันไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น การประกอบอาชีพทำนาในภาคใต้ มีอยู่มากทางภาคใต้ฝั่งตะวันออกเนื่องจากพื้นที่ทางฝั่งนี้มีลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม ซึ่งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็มีการทำนาในพื้นที่อำเภอปะนาเระ มายอ สายบุรี ไม้แก่น เป็นต้น การทำนาส่วนใหญ่อยู่ในวิถีแบบพอเพียงจะเป็นการทำนาหยาบ หรือนาปีอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก นาหยาบหรือนาปี คือการทำนาที่ต้องอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติตามฤดูกาลเป็นหลัก โดยทั่วไปจะเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน หากปีใดฝนมาเร็วก็จะเริ่มทำนาเร็ว หากปีใดฝนแล้ง ก็จะทำให้ไม่สามารถทำนาได้ หรือทำได้แต่ นาแห้ง หรือนาม่าน เสียหายไม่ได้ข้าว หรือหากปีใด น้ำมากเกินไป นาล่ม ข้าวก็จะเสียหาย หรือไม่ได้เก็บเกี่ยว ชะตาชีวิตของชาวนา จึงขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำฝน พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกกับนาปี วิถีความเป็นอยู่ของเกษตรกร โดยเฉพาะชาวนาในภาคใต้ หลังจากการทำนา อาศัยความขยัน ผู้หญิงจะปลูกผักพื้นบ้านไว้กิน ไว้ขายภายในชุมชน ผู้ชายจะขึ้นคาน้ำตาลเคี้ยวน้ำผึ้ง ไว้กิน ไว้ใช้ เหลือนำไปขายเป็นรายได้ของครอบครัว หรือเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย เพื่อเป็นรายได้ หรือใช้แรงงาน ทั้งยังได้มูลเอาไปใช้เป็นปุ๋ยในการทำนา ปลูกผักสวนครัว บางคนหลังเสร็จฤดูกาลทำนาก็ออกทะเลหากุ้ง หาปลา (ขวัญหทัย จิตพิทักษ์, 2551, น.4)

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน แต่ทุกวันนี้ภูมิปัญญาต่าง ๆ ได้เริ่มลดเลือนหายไป อาจจะเป็นเพราะคนไทยในทุกวันนี้ได้มองข้ามอาชีพชาวนาและหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน แต่ก็ยังมีประเพณีบางอย่างที่ยังคงหลงเหลือและปฏิบัติกันมาจนถึงทุกวันนี้ เช่น ภาคกลางมีประเพณีแห่นางแมวขอฝน ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว ประเพณีทำบุญลาน ประเพณีทำขวัญข้าวหรือทำขวัญแม่โพสพ ภาคอีสานก็มีประเพณีแห่นางแมวขอฝนเช่นเดียวกับภาคกลาง ประเพณีโยนครกโยนสาก ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีทำบุญข้าวสาก ประเพณีบุญข้าวจี ส่วนภาคเหนือก็มีพิธีแยกนา พิธีทำขวัญต้นข้าว ประเพณีสู่ขวัญควาย ภาคใต้เองก็มีประเพณีสวดนา ประเพณีแรกปักดำ เป็นต้น คนไทยเชื่อว่าต้นข้าวมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า “แม่โพสพ” สถิตอยู่ ซึ่งแม่โพสพจะช่วยดูแลให้ต้นข้าวออกรวง แข็งแรง มีเมล็ดมาก ชาวนาจึงเคารพกราบไหว้พระแม่โพสพ แสดงให้เห็นว่าคนไทยเรามีความผูกพันกับอาชีพชาวนามาเนิ่นนานแล้ว (ประสิทธิ์ รัตนมณี และชวินทร์ ชูเลื่อน, 2551, น.1)

ชุมชนตราระแก่น เป็นชุมชนหนึ่งของภาคใต้ ซึ่งอยู่ในตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี และมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับการเกษตร ในพื้นที่สองข้างทางถนนที่เขียวข่มไปด้วยทุ่งนา บ้างก็เป็นสวนมะพร้าว สวนยาง สวนผลไม้ ผสมกันไป ผู้คนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนไทยพุทธ มีการทำนา ทำให้วิถีชีวิตมีความผูกพันกับวิถีข้าวที่ช่วยเสริมสร้างปรัชญาในการสอนบุตรหลานให้รู้บุญคุณข้าว บน

พื้นฐานความเชื่อเรื่องแม่โพสพ ความเหน็ดเหนื่อยจากการทำนา การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ จึงเกิดปรัชญาการสร้างความสมดุลการใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติ เป็นป้อมกอดพิธีกรรมประจำถิ่นขึ้นมาหลายอย่าง เช่น พิธีแรกเก็บ สวดท่องข้าว สระหัววัว เป็นต้น ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่แสดงการเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกอบอยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำนา นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมอื่น ๆ เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี วิญญาณ เช่น พิธีการไหว้ทาง ไหว้ภูมิเจ้าที่นา ภูมิเจ้าที่บ้าน ดังนั้น การเคารพต่อธรรมชาติ ความเชื่อในเรื่องผี วิญญาณ และการนับถือศาสนา กลายเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ประจำถิ่นของกลุ่มชนบริเวณนี้ ซึ่งพิธีกรรมสุดท้ายของการทำนา คือ พิธีกรรมลาซัง ที่สืบทอดมาร้อยปี คำว่า ลาซัง โดยความหมาย คือ การอำลาซังข้าวที่จะถูกไถกลบในการทำนาปีต่อไป ชาวบ้านเก็บข้าวเสร็จแล้วจะจุดไฟเผาทุ่ง จึงต้องมาขอขมาต่อแม่โพสพซึ่งเป็นพิธีกรรมสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำนาซึ่งได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา เพื่อสื่อความหมาย 2 ประเด็น คือ การทำขวัญข้าวและการแสดงความกตัญญูทดแทน ต่อตอบแทนคุณต่อแม่โพสพ (ประสิทธิ์ รัตนมณี และชนิศร์ ชูเลื่อน, 2551, น.60)

ในช่วงปีพ.ศ. 2547 เริ่มเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นในปี 2549 (พิชามญญ์ จิระกาญจน์, 2555, น.2) ทำให้คนในชุมชนที่เคยมีอาชีพทำนาแต่ต้องเดินทางไปทำงานในตัวเมืองปัตตานี ซึ่งต้องเดินทางไปกลับทุกวัน บางคนก็ประสบกับเหตุการณ์ความไม่สงบด้วยตัวเอง ทำให้คนในชุมชนเริ่มหวาดกลัว กังวลต่อชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง ทำให้กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ซึ่งมีวิถีชีวิตอยู่กับการทำนาที่เคยประกอบพิธีกรรมลาซังได้พูดคุยร่วมกันว่าควรที่จะนำพิธีลาซังกลับคืนมา และรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังขึ้นมาเพื่อให้ทุกคนลุกขึ้นสู้เรียกขวัญกำลังใจให้ต่อสู้กับความหวาดกลัว ในปี พ.ศ. 2550 กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเตราะแก่นจึงได้นำพิธีกรรมลาซังกลับคืนมาใช้ในชุมชน เพื่อให้คนชุมชนมีการรวมกลุ่มกัน ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ รื้อฟื้นวิถีชีวิตชาวนา พิธีกรรมลาซังจึงเป็นกิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

จากปรากฏการณ์ข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมลาซังของชุมชนเตราะแก่น ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ภายใต้บริบทเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นรายวัน การจัดการกับความเป็นอยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้น เพื่อเป็นแนวทางรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังกลับคืนมาในพื้นที่ชุมชนอื่น อันจะทำให้ชุมชนอื่นกลับมาใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุขสืบไป

คำถามการวิจัย

ความเชื่อและพิธีกรรมลาซัง มีนัยยะสำคัญต่อชาวบ้านในชุมชนตระแกัน ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมลาซัง ที่มีนัยยะสำคัญต่อชาวบ้านชุมชนตระแกัน ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

สำหรับการศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยใช้แนวคิดความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมมาใช้ในการวิเคราะห์

แนวคิดความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม สุภรณ์ นิมนวล (2555) ได้กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อตอบสนองความเชื่อ แล้วถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนต่อคนรุ่นต่อ ๆ ไปและผลของความเชื่อที่มนุษย์เรียนรู้จากประสบการณ์จากผู้อื่นประกอบกับความเชื่อของตนเอง ทำให้การประกอบพิธีกรรมพิสดารขึ้นตามลำดับ ซึ่งช่วยให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น พิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ หรือสืบต่อกันโดยไร้เหตุผล แต่พิธีกรรมความเชื่อทั้งหลายที่เกิดขึ้น และดำรงอยู่นั้น ย่อมต้องตอบสนองและสอดคล้องต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มคน ชุมชน สังคม ของผู้มีพิธีกรรมความเชื่อร่วมกัน ซึ่งส่วนใหญ่พิธีกรรมต่าง ๆ จะเป็นพิธีกรรมความเชื่อที่มาจากฐานทรัพยากรในท้องถิ่นที่ชุมชนใช้ร่วมกันแทบทั้งสิ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ รัชฎา คชแสงสันต์ และคณะ (2550) ได้ศึกษา ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันและพึ่งพากับธรรมชาติเป็นหลัก ทั้งในเรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ รวมไปถึงการใช้ชีวิต โดยชุมชนมีความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและการสั่งสมประสบการณ์ในการใช้ชีวิตซึ่งกลายเป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่จะสามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไปได้

จากแนวคิดความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ผู้วิจัยนำมาอธิบายถึงพฤติกรรม วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชน เพื่อตอบสนองความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมลาซัง มีพื้นที่ที่สร้างความหมายให้ชุมชนผ่านพิธีกรรมลาซังที่จัดขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมลาซัง ที่มี นัยยะสำคัญต่อชาวบ้านในพื้นที่บ้านตระแกัน ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกต

แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม มีผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมพิธีกรรมลาซัง มาเป็นเวลานานตลอดฤดูกาลเก็บเกี่ยว จำนวน 12 ราย ได้แก่ ผู้ประกอบพิธีกรรม (ครูหมอ) ผู้ดำเนินรายการ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน (กลุ่มคนเฒ่าคนแก่) ชาวบ้านผู้ร่วมประกอบพิธีกรรม ร่วมกับการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะมีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการนำข้อมูลมาจำแนกหมวดหมู่ ดีความ สร้างข้อสรุป และนำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. บริบทพื้นที่ชุมชนตระแค้น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

ภาพที่ 1 แผนที่อำเภอสายบุรี และภาพที่ 2 บริเวณทุ่งนาในชุมชนตระแค้น
ที่มา : ที่ว่าการอำเภอสายบุรี, 2557

พื้นที่ตำบลแป้น เป็นตำบลหนึ่งในอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี “ชาวบ้านในตำบลแป้น นับถืออิสลามและพุทธ คนในหมู่ 1, 2, 3 และ 4 ทุกคนนับถือศาสนาอิสลาม ในหมู่ 5 และหมู่ 6 นับถือพุทธ ส่วนหมู่ 7 กับ 8 มีทั้งพุทธและอิสลาม มีการผสมผสานวัฒนธรรมอยู่ร่วมกัน ตระกูลใหญ่คนตำบลนี้ มี หะยีปือราเฮง ตาเห สาแม แดงวิไล เงินราชฎร์และแดงเงิน แล้วยังอื่น ๆ อีกมากมาย ที่พบบ่อยนะ” (อังคณา หะยีปือราเฮง, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

“วิถีชีวิตของคนตระแค้น ส่วนใหญ่บรรพบุรุษเข้ามาตั้งรกรากโดยการบุกเบิกครอบครองที่ดิน สืบทอดมาถึงรุ่นลูก รุ่นหลาน ส่วนใหญ่อยู่แบบครอบครัวเดียว บ้านเรือนก็อยู่สองข้างทางถนน แล้วยังอยู่ในสวนยางพารา ลักษณะบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ผสมปูนซีเมนต์” (ฉัตรพล เงินราชฎร์, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

จากการสังเกตผู้วิจัยเห็นว่า ลักษณะภูมิประเทศมีภูเขากั้นระหว่างตำบลแป้นกับตำบลทุ่งคล้า อำเภอสายบุรี ผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชนมีการประกอบอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ ทำสวน

ยางพารา และทำสวนมะพร้าว สวนผลไม้ โดยสังเกตได้จากสองข้างถนนที่ใช้สัญจรไป-มาภายในหมู่บ้าน ที่เป็นพื้นที่นาข้าว บ้างก็เป็นสวนยางพาราที่ผ่านการตัดมาแล้วหลายปี

“คนในเตราะแก่นนับถือศาสนาพุทธ 100 % (จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี ๒๕๕๗) ในการทำกิจกรรมทางศาสนา ก็ทำที่วัดโบกขรณี และวัดจุฬามณี (เจ้าอาวาสดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอ) หรือว่าวัดแป้น การทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีในชุมชนได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานรัฐที่เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาชุมชน หรือหน่วยงานอื่นนะ เห็นได้จากคนส่วนใหญ่ในชุมชนเดินทางมาร่วมกิจกรรมพร้อมเพรียงกัน ให้ความสำคัญกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงยึดอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่และเลี้ยงสัตว์” (ดารุณี ศักดิ์เจริญ ณ นครพนม, สัมภาษณ์ วันที่ 12 มี.ค. 57)

“ด้วยความที่เป็นหมู่บ้านคนพุทธ ถึงจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตพระพุทธศาสนาแต่ก็ยังเป็นพื้นที่เฝ้าระวัง เรายังมีชุด ชรบ. (ชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน) ไม่ว่าจะเป็นการเฝ้าเวรยาม จัดชุดคุ้มครองหมู่บ้าน (ชคบ.) การฝึกปฏิบัติภาคสนาม เป็นสิ่งสำคัญที่ชาวบ้านร่วมมือร่วมใจกัน การใช้ชีวิตของชาวบ้านในชุมชนอาจจะไม่คึกคัก ไปไหนมาไหนก็ต้องระแวงระวังภัยอันตรายที่ไม่สามารถคาดเดาได้” (ประดิษฐ์ แดงวิไล, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

จากการพูดคุยกับคนในชุมชนที่ยังคงดำรงชีวิตโดยไม่คิดจะย้ายไปอยู่ที่อื่น บอกว่า “เราไม่รู้จะย้ายไปไหน เพราะบ้านเราอยู่ที่นี่ บรรพบุรุษเราเป็นคนที่นี่ เราขอตายที่นี่ แต่สำหรับรุ่นลูก และรุ่นหลานนั้น อยากให้เขามีการศึกษาและย้ายไปอยู่นอกพื้นที่เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดเหตุการณความไม่สงบจะหมดไปเมื่อไหร่” (ผิน จุฬราช, สัมภาษณ์วันที่ 19 ก.พ. 57) คนในชุมชนบางคนยอมรับว่าเคยมีความคิดที่จะขายไร่นาเพื่อไปหาซื้อที่ดินนอกพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ก็ยังเป็นเพียงความคิดเพียงเสี้ยวเวลาหนึ่งเท่านั้น เพราะเมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าการไปเริ่มต้นใหม่ในพื้นที่ใหม่ สังคมใหม่ ไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไหน และไม่รู้ว่าจะไปทำมาหากินอย่างไร และถ้าตัดสินใจย้ายไปคนในครอบครัวที่เป็นคนแก่คนเฒ่าก็ยังยืนยันที่จะอยู่ที่เดิม เพราะเห็นว่าเป็นที่ที่อยู่แล้วมีความสุขที่สุดแล้ว

2. ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซังนัยยะสำคัญต่อชาวบ้าน

พิธีกรรมลาซังเป็นพิธีกรรมที่แสดงการเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกับอยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำนา ซึ่งมีการสืบทอดมาร้อยปี คำว่า ลาซัง โดยนัยยะสำคัญที่มีต่อชาวบ้านในชุมชน คือ การอำลาซังข้าวที่จะถูกไถกลบในการทำนาปีต่อไป ชาวบ้านเก็บข้าวเสร็จแล้วจะจุดไฟเผาทุ่ง จึงต้องมาขอขมาต่อแม่โพสพซึ่งเป็นพิธีกรรมสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำนาซึ่งได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา และเพื่อสื่อความหมาย 2 ประเด็น คือการทำขวัญข้าวและการแสดงความกตัญญูตเวที ตอบแทนคุณต่อแม่โพสพ “เป็นการขอบคุณพระแม่โพสพหรือว่าผู้เป็นเจ้าของที่ เจ้าทาง คือว่า เชื่อว่าถ้าจัดทำพิธีนี้แล้วจะช่วยทำให้ข้าวในนาขึ้น งอกงามดี ออกมาก ในการทำนาปีต่อไป แล้วก็เพื่อความสนุกสนาน รื่นเริงหลังเก็บข้าวเสร็จ” (เสริม ศรีโชติช่วง, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57) พิธีกรรมจะทำกันราวเดือน 5 หรือเดือน 6 “พิธีนี้จะทำในวันจันทร์ เดือน 6 ของทุกปี จะเป็นวัน

ข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ แล้วก็ต้องเป็นวันคี่ เช่น วัน 1 ค่ำ 3 ค่ำ หรือ 5 ค่ำ เป็นต้น หรือว่าจะเป็นวัน
ไหนแล้วแต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะตกลงกัน” (ชาติตรี จุลเรือง, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

ภาพที่ 3 การนำซังข้าวของทุกคนมามัดรวมกัน และภาพที่ 4 การทำหุ่นฟาง
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 18 พฤษภาคม 2557

ส่วนการนำซังข้าวที่เก็บมาจากนาแปลงสุดท้าย คนละ 2-3 ตัน นำมามัดรวมเข้า
ด้วยกัน โดยแบ่งเป็น 2 กอง ช่วยกันมัดทำเป็นหุ่นคน ให้มีหัว คอ ลำตัว แขน ขา ตัวหนึ่งทำเป็นผู้หญิง
อีกตัวหนึ่งทำเป็นผู้ชาย แต่งตัวให้อย่างสวยงาม “สมมุติชื่อหุ่นฝ่ายชายว่าซุ่มพุก หุ่นฝ่ายหญิงว่าสุนทรี
ชื่อนี้มีมาแต่โบราณ นับถือว่าเป็นผีเชื่อ เชื่อสายบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ทวด คนที่ดลบันดาลให้ข้าว
มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีศัตรูพืช ออกผลดี” (บุญศรี แก้วเรือง, สัมภาษณ์วันที่ 12 มี.ค. 57)

3. พิธีกรรมลาซังในชุมชนเตราะแก่น

ชุมชนเตราะแก่น ผู้คนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับการเกษตร ในพื้นที่สองข้างทางถนนที่
เขียวชอุ่มไปด้วยทุ่งนา ทำให้วิถีชีวิตมีความผูกพันกับวิถีข้าวที่ช่วยเสริมสร้างปรัชญาในการสอนบุตร
หลานให้รู้บุญคุณข้าว บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องแม่โพสพ ซึ่งพิธีกรรมลงซังคือ พิธีกรรมการอำลาซัง
ข้าวที่จะถูกไถกลบในการทำนาปีต่อไป ชาวบ้านเก็บข้าวเสร็จแล้วจะจุดไฟเผาทุ่ง จึงต้องมาขอขมาต่อ
แม่โพสพซึ่งเป็นพิธีกรรมสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำนา เพื่อสื่อความหมาย 2 ประเด็น คือการทำ
ขวัญข้าวและการแสดงความกตัญญูทวดเวทิต์ ตอบแทนคุณต่อแม่โพสพ ซึ่งมีกระบวนการในการ
ประกอบพิธีกรรมลาซัง ดังต่อไปนี้

2.1 การกำหนดวัน การประชุมของคนเฒ่า คนแก่ในการจัดงาน

ก่อนจะจัดพิธีกรรมลาซังในแต่ละปี คนเฒ่า คนแก่ และผู้นำชุมชน จะมีการ
ประชุมเพื่อกำหนดวันที่จะจัดพิธีกรรม “ปีนี้เราจะจัดงานกันวันไหน ดูท่าว่าจะต้องจัดวันแรม 6 ค่ำ
เดือน 6 นี้ ตรงกับวันที่ 19 พฤษภาคมนี้แหละ” (สุวัฒน์ ช่างสอน, สัมภาษณ์วันที่ 4 มี.ค. 57) เมื่อคนเฒ่า
คนแก่ และผู้นำชุมชนหารือและกำหนดวันจัดพิธี แล้วยังมีการกำหนดขั้นตอนการดำเนินพิธีกรรม นัด

หมายเพื่อเตรียมอุปกรณ์ เตรียมพิธีกรรม และการประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนทราบเพื่อร่วมกิจกรรมด้วย

2.2 การเตรียมพิธี

“การทำพิธีนั้น ต้องเตรียมหลายอย่าง แต่หลายคนก็พอรู้ว่าเป็นแบบไหน” (สุนีย์ ยกสกุล, สัมภาษณ์วันที่ 4 มี.ค. 57) จากการสัมภาษณ์ผู้ร่วมพิธีลาซังในชุมชนเตราะแก่น จะประกอบไปด้วย ประธานพิธี คือกำนันตำบลแป้น ซึ่งเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ผู้ประกอบพิธีกรรม เป็นหน้าที่ของครูหมอและปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้อาวุโสในชุมชนเตราะแก่นที่มีความเชี่ยวชาญด้านการประกอบพิธีกรรม บันดาลให้พิธีดำเนินไปได้ ผู้ที่มาร่วมในพิธี ก็จะมีคนในชุมชนเตราะแก่น และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแป้น ปลัดอำเภอ ทิมปฏิบัติการระดับตำบลที่ประกอบด้วยส่วนราชการต่าง ๆ มาร่วมพิธี ส่วนสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม จะใช้วัดโบกขรณีเป็นสถานที่ในการจัดทำหุ่นฟางรูปชายหญิงและเป็นสถานที่ในการสมโภชน์หุ่นฟางในวันอาทิตย์ที่ 18 พฤษภาคม 2557 ส่วนในวันทำพิธีกรรมจะใช้ศาลากลางทุ่งนาในการประกอบพิธี

ภาพที่ 5 หุ่นฟางที่เตรียมประกอบพิธี และภาพที่ 6 ศาลากลางทุ่งนา สถานที่ประกอบพิธี

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 18 พฤษภาคม 2557

เมื่อถึงวันประกอบพิธีกรรม คือวันแรม 6 ค่ำ เดือน 6 ตรงกับวันจันทร์ที่ 19 พฤษภาคม 2557 ก็จะมีการนำอุปกรณ์ในการทำพิธีกรรม ซึ่งจะประกอบด้วย หุ่นฟางชายและหญิง เครื่องสังเวท ขันหมาก และการจัดขบวนแห่ขันหมาก

ภาพที่ 7 เครื่องสังเวย และภาพที่ 8 ขบวนแห่ขันหมาก
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

2.3 วันประกอบพิธีกรรม

ในวันประกอบพิธี คือวันแรม 6 ค่ำ เดือน 6 ตรงกับวันจันทร์ที่ 19 พฤษภาคม 2557 “เราจะตื่นแต่เช้า ไปเตรียมที่เตรียมทางที่จะทำพิธี ส่วนผู้หญิงเขาก็แต่งตัวสวย ทำผม นุ่งผ้าไหมสวย ๆ ร่วมขบวนแห่ขันหมากฝ่ายเจ้าบ่าว คนเฒ่าคนแก่ก็ไปรออยู่ศาลากลางทุ่งนา เพราะอยู่ฝ่ายเจ้าสาว” (ประเทือง แดงวิไล, สัมภาษณ์วันที่ 4 มี.ค. 57) การประกอบพิธีกรรมลาซังในชุมชนเตราะแก่น จะมีการแบ่งเป็นฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาว หุ่นฟางที่ทำเป็นหุ่นเจ้าบ่าว และหุ่นเจ้าสาว จะถูกแยกออกจากกัน หุ่นเจ้าสาวจะถูกนำไปรอที่ศาลากลางทุ่งนา ซึ่งเป็นสถานที่จัดพิธี ส่วนหุ่นเจ้าบ่าวจะถูกนำมาจัดขบวนแห่เหมือนกับการทำพิธีแต่งงานทุกประการ เมื่อถึงฤกษ์ยามดีผู้เฒ่า ผู้แก่ในชุมชน ก็จะมายกขันหมากให้กับผู้ถือขันหมาก ซึ่งจำนวน 11 คน (ขึ้นอยู่กับจำนวนขันหมากที่เตรียมไว้) จากการสังเกตเห็นว่า นอกจากผู้ถือขันหมากแล้ว ยังมีผู้ที่ถือต้นกล้วย ต้นอ้อย และมิกลอง ทับ ฉาบ บรรเลงตลอดเส้นทางขบวนแห่ เมื่อขบวนแห่เดินทางไปถึง ณ จุดประกอบพิธีกรรม จะมีการกั้นประตูเงินประตูทองเจ้าบ่าวตามประเพณี และผู้ชายจะอุ้มหุ่นฟางเจ้าบ่าวไปตั้งเคียงคู่กับเจ้าสาว ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวจะโปรยข้าวตอกดอกไม้ต้อนรับขบวนแห่ขันหมาก บนศาลาจะประกอบไปด้วยหุ่นฟางชายและหญิงตั้งคู่กัน เครื่องสังเวยที่แต่ละครัวเรือนนำมา เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวเหนียวห่อต้ม ไข่ต้มกับข้าว ฐูป เทียน เป็นต้น หลังจากนั้นครุหมอมจะกล่าวคำบวงสรวงแต่งงานให้แก่หุ่นฟาง “สอนให้รู้บุญคุณของพระแม่โพสพ บุญคุณบรรพบุรุษ ที่ทำนามีข้าวให้พวกเรากิน เมื่อแต่งงานให้หุ่นฟางแล้วก็นำเครื่องสังเวยที่แต่ละครัวเอามา หยิบอย่างละชนิดใส่กระตังไปวางในแปลงนา และนำไปไหว้เจ้าที่เจ้าเรือนที่บ้านกัน” (สุณี ไกรดำ, สัมภาษณ์วันที่ 4 มี.ค. 57) หลังจากนั้นก็นำหุ่นฟางทั้งคู่ไปไว้กลางทุ่งนา แล้วแหวกท้องของหุ่นฟาง ผู้ร่วมพิธีก็จะนำเครื่องสังเวยใส่ในท้องของหุ่นฟาง ถือว่าหุ่น

ฟางได้รับประทานแล้ว ส่วนเครื่องสังเวยที่เหลือ ผู้ร่วมพิธีจะนำไปไหว้เจ้าที่ เจ้าเรือนที่บ้านต่อไป ถือเป็นอันเสร็จพิธี

ภาพที่ 9 การทำพิธีบวงสรวง และภาพที่ 10 แหวกท้องทุ่งฟางใส่เครื่องสังเวย
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 19 พฤษภาคม 2557

อภิปรายผล

บริบทพื้นที่ชุมชนตราระแก่น เป็นพื้นที่ที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวกับการทำนา ผูกพันกับวิถีข้าว จึงทำให้มีความเชื่อเรื่องแม่โพสพ ก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมที่แสดงการเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกัอยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำนา พิธีกรรมลาซังจึงเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำนาซึ่งได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา เพื่อสื่อความหมายหรือมีนัยยะ 2 ประเด็น คือการทำขวัญข้าวและการแสดงความกตัญญูทเวที่ ตอบแทนคุณต่อแม่โพสพ

ประเด็นเรื่องพิธีกรรมลาซังที่เกิดขึ้นในชุมชนตราระแก่นนั้น เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อ ในการดำเนินการในแต่ละขั้นตอนของพิธีกรรมลาซัง ซึ่งสอดคล้องและตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนตราระแก่น ที่มีวิถีชีวิตผูกพันและพึ่งพากับธรรมชาติเป็นหลัก ทั้งในเรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ รวมไปถึงการใช้ชีวิต โดยชุมชนมีความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและการส่งสมประสงค์ในการใช้ชีวิตซึ่งกลายเป็นพิธีกรรมลาซังตามความเชื่อต่อ ๆ กันมา ซึ่งสอดคล้องกับสุภารัตน์ นิมนวล (2555) ได้กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อตอบสนองความเชื่อ แล้วถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนต่อคนรุ่นต่อ ๆ ไป และสอดคล้องกับงานวิจัยของ รัชฎา คชแสงสันต์ และคณะ (2550) ได้ศึกษา ความเชื่อ พิธีกรรม ทั้งในเรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ การใช้ชีวิต

ประเด็นความเชื่อเกี่ยวกับการทำพิธีกรรมลาซัง ชาวบ้านในชุมชนตราระแก่นมีความเชื่อว่า เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วจะจุดไฟเผาทุ่งนา จึงต้องมีการขอขมาต่อแม่โพสพ การเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกัอยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำนา ธรรมชาติของมนุษย์ต้องการสิ่ง

ยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อช่วยให้เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครอง จึงเกิดความเชื่อว่าหากมีการบนบานศาลกล่าวเช่นไหว้บูชาแล้ว ก็จะพ้นจากความทุกข์ยากลำบากเดือดร้อนในการทำนา ซึ่งสอดคล้องและตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนตระแกว่าน ที่มีวิถีชีวิตผูกพันและพึ่งพากับธรรมชาติเป็นหลัก ถ้าไม่ทำพิธีกรรมเหล่านี้ อาจถูกลงโทษจากสิ่งที่ชาวบ้านบูชาอยู่ จึงมีการทำหุ่นฟางและมีการสมมุติชื่อหุ่นฝ่ายชายว่าซุ่มพุก หุ่นฟางฝ่ายหญิงว่าสุนทรี ชื่อนี้มีมาแต่โบราณ โดยได้ให้ความหมายคำว่าซุ่ม ที่หมายถึงการนำกองซางข้าวแต่ละครอบครัววามัตรวมกันกลายมาเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อสารให้ชาวนาได้มาร่วมกันประกอบพิธีกรรม พุก หมายถึง การผูกพัน เสื่อมสลาย และชื่อ สุนทรี สื่อความหมายเป็นการคลายปมขวานนาที่ได้ทำสิ่งที่เป็นสิริมงคลให้ทุกอย่างกลับคืนสู่ความเป็นปกติและชาวนาจะได้ไม่ติดค้างอะไรต่อผู้ดูแลต้นข้าว ดวงวิญญาณแม่โพสพ เพื่อดูแลต้นข้าวให้มีความอุดมสมบูรณ์ต่อไป ซึ่งมีการนับถือว่าเป็นผีเชื้อ เชื้อสายบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ทวด คนที่ดลบันดาลให้ข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีศัตรูพืช จึงมีการจัดพิธีแต่งงานให้กับหุ่นฟางทั้งสองที่ก่อกำเนิดจากกองซางข้าว มีการให้ความหมายว่าเจ้าบ่าว เจ้าสาวคู่นี้เมื่อแต่งงานแล้วมีลูกตกเป็นต้นข้าวสืบไป จะได้ไม่สูญพันธุ์ มีการผสมพันธุ์กันไปเรื่อย ๆ ถ้าไม่มีพิธีแต่งงานก็เหมือนกับคนโสดจะไม่มีทายาทสืบทอด และชาวบ้านยังเชื่อว่าถ้าจัดทำพิธีนี้แล้วจะช่วยให้ข้าวในนาขึ้น งอกงามดี มีผลผลิตมากในการทำนาปีต่อไป โดยมีผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นผู้ดึงดูดผู้คนที่มีการสร้างสมประสบการณ์ความเชื่อเดียวกันรวมกลุ่มกันประกอบพิธี และเป็นการสร้างอัตลักษณ์ให้เกิดความเข้มแข็งในการอยู่ร่วมกันสร้างความสามัคคีระหว่างคนในชุมชนตระแกว่านให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งวัฒนธรรมสมัยใหม่หลังไหลเข้ามาเบียดขับวัฒนธรรมดั้งเดิมให้มีความอ่อนแอลง การประกอบพิธีกรรมลาซังจึงเริ่มเลือนหายไป ในปี พ.ศ. 2550 กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนตระแกว่านได้นำพิธีกรรมลาซังกลับคืนมาใช้ในชุมชน เพื่อให้คนชุมชนมีการรวมกลุ่มกัน ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ รื้อฟื้นวิถีชีวิตชาวนา และเป็นกิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนที่ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ภาครัฐควรส่งเสริมพิธีกรรมท้องถิ่นที่มีความผูกพันและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น
2. ชาวบ้านในชุมชนควรมีการจัดทำองค์ความรู้ในด้านการประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการสืบทอดต่อคนรุ่นหลังต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมลาซังในอนาคต ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในชายแดนภาคใต้
2. ควรศึกษาวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมในปัจจุบันที่มีความสัมพันธ์กับการประกอบพิธีกรรมของคนในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- ขวัญหทัย จิตพิทักษ์. (2551). *ประเพณีออกปากกินวานในการทำนาของชาวนา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, สงขลา.
- ประสิทธิ์ รัตนมณี และชนิศร์ ชูเลื่อน. (2551). *ประเพณีลาซัง – แต่งงานโต๊ะชุมพุก ตำบลควนอำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี*. ปัตตานี: สถาบันวัฒนธรรมศึกษาภัทยานิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- พิชามญญ์ จิระกาญจน์. (2555). *วิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยพุทธท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในเขตพื้นที่ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี*. สารนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สงขลา: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- รัชฎา คชแสงสันต์ และคณะ. (2550). *จิตวิญญาณแห่งชุมชน : ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนรายรอบอุทยานแห่งชาติน้ำตกโยง กรณีศึกษา อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช*. กรุงเทพฯ: งานวิจัยวัฒนธรรม ส่วนวิจัยและพัฒนา สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุภารัตน์ นิมนวล. (2555). *การสืบสานพิธีกรรมไหว้ผีตายบ้านคลองจิก ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.

บุคลากรกรม

- ฉัตรพล เงินราษฎร์. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- ชาตรี จุลเรือง. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

- ดารุณี ศักดิ์เจริญ ณ นครพนม. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอ
สายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- บุญศรี แก้วเรือง. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัด
ปัตตานี.
- ประดิษฐ์ แดงวิไล. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัด
ปัตตานี.
- ประเทือง แดงวิไล. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัด
ปัตตานี.
- ผิน จุฬราช. (2557, 19 กุมภาพันธ์). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัด
ปัตตานี.
- สุณี ไกรดำ. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.
- สุนีย์ ยกสกุล. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัด
ปัตตานี.
- สุวัฒน์ ช่างสอน. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัด
ปัตตานี.
- เสริม ศรีโชติช่วง. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัด
ปัตตานี.
- อังคณา หะยีปือราเฮง. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี
จังหวัดปัตตานี.

การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านความทรงจำร่วมของพิธีกรรมลาซัง ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านความทรงจำร่วมของพิธีกรรมลาซังท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ โดยศึกษาพื้นที่ชุมชนตระละแก่น ซึ่งเป็นชุมชนพุทธท่ามกลางชุมชนมุสลิม ใช้วิธีวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา สัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูล 10 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกหมวดหมู่ ดีความ สร้างข้อสรุป และนำเสนอด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่ในพื้นที่ได้อย่างสงบสุขท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้ความทรงจำร่วมของคนในชุมชนเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซังมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพราะการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชน มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สันคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน ถือเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

คำสำคัญ : ความทรงจำร่วมของพิธีกรรมลาซัง, ความเข้มแข็งของชุมชน, สถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้

The strengthening of communities through collective memories of
a La Sang rituals amid the unrest southern border.

Abstract

This abstract aims to analyze the strengthening of communities through collective memories of the La Sang rituals amid unrest southern border. By studied in TroKaen community so that is Buddhist's community among Muslim's community use the phenomenological research method, depth interviews of 10 people who provided information for data analysis, classification, interpretation and conclusion are presented with descriptive analysis. The study found that the strengthening of community the people in the community can exist in space peacefully amid unrest in the three southernmost provinces. Using the memories of the people in the community about the social of a La Sang rituals as a tool to make a strengthen of the community because of the cooperation for mutual benefits with generosity to the community, there's a learning continues to work to resolve mental, social, cultural, environmental and economic development. The leaders naturally occur through a collaborative process. A mechanism to combat negotiated with fear and pain to heal people's minds amid the unrest at the same time.

Keywords : collective memories of a La Sang, the strengthen of the community, the unrest southern border.

บทนำ

ลาซัง จัดเป็นพิธีกรรมท้องถิ่นที่มีความผูกพันกับชาวนาในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มาตั้งแต่อดีต มีการเรียกชื่อต่างกันออกไปบ้างคือ แถบอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เรียก ลาซัง ชาวไทยพุทธแถบอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เรียกว่า ลัมซังบ้าง กินขนมจิ้นบ้าง กินข้าวพองบ้าง และชาวไทยมุสลิมเรียกว่า ปุยอ่มือแฉ ในอดีตมีการให้คุณค่า เคารพบูชาต่อเทพเจ้าประจำนาข้าว ที่หล่อเลี้ยงชาวบ้านในชุมชนให้มีชีวิตรอดมาได้ เมื่อเสร็จฤดูเก็บเกี่ยวจะรวมตัวกันประกอบพิธีกรรมลาซังขึ้นมา โดยมีกิจกรรมกึ่งบันเทิงเข้ามาหนุนเสริมขับเคลื่อนขบวนการทางสังคมให้เกิดความรัก ความสามัคคี ร่วมมือประสาน เชื่อมผ่านจากความหลากหลายทางวัฒนธรรม ผสมผสานกับวัฒนธรรมพราหมณ์ วัฒนธรรมพุทธ และวัฒนธรรมมลายู ซึ่งในอดีตการประกอบพิธีกรรมลาซังจะมีทั้งหมู่บ้านไทยพุทธและไทยมุสลิม แต่ปัจจุบันความนิยมพิธีกรรมนี้ลดน้อยลง คงเหลือมีทำกันอยู่บ้างบางหมู่บ้านเท่านั้น (ประสิทธิ์ รัตนมณี และชินศรี ชูเลื่อน, 2551, น.1)

การประกอบพิธีกรรมลาซังในชุมชนตราระแก่น จัดให้มีขึ้นภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวราวเดือนห้า หรือเดือนหก จะมีการทำหุ่นฟางรูปชายหญิงจับคู่กัน แล้วจัดขบวนแห่ไปวางไว้บนศาลเพียงตา พร้อมทั้งเครื่องสังเวย เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวเหนียวห่อต้ม ไข่ต้ม เป็นต้น หลังจากนั้นผู้อาวุโสในหมู่บ้านท่านหนึ่งจะกล่าวคำบวงสรวงแต่งงานให้แก่หุ่นซังข้าว แล้วนำหุ่นดังกล่าวไปเก็บไว้ในนาใกล้ ๆ ศาลเพียงตา จุดประสงค์ของการทำพิธีนี้ คือ ขอบคุณเจ้าแม่โพสพ หรือพระเจ้าที่บันดาลให้พืชผลอุดมสมบูรณ์และเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงหลังเก็บเกี่ยว ต่อมาวัฒนธรรมสมัยใหม่หลังไหลเข้ามาเบียดขับวัฒนธรรมดั้งเดิมให้มีความอ่อนแอลง พร้อมยอมรับวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่มาคู่กับความเจริญทางวัตถุ มุ่งเน้นการยกฐานะความเป็นอยู่ การสร้างงาน สร้างรายได้ ทำให้คนในชุมชนออกไปทำงานนอกบ้าน บ้างก็ทำงานรับจ้างในตัวเมืองปัตตานี บ้างก็ไปทำงานต่างจังหวัด เหลือเพียงผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังคงอยู่ในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพทำนาที่ต้องใช้แรงงาน การประกอบพิธีกรรมลาซังจึงเริ่มเลือนหายไป

หลังจากนั้นในช่วงปีพ.ศ. 2547 เริ่มเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นในปี 2549 (พิชามญฺ์ จิระกาญจน์, 2555, น.2) ทำให้คนในชุมชนที่ต้องเดินทางไปทำงานในตัวเมืองปัตตานี ซึ่งต้องเดินทางไปกลับทุกวัน บางคนก็ประสบกับเหตุการณ์ความไม่สงบด้วยตัวเอง ทำให้คนในชุมชนเริ่มหวาดกลัว กังวลต่อชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง ทำให้กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ซึ่งมีวิถีชีวิตอยู่กับการทำนา ที่เคยประกอบพิธีกรรมลาซังได้พูดคุยร่วมกันว่าควรที่จะนำพิธีลาซังกลับคืนมา และรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังขึ้นมาเพื่อให้ทุกคนลุกขึ้นสู้ เรียกขวัญกำลังใจให้ต่อสู้กับความหวาดกลัว ในปี พ.ศ. 2550 กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนตราระแก่นจึงได้นำพิธีกรรมลาซังกลับคืนมาใช้ในชุมชน เพื่อให้คนชุมชนมีการรวมกลุ่มกัน ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ รื้อฟื้นวิถีชีวิตชาวนา พิธีกรรมกรรมลาซังจึงเป็นเบื้องต้นของการที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม พิธีกรรมลาซังจึงเป็นกิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

จากปรากฏการณ์ข้างต้น ผู้วิจัยจึงเกิดคำถามว่าพิธีกรรมลาซัง มีส่วนช่วยให้ชาวบ้านในชุมชนมารวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบ

ชายแดนภาคใต้ที่เกิดขึ้นได้อย่างไร และเป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความทรงจำร่วมของชุมชนที่มีความสำคัญ ที่ทำให้คนในชุมชนสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ภายใต้บริบทเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นรายวัน การจัดการกับความเป็นอยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้น เพื่อเป็นแนวทางรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังกลับคืนมาในพื้นที่ชุมชนอื่น อันจะทำให้ชุมชนอื่นกลับมาใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุขสืบไป

คำถามการวิจัย

ชุมชนสร้างความเข้มแข็งผ่านความทรงจำร่วมของพิธีกรรมลาซังท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนผ่านความทรงจำร่วมของพิธีกรรมลาซังท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

สำหรับการศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยใช้แนวคิดความทรงจำร่วม (collective memory) และแนวคิดการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนมาใช้ในการวิเคราะห์

แนวคิดความทรงจำ (collective memory) ของ Tanabe & Keyes (2002) ได้กล่าวไว้ว่า ความทรงจำร่วมทางสังคม คือ แนวทางของการรู้อดีต คือการแลกเปลี่ยนทางจินตนาการของกลุ่มทางสังคมกลุ่มหนึ่ง เช่น ครอบครัว กลุ่มชาติพันธุ์ และรากฐานของอัตลักษณ์ และเป็นเครื่องมือสำหรับการสร้างแนวคิด หรือความรู้สึกที่เป็นภาพสะท้อนของท่าทีและปฏิบัติการและความทรงจำของมัน และสมบัติ จันทรวงศ์ (2549) อธิบายว่ามนุษย์จดจำอดีตด้วยถ้อยคำและภาพลักษณ์ผ่านพิธีกรรมเฉลิมฉลองวาระต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่เป็นทั้งการคงรักษาอดีต และเป็นเครื่องเตือนความจำสิ่งที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ ในแง่นั้น พิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้มีรูปแบบแน่นอนและเป็นทางการ และมีการแสดงออกอย่างเป็นทางการเฉพาะเจาะจง จึงเป็นการนำเอาเหตุการณ์ในอดีตมา “แสดง” ใหม่อีกครั้งหนึ่งนั่นเอง การเข้าร่วมในพิธีกรรมใดก็คือการทำให้อดีตเป็นจริงขึ้นมาอีกครั้ง เป็นการเชื่อมโยงแสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของบุคคลกับบรรพบุรุษของตน การเข้าร่วมในพิธีกรรมจึงเป็นการแสดงความตั้งใจที่จะจดจำ เพราะพิธีกรรมทั้งหลายเป็นการทำซ้ำแล้วซ้ำอีก โดยเฉพาะพิธีกรรมที่มีการกำหนดวันเวลาที่แน่นอนตามปฏิทินซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการย้อนกลับไปมองอดีตอย่างชัดเจนที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2549) ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างความทรงจำทางสังคมซึ่งได้ดำเนินการต่อเนื่องด้วยประเพณีพิธีกรรม ที่มีการถ่ายทอดความทรงจำเหล่านั้นสืบต่อกันเป็นส่วนสำคัญใน การรองรับปัจจัยการปกครอง การกำหนด และการควบคุมทางศาสนาและศีลธรรม ความทรงจำทางสังคมทั่วไปได้ถูกทำให้เกื้อหนุนต่อความเป็นชาติ ภายใต้วาทกรรมของชาตินิยม ความจำเป็นที่จะต้องติดต่อกับปฏิบัติการในความทรงจำของผู้อื่น ความทรงจำเหล่านี้ มีความแตกต่างด้านการเก็บรักษาไว้โดยการปฏิบัติการทางพิธีกรรมและพิธีกรรม ทัว ๆ ไป อาทิ

วัฒนธรรมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นชาติ ขบวนการนี้เกี่ยวข้องกับการสร้างขึ้นทางสังคมและความทรงจำ

แนวคิดการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2545) ได้กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติ ต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือมีอาชีพร่วมกันหรือการประกอบกิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน และประเวศ วะสี (2548) ได้กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบท รวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชน แล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมบูรณ์ ธรรมลังกา (2556) ได้ศึกษารูปแบบการเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน พบว่า ในบริบททางด้านสังคมของชุมชนที่เข้มแข็งนั้นเป็นสังคมแบบเครือญาติ มีโครงสร้างทางสังคมเป็นทั้งแนวราบและแนวตั้งทางด้านการเมืองมีการกระจายอำนาจแบ่งการปกครองชุมชนเป็นหมวดหรือคุ้มชุมชนต่าง ๆ ทางด้านวัฒนธรรมชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและทางด้านเศรษฐกิจ มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นต้นทุนในการ

จากแนวคิดความทรงจำทางสังคมและแนวคิดการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ผู้วิจัยนำมาอธิบายถึงการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตระระแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ผ่านความทรงจำทางสังคมเรื่องพิธีกรรมลาซัง ซึ่งมีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มาจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านความทรงจำทางสังคมของพิธีกรรมลาซังท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบชายแดนภาคใต้ในพื้นที่บ้านตระระแก่น ตำบลแป้น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม เป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยมีผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตระระแก่น จำนวน 10 ราย จำแนกเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ ผู้ประกอบพิธีกรรม (ครูหมอ) ผู้ดำเนินรายการ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน (กลุ่มคนเฒ่าคนแก่) ชาวบ้านผู้ร่วมประกอบพิธีกรรม จำนวน 6 ราย และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลรอง ได้แก่ ชาวบ้านทั่วไปในตำบลแป้น จำนวน 4 ราย ร่วมกับการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะมีการวิเคราะห์ข้อมูลตลอดทุกขั้นตอนของการวิจัย และนำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. ความทรงจำร่วมทางสังคมเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซังของคนในชุมชนเตราะแก่น

พิธีกรรมลาซังในชุมชนเตราะแก่นเป็นพิธีกรรมที่แสดงการเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกับอยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำนา ซึ่งมีการสืบทอดมาร้อยปี คำว่า ลาซัง โดยความหมาย คือ การอำลาซังข้าวที่จะถูกไถกลบในการทำนาปีต่อไป ชาวบ้านเก็บข้าวเสร็จแล้วจะจุดไฟเผาทุ่ง จึงต้องมาขอขมาต่อแม่โพสพซึ่งเป็นพิธีกรรมสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำนาซึ่งได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา และเพื่อสื่อความหมาย 2 ประเด็น คือการทำขวัญข้าวและการแสดงความกตัญญูต่อดวงอาทิตย์ ตอบแทนคุณต่อแม่โพสพ “เป็นการขอขอบคุณพระแม่โพสพหรือผู้เป็นเจ้าของที่ เจ้าทาง คือ เชื่อว่าถ้าจัดทำพิธีนี้แล้วจะช่วยทำให้ข้าวในนาขึ้น งอกงามดี ออกมากในการทำนาปีต่อไป แล้วก็เพื่อความสนุกสนาน รื่นเริงหลังเก็บข้าวเสร็จ” (เสริม ศรีโชติช่วง, สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2557) พิธีกรรมจะทำกันราวเดือน 5 หรือเดือน 6 “พิธีนี้จะทำในวันจันทร์ เดือน 6 ของทุกปี จะเป็นวันข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ แล้วก็ต้องเป็นวันคี่ เช่น วัน 1 ค่ำ 3 ค่ำ หรือ 5 ค่ำ เป็นต้น หรือว่าจะเป็นวันไหนแล้วแต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะตกลงกัน” (ชาติรี จุลเรือง, สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2557)

ส่วนการนำซังข้าวที่เก็บมาจากนาแปลงสุดท้าย คนละ 2-3 ต้น นำมามัดรวมเข้าด้วยกัน โดยแบ่งเป็น 2 กอง ช่วยกันมัดทำเป็นหุ่นคน ให้มีหัว คอ ลำตัว แขน ขา ตัวหนึ่งทำเป็นผู้หญิง อีกตัวหนึ่งทำเป็นผู้ชาย แต่งตัวให้อย่างสวยงาม “สมมติชื่อหุ่นฝ่ายชายว่าขุมพุก หุ่นฝ่ายหญิงว่าสุนทรี่ ชื่อนี้มีมาแต่โบราณ นับถือว่าเป็นผีเชื่อ เชื้อสายบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ทวด คนที่ดลบันดาลให้ข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีศัตรูพืช ออกผลดี” (บุญศรี แก้วเรือง, สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2557)

ชาวบ้านในชุมชนเตราะแก่นมีความเชื่อว่า เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วจะจุดไฟเผาทุ่งนา จึงต้องมีการขอขมาต่อแม่โพสพ การเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกับอยู่เบื้องหลังความสำเร็จใน การทำนา ธรรมชาติของมนุษย์ต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อช่วยให้เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครอง จึงเกิดความเชื่อว่าการบนบานศาลกล่าวเช่นไหว้บูชาแล้ว ก็จะพ้นจากความทุกข์ยากลำบากเดือดร้อนในการทำนา ซึ่งสอดคล้องและตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเตราะแก่น ที่มีวิถีชีวิตผูกพันและพึ่งพากับธรรมชาติเป็นหลัก ถ้าไม่ทำพิธีกรรมเหล่านี้ อาจถูกลงโทษจากสิ่งที่ชาวบ้านบูชาอยู่ โดยมีผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นผู้ดึงดูดผู้คนที่มีการสร้างสมประสบการณ์ความเชื่อเดียวกันรวมกลุ่มกันประกอบพิธี

2. กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซัง

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ การร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมโดยมีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยอยู่บนพื้นฐานของ

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยในชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่นมิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งชุมชนตระระแก่นนั้นได้นำความทรงจำทางสังคมในเรื่องการประกอบพิธีกรรมลาซังมาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนชุมชนพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.1 ด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนตระระแก่นเป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับค่านิยมสมัยใหม่ที่มาคู่กับความเจริญทางวัตถุ มุ่งเน้นการยกฐานะความเป็นอยู่ การสร้างงาน สร้างรายได้ ทำให้ “คนในชุมชนออกไปทำงานนอกบ้าน บ้างก็ทำงานรับจ้างในตัวเมืองปัตตานี บ้างก็ไปทำงานต่างจังหวัด เหลือเพียงผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังคงอยู่ในพื้นที่” (สุวัฒน์ ช่างสอน, สัมภาษณ์วันที่ 4 มีนาคม 2557) ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพทำนาที่ต้องใช้แรงงาน การประกอบพิธีกรรมลาซังจึงเริ่มเลือนหายไป ภายหลังได้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ช่วงปี.ศ. 2547 และเหตุการณ์เริ่มมีความรุนแรงมากขึ้นในปี พ.ศ. 2549 ทำให้คนในชุมชนที่ต้องเดินทางไปทำงานในตัวเมืองปัตตานี ซึ่งต้องเดินทางไปกลับทุกวัน บางคนก็ประสบกับเหตุการณ์ความไม่สงบด้วยตัวเอง ทำให้คนในชุมชนเริ่มหวาดกลัว กังวลต่อชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง ทำให้กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ซึ่งมีวิถีชีวิตอยู่กับการทำนาที่เคยประกอบพิธีกรรมลาซังได้พูดคุยร่วมกันว่าควรที่จะนำพิธีลาซังกลับคืนมา และ “รื้อฟื้นวิถีชีวิตการทำนา เปลี่ยนนาร้างให้กลับมามีชีวิตขึ้นอีกครั้ง” (สุนีย์ ยกสกุล, สัมภาษณ์วันที่ 4 มีนาคม 2557) การรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว โดยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ภายใต้อาณัติทางสังคมในอดีต ที่มีความสงบสุขตามวิถีชีวิตคนทำนา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รื้อฟื้นวิถีชีวิตชาวนากลับคืนมาอีกครั้ง โดยการนำพิธีกรรมกรรมลาซังซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนตระระแก่นมีความเชื่อว่า เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วจะจุดไฟเผาทุ่งนา จึงต้องมี การขอขมาต่อแม่โพสพ การเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกัอยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำนา ธรรมชาติของมนุษย์ต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อช่วยให้เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครอง จึงเกิดความเชื่อว่าหากมีการบนบานศาลกล่าวเช่นไหว้บูชาแล้ว ก็จะพ้นจากความทุกข์ยากลำบากเดือดร้อนในการทำนา ซึ่งสอดคล้องและตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนตระระแก่น ที่มีวิถีชีวิตผูกพันและพึ่งพากับธรรมชาติเป็นหลัก ถ้าไม่ทำพิธีกรรมเหล่านี้ อาจถูกลงโทษจากสิ่งที่ชาวบ้านบูชาอยู่ ซึ่งเป็นกระบวนการเบื้องต้นของการที่จะนำไปสู่ การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในมิติด้านอื่น ๆ

2.2 ด้านสังคม

การประกอบพิธีกรรมลาซังในชุมชนตระระแก่นนั้น “ลักษณะเด่นของชุมชนนี้ก็คือวิถีการปฏิบัติของผู้นำที่มีความสัมพันธ์กับคนอื่น ผู้นำได้เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมลาซัง และได้ริเริ่มสร้างสรรค์ตามความรู้ ความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมที่ได้เคยเข้าไปมีส่วนร่วมที่ผ่านมา ผู้นำไม่ผูกขาดความคิด หรือเป็นเจ้าของชุมชนแต่เพียงผู้เดียว การรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังมาประกอบใหม่จึงเต็มไปด้วยประสบการณ์ ความทรงจำจากผู้คนทั้งหลายที่มีความสามารถต่าง ๆ กัน มีองค์ความรู้ที่สามารถเชื่อมโยงกัน พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล ความคิดเห็นและร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน” (ประดิษฐ์ แดงวิไล, สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2557) ซึ่ง

จากการสัมภาษณ์ก็ทำให้ทราบว่า ในการประกอบพิธีกรรมลาซังในแต่ละปีจะต้องมีการประชุมเพื่อพูดคุย ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นซึ่งกันและกันเพื่อเตรียมงาน เพราะไม่มีใครที่มีประสบการณ์เหมือนกันในเรื่องเดียวกัน ต่างคนต่างมีประสบการณ์และมองสิ่งเดียวกันจากมุมมอง และการให้คุณค่าที่แตกต่างกัน ชุมชนจึงเกิดกระบวนการเรียนรู้ และการตัดสินใจที่จะดำเนินตามพิธีกรรมในขั้นต่อไป

ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเตราะแก่น “มีลักษณะเป็นครอบครัว ระบบเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก การกลับมาประกอบพิธีกรรมลาซังอีกครั้งทำให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว มีการขอแรงกัน ช่วยกันตามวิถีชีวิตคนทำนา สร้างความสุขใจแก่คนในชุมชน ความสัมพันธ์อันอบอุ่นนี้เป็นโครงสร้างที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้” (ฉัตรพล เงินราษฎร์, สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2557)

2.3 ด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

“การทำพิธีกรรมลาซังในชุมชนเตราะแก่นนี้ ต้องใช้ความรู้ ความเข้าใจของคนที่เคยร่วมพิธีกรรมเมื่อครั้งก่อน ก่อนเกิดเหตุการณ์มาช่วยกันวางแผนว่าจะทำแบบไหนให้ถูกต้อง ตามความเข้าใจที่ตรงกัน” (ผิน จุฑาราช, สัมภาษณ์วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2557) การกำหนดประธานของพิธีกรรมลาซังนั้น คือ กำนันตำบลแป้น ซึ่งเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ผู้ประกอบพิธี คือ ครูหมอและปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้อาวุโสในชุมชนที่มีความเชี่ยวชาญด้านการประกอบพิธีกรรม บันดาลให้พิธีดำเนินไปได้ ผู้ร่วมพิธี คือ คนในชุมชนเตราะแก่นและผู้มีเกียรติที่มาร่วมพิธี และสถานที่ประกอบพิธี จะใช้วัดเป็นสถานที่ในการจัดทำหุ่นฟางรูปชายหญิงและเป็นสถานที่ในการสมโภชหุ่นฟางในวันอาทิตย์ที่ 18 พฤษภาคม 2557 และจะใช้ศาลากลางทุ่งนาในการประกอบพิธี “การรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังนี้ ทำให้คนในชุมชนได้แสดงออกทางด้านความคิด ภูมิปัญญาที่เคยมีในเรื่องการทำนา นำมาเล่าให้คนรุ่นหลัง ๆ ได้ฟัง ให้รู้จักการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน แต่ยังคงรักษาแก่นแท้ของการทำพิธีกรรมลาซังไว้ ที่สำคัญนั่นก็คือการกตัญญู” (สุณี ไกรดำ, สัมภาษณ์วันที่ 4 มีนาคม 2557) กระบวนการของพิธีกรรมลาซัง ได้เข้ามาเกี่ยวข้องและนำมาเป็นพลังสร้างสรรค์ในการพัฒนา เพราะเป็นทุนที่สำคัญของชุมชน เนื่องด้วยศาสนาและพิธีกรรมนั้นคือองค์รวมของวิถีคิด คุณค่าและอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมขึ้นมาภายใต้ภูมิปัญญาและการแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านวัฒนธรรมเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานต่าง ๆ ได้เอง คนในชุมชนรู้จักใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต รู้จักคิด ไม่เป็นคนเชื่ออย่างงมงาย ชีวิตที่มีคุณภาพมีการพัฒนาทั้งทางโลกและทางธรรม มีหลักยึดถือปฏิบัติเพื่อให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างมีแก่นสาร ด้านสิ่งแวดล้อมช่วยประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำไฟฟ้าและพลังงาน ซึ่ง “การรื้อฟื้นพิธีกรรมลาซังกลับมา ก็ทำให้วิถีชีวิตของคนทำนาก็กลับมาเช่นกัน การใช้แรงงานคน และสัตว์แทนเครื่องจักรกล การร่วมแรงร่วมใจช่วยกันทำให้วิถีชีวิตที่เคยเกิดขึ้นในชุมชนเตราะแก่นเมื่อครั้งอดีตกลับมาอีกครั้ง” (ดาร์ณี ศักดิ์เจริญ ณ นครพนม, สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2557)

อภิปรายผล

พิธีกรรมลาซังในชุมชนเตราะแค้นเป็นพิธีกรรมที่แสดงการเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกั้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำนา ซึ่งโดยบริบทพื้นที่ชุมชนเตราะแค้น เป็นพื้นที่ที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวกับการทำนา ผูกพันกับวิถีข้าว จึงทำให้มีความเชื่อเรื่องแม่โพสพ ก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมที่แสดงการเคารพ บูชา กตัญญูต่อธรรมชาติที่คอยกำกั้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำนามีการสืบทอดมาร่วมร้อยปี เป็นพิธีกรรมสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำนาซึ่งได้รับการสืบทอดต่อกันมา และเพื่อสื่อความหมาย 2 ประเด็น คือ การทำขวัญข้าวและการแสดงความกตัญญูทวดเวทิตอบแทนคุณต่อแม่โพสพ ขอบคุณพระแม่โพสพหรือผู้เป็นเจ้าของที่ เจ้าทาง คือเชื่อว่าถ้าจัดทำพิธีนี้แล้ว จะช่วยทำให้ข้าวในนาขึ้น งอกงามดี ออกมากในการทำนาปีต่อไป

กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเตราะแค้นผ่านพื้นที่พิธีกรรมลาซังนั้นอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งชุมชนเตราะแค้นนั้นได้นำความทรงจำร่วมทางสังคมในเรื่องการประกอบพิธีกรรมลาซังมาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนชุมชนพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งด้านต่าง ๆ ตามประเด็นดังต่อไปนี้

ประเด็นมิติทางด้านเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งของชุมชนเตราะแค้นเกิดจากการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน ร่วมมือกันในการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว โดยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ภายใต้ความทรงจำทางสังคมในอดีต ที่มีความสงบสุขตามวิถีชีวิตคนทำนาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รื้อฟื้นวิถีชีวิตชาวนากลับคืนมาอีกครั้ง ชุมชนมีศักยภาพของการจัดการระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับระบบการผลิตเพื่อการค้าความสามารถในการลดต้นทุนการผลิตในเรื่องการใช้เครื่องมือ หรือเครื่องทุ่นแรงในการผลิตความสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า การเพิ่มแหล่งรายได้ให้ความหลากหลาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอนุชาติ ยศปิ่นและคณะ (2547) ได้ศึกษาการพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรในชุมชนและสร้างเครือข่ายให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้แผนชีวิตชุมชนโดยเน้นกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกัน

ประเด็นมิติทางด้านสังคม ด้วยระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเตราะแค้นมีลักษณะเป็นครอบครัว ระบบเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก การกลับมาประกอบพิธีกรรมลาซังอีกครั้งทำให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ชุมชนมีความสามารถในการจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนให้สามารถร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ว่าปัญหานั้น จะเกิดจากสมาชิกภายในชุมชนหรือเกิดจากคนภายนอกชุมชน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงแรงเกาะเกี่ยวที่คนในชุมชนมีต่อกัน และสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการสร้างให้ชุมชนดำรงตนได้อย่างมั่นคง มีสันติสุข มีความสามัคคี อันเป็นรากฐานของความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ Tanabe & Keyes (2002) ได้กล่าวไว้ว่า ความทรงจำทางสังคม จะเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของสังคม ในการที่จะคัดเลือกสิ่งที่จะทำการเก็บรวบรวม จึงมีการเชื่อมต่อกับขบวนการของกลุ่มทางสังคม เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่และถูกเก็บรักษาโดยตัวมันเอง การเชื่อมต่อของประสบการณ์เฉพาะ และการสร้างขึ้นมาใหม่จากจินตนาการในอดีต

ประเด็นมิติทางด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การดำรงชีวิตของคนในชุมชนเตราะแค้นที่มีวิถีชีวิตผูกพันและพึ่งพากับธรรมชาติเป็นหลัก ทั้งในเรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ รวมไปถึงการใช้ชีวิต โดยชุมชนมีความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและการสั่งสม

ประสบการณ์ในการใช้ชีวิตซึ่งกลายเป็นพิธีกรรมลาซึ่งตามความเชื่อต่อ ๆ กันมา ซึ่งสอดคล้องกับสุภา รัตน์ นิมนวล (2555) ได้กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อตอบสนองความเชื่อ แล้วถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนต่อคนรุ่นต่อ ๆ ไป และสอดคล้องกับงานวิจัยของ รัชฎา ศษแสงสันต์ และคณะ (2550) ได้ศึกษา ความเชื่อ พิธีกรรม ทั้งในเรื่องการทำมาหากิน การ ประกอบอาชีพ การใช้ชีวิต รวมทั้งด้านครอบครัวที่มีความผูกพันมีความเอื้ออาทรต่อกัน ช่วยเหลือ เกื้อกูลเห็นอกเห็นใจกัน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสายใยแห่งความรัก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสมบุรณ์ ธรรมลังกา (2556) ได้ศึกษาสังคมแบบเครือญาติ วัฒนธรรมชุมชน ความเชื่อพิธีกรรมที่สืบทอดมา จากบรรพบุรุษ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ด้านผู้นำใน ชุมชนให้ความร่วมมือสนับสนุนช่วยเหลือพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดขึ้น มีประโยชน์ต่อสังคม ส่วนรวมในการอนุรักษ์และกระทำสืบไป รักษาอัตลักษณ์ของหมู่บ้านตนเองได้ สามารถแก้ปัญหาด้วย สติปัญญา มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง มีการสืบสารภูมิปัญญาความรู้ ชุมชน มีความเชื่อมั่นในศักยภาพ ภูมิปัญญาและความภาคภูมิใจในชุมชน ชุมชนมีความสามารถในการปรับตัว จนสามารถสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาได้ในลักษณะต่าง ๆ กัน ส่วนในมิติด้าน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ชุมชนสามารถจัดระบบดูแลและแบ่งสรร ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์และเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสร้างระบบ การจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้

ชุมชนเตราะแก่นได้นำพิธีกรรมลาซึ่งกลับคืนมาใช้ในชุมชน ก่อให้เกิดกระบวนการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่ในพื้นที่ได้อย่างสงบสุขท่ามกลาง สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้ความทรงจำร่วมทางสังคมของคน ในชุมชนเกี่ยวกับพิธีกรรมลาซึ่งมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพราะการร่วมมือ ช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชน มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้กันอย่าง ต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ถือเป็นกลไกในการต่อสู้ต่อรองกับความกลัวและความเจ็บปวดที่ช่วยเยียวยาจิตใจของผู้คนท่ามกลาง สถานการณ์ความไม่สงบในขณะเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมกระบวนการสร้างความเข้มแข็งที่เกิดจากการมีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณี พิธีกรรมท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. ชุมชนควรมีการจัดทำองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งที่เกิดจาก ประเพณี พิธีกรรมท้องถิ่น เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ให้แก่ชุมชนอื่นต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามวิถีชีวิตท่ามกลาง สถานการณ์ความไม่สงบในชายแดนภาคใต้ในประเด็นอื่น ๆ

2. การศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่เกิดจากการประกอบพิธีกรรมลาซังในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- ประเวศ วะสี. (2544). *การพัฒนาพลังสร้างสรรค์ขององค์กร*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ประสิทธิ์ รัตนมณี และชนิดร์ ชูเลื่อน. (2551). *ประเพณีลาซัง – แต่งงานโต๊ะชุมพุก ตำบลควนอำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี*. ปัตตานี: สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- พิชามญฺ์ จิระกาญจน์. (2555). *วิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยพุทธท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบในเขตพื้นที่ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.
- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2545). *ภาวะผู้นำของไทยในอนาคต*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- รัชฎา คชแสงสันต์ และคณะ. (2550). *จิตวิญญาณแห่งชุมชน : ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนรายรอบอุทยานแห่งชาติน้ำตกโยง กรณีศึกษา อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช*. กรุงเทพฯ: งานวิจัยวัฒนธรรม ส่วนวิจัยและพัฒนา สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (2549). *ประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก*. กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.
- สมบัติ จันทร์วงศ์. (2549). *กระบวนการจัดการกับความจริง: การศึกษามิติและพลวัตของความเปลี่ยนแปลงของ “ความจริง” ในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- สมบูรณ์ ธรรมลังกา. (2556). *รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ในจังหวัดเชียงราย*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, เชียงราย.
- สุภารัตน์ นิมนวล. (2555). *การสืบสานพิธีกรรมไหว้ผีตายายบ้านคลองจิก ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา*. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.
- อนุชาติ ยศปิ่น และคณะ. (2547). *การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ในพื้นที่ตำบลทุ่งกว่า อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง*. ลำปาง: การวิจัยและพัฒนาศักยภาพและโอกาสของคนจน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน มหาวิทยาลัยลำปาง.
- Tanabe, Shigeru & Keyes, Charles F. (2002). *Cultural crisis and social memory modernity and identity in Thailand and Laos*. Canada: Routledge Curzon.

บุคลากรกรม

ฉัตรพล เงินราษฎร์. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

ชาติรี จุลเรือง. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

ดารุณี ศักดิ์เจริญ ณ นครพนม. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

บุญศรี แก้วเรือง. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

ประดิษฐ์ แดงวิไล. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

ผิน จุฬราช. (2557, 19 กุมภาพันธ์). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

สุณี ไกรดำ. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

สุนีย์ ยกสกุล. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

สุวัฒน์ ช่างสอน. (2557, 4 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

เสริม ศรีโชติช่วง. (2557, 12 มีนาคม). ที่ชุมชนบ้านเตราะแก่น อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี.

ภาพที่ 1 การสมโภชหุ่นฟาง และภาพที่ 2 การทำพิธีลาซัง

ภาพที่ 3 และภาพที่ 4 พื้นที่นาในชุมชนตราระแก่น

ภาพที่ 5 การประชุมเพื่อเตรียมประกอบพิธีกรรมลาซัง และภาพที่ 6 ผู้วิจัยร่วมกิจกรรมการซ่อมศาลากลางทุ่งนาซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีพิธีกรรมลาซัง

ภาพที่ 7 การทำพิธีบวงสรวง และภาพที่ 8 การใช้แรงงานคนและสัตว์ในการทำนา

